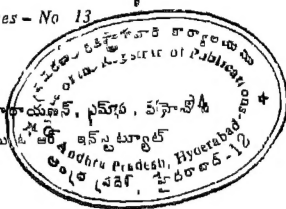

అంక 931
494

S.V. University Oriental Series - No 13

పాఠాగార సంపాదకుడు

ఆచార్య ఎన్ శంకరనారాయణన్, ఎమ్.ఎ., పోస్ట్ గ్రేడ్
తైలెవర్, యన్ వి యు

తరిగొండ వెంగమాంబ విరచిత
జలక్రీడా విలాసము
(యక్షగాన నాటకము)

Acc No. 27984

పరిష్కర్త

డా॥ కె తె శృష్ణమూర్తి, ఎమ్.ఎ., పోస్ట్ గ్రేడ్,

శివర్ ఇన్ తెలుగు

యన్ వి యు ఓ.ఆర్. ఇన్స్టిట్యూట్

శ్రీ వేంకటేశ్వర విశ్వవిద్యాలయ
ప్రాచ్య పరిశోధనాలయము

తిరుపతి

1985

అంక 931

ప్రథమ ముద్రణము 1985

500 ప్రతులు

Acc. No. 29984

© శ్రీ వేంకటేశ్వర విశ్వవిద్యాలయము

తిరుపతి - 517 502

ఆంధ్ర ప్రదేశ్

394-2132
P.R.

A
tr
Si
m
in
cl
w
T
w
B
fi
S
h
e
o
I
C
s
o

I

ముద్రణము

శ్రీ వేంకటేశ్వర విశ్వవిద్యాలయ ముద్రణాలయము

తిరుపతి

FOREWORD

Tarigonda Vengamāmba a Saint-Poetess (c 1730 to 1817 A D) a native of Tarigonda, near Vāyalpādu, Chittoor District, Andhra Pradesh, was a staunch devotee of the Lord Sri Venkateswara of the Tirumala Hills. She had composed many works, about twenty in number. The list of her works includes some major works like *Śrī Bhāgavatam*, *Śrī Venkatāchala Māhātmyam*, *Vāsiṣṭha Rāmāyanam*, etc and the minor works like the *Viṣṇu Parīṣāda*, *Rāmā Purāṇaya*, *Śivanātaka*, etc. The present work the *Jalakrīdā Vilāsa* is one of her minor works. It is a Yaksagāna Nāṭaka having Lord Śrī Kṛṣṇa's Bālakrīdā for its theme. This work is being published for the first time by Dr K J Krishnamoorthy, Reader in Telugu, Sri Venkateswara University Oriental Research Institute, who has specialised in the works of Tarigonda Vengamāmba. This edition is based on the palm-leaf manuscript of the collection of Sri Venkateswara University Oriental Research Institute. I am happy now that this edition is being brought out by the Oriental Research Institute as an offering to the world of scholars.

I wish Dr K J Krishnamoorthy to bring out his editions of Tarigonda Vengamāmba's other works in due course.

TIRUPATI,
12th September, 1985

Dr S Sankaranarayanan,
Director,
Sri Venkateswara University
Oriental Research Institute

విషయ సూచిక

*,***

విషయము	పుట
పీఠిక	... 1
ఇష్టదేవతా ప్రార్థన	.. 1
విఘ్నేశ్వరుని రాక	. 2
గణనాయక స్తుతి	.. 4
గణేశ్వరుని ఆర్చన	5
బాలగోపాల స్మరణము	.. 6
కథాప్రారంభము	... 7
కంసుడు రథము నడుపుట	. . 8
అశరీరి పయ్యింపు	. 10
దేవకీ వసుదేవుల చైర	... 12
బలరాముడు ఆస్మించుట	. . 14
దేవకీ గర్భచిహ్నములు	... 15
బ్రహ్మాదుల ప్రార్థన	.. 17
శ్రీకృష్ణ జననము	... 18
దేవతల ఆనందము - ప్రార్థన	.. 20
దేవకీ వసుదేవుల వినుతి	.. 21
కీరదీంపు	... 23
ఉపాయము	... 26
కాల కంసుడు	.. 28
యోగమాయ పయ్యింపు	... 30
మందలొ పురుటి బిడదు	... 32

విషయము	పుట
యశోద ప్రార్థన	34
పురోహతుడు — జాతక ఫలము	36
పూరిన	38
శకటాసురుడు	43
తృతావర్తుడు	45
యశోద భ్రాంతి	46
గర్భుడు — నామకరణము	48
గోకులఘ్న — శ్రీకృష్ణుని దురుకుమ	50
గోపికల ఫిర్యాదు	57
గొల్ల మునిలిచి	68
గోపికల ఫిర్యాదు	72
తేలు మంత్రము	83
గోపెమ్మ — గోపికల వాగ్వాదము	84
యశోదా కృష్ణుల సంవాదము	91
గోపికల ఫిర్యాదు	98
గొల్ల గొడు	102
నందనతి సందియము	105
మృద్యక్షణము	108
వెన్నెదొంగ	111
నలకాబర మణిగ్రీవుడు	113
బూచివాడు	117
ఉండు కర	121
కాశీయుడు	128
దివ్యనాట్యము	130
శరణాగతి	132

విషయము	పుట
మురళీ గానము - గోవికల ఆరాటము	. 134
పార్వతీవ్రతము	.. 137
జలక్రీడలు	. . 130
రీతలు వెడకుట	.. 142
చూనినై కృష్ణుడు - కాంనియో గోవికలు	.. 148
ప్రార్థన	.. 148
నిర్వాణులు - గోపాలుడు	... 155
ఆత్మ నివేదనము	... 162
వత్సరానము	. 164
వ్రత ఫలము	... 166
మంగళము	... 169
అనంతర కథా సంగ్రహము	... 170
సమర్పణము	... 171
అనుబంధము - (I)	... i
అనుబంధము - (II)	.. iv

వీరిక

1 ప్రక్రియ

ఆంధ్ర వాక్యమున 'యక్షగాన' యన సాధ్యతప్రక్రియ మిగుల విశిష్టమైనది ఆ పోపుతకు కరణములు లభింపనని వాడు ముఖ్యమైనవి ఈ క్రిందివి

- 1 యక్షగానము తెలుగునందట దేశసౌహృద్యరూపమును సమగ్రముగా పూర్వీ భాషామధుర కవితలలో అగ్రగణ్యమైనది అలరచుండు.
- 2 యక్షగానము వ్రావ్వములలో ప్రవృత్తి, దృశ్యములలో దృశ్యములైన, ఆ యుభయ ప్రయోజనములచే ఒకటై గీ పామునకు ఆనంద దాయికముగా సమాధి కథా స్వరూపముగా విలసిల్లుచుండు.
- 3 యక్షగానము పేరునకు సాంస్కృతికమైనను, కాలక్రమమున కీర్తనా రూపమును ప్రసాదమైనను, అది అంతర్భూతమున గాన వాక్యము వ్యక్తిత్వమును ఉత్పాదించేయు న్నతంత్ర సాంస్కృతిక ప్రక్రియ ర్పియుండి, తరువారి కాలములలో రమిక కర్మాటభావలయందు వెలువడిన యక్షగానములకు అదర్శమగు లక్ష్యబంధిగా వెలసి యుండు.
- 4 యక్షగానము వైవిధ్యములని విస్తృతి, సమన్వయములని ఏకరూపత, ప్రయోజనములని ప్రశస్తి — అను లక్ష్యముల మూలముగా ఆంధ్రమున ఏ యితర సాహిత్యకాళకు తీసిపోని పేరుకెంపున గుడించి యుండుట

తెలుగున యక్షగాన వెంత విశిష్టమైనది దాని పుట్టుక అంత విచిత్రమైనది అదిలో అది దేవగదాధనమైన ఉద్విష్టమైన ప్రత్యేక గాన సర్వతీగా ఆవిర్భవించినది 'యక్షగాన' యొక్క గానము యక్షగానము యొక్క గాన గుంధర్వ, విద్యాధిరదులవలె దేవదాసులు (Demi-gods) వారల అదిపరి కుమారుడు అతడు 'ధనఃపుండు' కావున యక్షగానం లక్ష్య కుండనల యగుట వలన

1, 2 చూ ఆమరకము, 1వ భాగం, 11 పేజీ మొదలు 68 పేజీ
(వావిళ్ల ముద్రణ - 1938)

యక్షుడు 'దుర్జరత్న' (దీపావళి) పు 3 కీర్తన సులములలో ౨౬౬, విష్ణుపు
యక్షుని దేవత మహిమము ప్రశస్తికి ఫణిలలో గణము తెలుపవారు యక్షులు
సైక తెల్పునటులు దేవయోగియైనను ఎరు మాకపుంకు సర్వహారము పుష్యము
౨౬ ఇది వృత్తింపచగిచి యిప్పుడు చాటు కుచురకు 'మనుష్యభర్తృడు'¹
అను కావళము సైకము నటించె² యిప్పుడు మానవులలో సన్నిహిత్యమును
కేవల రెండవ అర్థములు

యక్షశాసనములో చెందిన కవి ప్రాసములము ద్వారా హింద
యము వ్యాసము, కవి సమైక్యము, అక్షరము, సర్వజ్ఞము ప్రజల నాకర్షించు
యోగము ఆ యక్షుల ప్రత్యేకగణంలో రాసరాస తరలించెదెను
అనుపదముల బలముగా తెలియించుట, కవిత్వమును 'యక్షగణ'
ము తెలిసి సహజ ప్రక్రియ అవర్తనములు ముగించుట వేరము
అయ్యును ఆ క్రింది గాథ భంగ్యంతరముగా విరచించుచున్నది

తెలుగులు కవి నాదీకలమనుండ తెలసినయిన్ని కులములలో 'ఒక్కయినా'
రాక్షసుల పరి మలదేవత కావచ్చు సమస్తా ఆమెయే అదిత్యకామేశ్వరి
అదేవత అనాదిను నిమిత్తము నరకుపురుష అక్షాంశమున 'కర్తరు యక్షుల'
అయ్యును అది వారి జన్మనాదీ పర్యంతము ముగించుట అది
యైతహ్యము అది వింది చూడగా "అక్షులు" అని అక్షముల "అక్షులు"
అని తెలియజేయు తెలుగులు అయితహ్యమును తెలియజేయు అక్షులు
అయ్యును

¹ కామశక్తియు పుష్ప కన్యకావళము
కామం కన్యకావళము మానా
మానీక మునులను మరు రాజుని

1, 2 చూ అమరము, 1వ కాం, 68 మరియు 69 శ్లో,
(నాల్గ ముద్రా - 1938)

- 3 'యక్ష' శబ్దములకు 'యక్షులు', 'యక్ష' - ఇత్యుర్ముఖము కూడ కలదు
See A Sanskrit English Dictionary (New Edition-1951)
by Sir Monier Monier Williams, Page 618
ఈయర్థముల, ఎందుచే "యక్షులపై (పూజార్థమై) యక్షులనే తేయించు గావము
యక్షగావము" అనియు నిర్వచించవచ్చును

డా. పార్వత్యారం చలీ సంస్థాపకుని

కామేశ్వరి చరిత్రము, వాతసలి,
—R No 1945 (Paper), పుట, 37,
S V U O R Institute Library

తెలుగు దేశమండలి జక్కుల కొంటు వెంచినవారే దివ్య దేశ 'నిక్కలగోళాలు' పరిష్కార కల్పాటవాత్మకమైన ఎంతో చిన్న చిన్న వాడుకలను పరిమళింపగలగలిగిన నాగంధ్రుడు (క్రీ.శ. 12వ శతాబ్దం) రచించిన చుక్కనాథ పురాణములో "పూర్వాపారమున చుక్కనాథ దురంత కమలంబు యైన లక్ష్మీని కీర్తిస్తావా" 'నిక్కల' గానంతో నేర్ప వర్ణించ బడు¹ నన్న వేము వ్రాసినమైనది గుండల కుంభాసమును బట్టి కచ్చడ దేవు 'నిక్కలు' రేక 'నిక్కలగోళాలు' పున జక్కుల వలెనే లక్ష్మీ ప్రసన్నని గానమొనర్చెడు శాసనద గాయకాలను చుక్కనాథునివలె

'చుక్క' అనగా రు తొద్దయుగమునకు స్వార్థకాలమున సంపాదించునుండి మత్సరచార్మమో, మరేనిచిత్తమో ఎరులుదేరి, క్రమము కల్పాటాంధ్రములలో వ్యాపించి యుందురనయు, పున సైన్యము జక్కులు, నిక్కల గాడలు అన్ని స్థలమున ల యుక్కుల సంరతియై యుందురనియు ఎల ధర్మాల లక్ష్మీప్రదాయి²

చక్కులవారు తమ యిలువెల్గుల కామన మూలక్ష్యమూ శత్రువును సుదే రించి పాడెడి వాడులు ప్రతలలో జక్కులదేశమును రేకెత్తించెడి ప్రత్యేక దేశిం షణిలిలో ప్రత్యేకముగా ఆరాపించబడుచుండెడి ఒట్టి క్షుద్రకణింబు³ గ న్నాం నేడును పొన్న పొడం క ననగలను⁴ శివరాత్రునంట పర్వదినములలో శ్రీరాధి పుణ్యక్షేత్రములందు జరిగెడు కల్పవసులలో, శాతలలో జక్కులవారో, లెక వారి సనకరింపని మరెవరిలో యుక్కుగంధర్వుని విచ్చిల వేసములను ధరించ తటంచ గేయములను పాడి యాచనపడు⁵ వారి 'అటపటలు' లక్ష్మీ ప్రసాదమును లబ్ధిముగా ఆలరింపజేసేవైన 'జక్కుల వాడు' చరిత్రా దీనిని చరిత్రగా వ్రాసెననుచు

- 1 చూ 'కల్పన యుక్కుగనాలు' (వ్యాసం), గ్రీముట్టూరి సంగమేశం, శా.శ. 1950 శా.శ. సం. 67
- 2 చూ 'అంధ యుక్కుగన వాక్యము చరిత్ర' ప్రథమ భాగము, పుటలు 13 మూయు 14, దా యన్య శా.శా. 1950, పి. హెచ్. 5
- 3 చూ కీ 2 వేము ప్రభాకర శాస్త్రిగారి 'కీదాధిరామ' పీఠిక, తృతీయ ముద్రణము పుట 104
- 4 "అటం గంధర్వ యుక్కుచిద్వాద, రామలై పాడెడు నాదారావారు"

(Contd. in next page)

అటు పేర్లుంటే ఆ 'పాటల బాణీల్' మరికొన్ని శిరాణికి గానటా, శ్రేష్ఠ
మహిమలు అజ్ఞాతకవుల నోళ్ళనుండి. అనంతరం విరివిగా ప్రచారముచంది
పండితులను సైత మాకర్చింప గలిగినవి¹ అట్లు ఎంతోమంది దృష్టి నాకర్చించుటతో

— పండితాధ్యయన చరిత్ర, ప్రథమ ముద్రణము, పర్యవేక్షకరణము, పుట 43
ఈ గ్రంథము శ్రీ శ 13వ శతాబ్దికి చెందిన రచన 'పై దివ్యదర్శ' పాల్కురికి కవి సూరిని
చిన యుక్త వేషధారణ నే రాంధ్రదేశమున జారదాంతరములతో అంతరించి పోయినను
అది కన్నడదేశ యుక్త గాన ప్రదర్శనములతో ఈనాటికిని నిలిచియుండుటకు కన్నులార
గాంచవచ్చును కన్నడదేశ యుక్త గాన కాంతో "యక్షగాన బడగతిట్టు ఎయిలాల"
(North Style of Yaksagāna) అనునది మిక్కిలి ప్రాచీనమైనది ఈ ప్రదర్శ
నములతో పాఠాన్ని ప్రాతములు ఇంచుమించు అన్నియు వాలనరకు ఒకే విధమగు వేష
ధారణగలవై కన్నట్టును ఆ వేషధారణతో ముఖ్యముగా ఇటు 'పేర్కొనడగినవి వెడల్పాటి
పీట్టిష్టములు (headresses) ఇవి రాచియోకు అక్కటి గలిగి మిగుల
విశాలములై పైకి మొనదోయుండును వీటితో పెద్దవారి యుట్టిష్టములకు "మూండు"
అని, పిన్నులు ధరించు వాటికి "కేడగె ముందరై" అనియు కన్నడమున పేళ్లు

See 'Yaksagāna A Dance Drama of India' (1977)
by Martha Bush Ashton & Bruce Christie, Page 54

పైన పేర్కొన్న శిరోవేషరచములు పాల్కురికి సోమని (శ్రీ శ 13వ శతాబ్ది) నాటికే
యుండినవనుటకు, పాఠపర్యయంగా వచ్చుచున్న కన్నడ యుక్త గాన (బడగతిట్టు ఎయిలాల)
సంప్రదాయమే ప్రత్యక్ష సాక్ష్యము

- 1 "కీర్తింతు రెద్దాని కీర్తి గంధర్వులు
గాంధర్వమున (గాంధారమున ?) యుక్తగానసరణ"

— భీమఖండము, 3వ అశ్వా, 65 ప

'గంధర్వులు దక్షవాటి శ్రేష్ఠముయొక్క కీర్తిని ('గాంధార' గ్రామమున ?) యుక్తగా
సరణతో కీర్తించుచుండు'రని పై పంక్తియొక్క తాత్పర్యము

భీమఖండముయొక్క రసనాళాలము శ్రీ శ 1430 ప్రాంతము చూ కీ శ 50గ
లక్ష్మీకాంతంగారి 'అంధసాహిత్య చరిత్ర', పుట 349

పై పేసపాదములో 'గాంధారమున' అనునది సరియైన పాఠమని, అదియే కవి ప్రయుక్తమై
యూరించినది నే నూహించుచున్నాను గంధర్వులు కీర్తింపరాది గాంధర్వముననే గమక
పరల'అట్లు చెప్పటతో పునరుక్తియేగాని, విశేషమేమియులేదు అట్లుగాక, శ్రీనాథ
- మహాకవి 'యుక్తగాన సరణ'ని గూర్చి పేర్కొనుచు, ఆ సరణ 'గాంధారగ్రామము'నకు
చెందియున్నట్లు పై పద్యపాదమున సూచించెనని ఖండించుట మిగుల నమంజనము

ఈ క్రింది అంగ వాక్యములు కూడ పై జూపాను బలపరచుచున్నవి

(Contd in next page)

'ఒక్కొం పొటు' 'యడ్ల గానము' ఎందు నాంస్కృతిక నామధేయమును ఏపద గించెను ఈ తీరున 'ఒక్కొంపొటు' ప్రత్యేక పదాలి 'యడ్ల గాన' మనుషేర పట్ట పోతమందిరము ప్రాణప్రతిష్ఠ నంద ప్రయత్నించుచుండిన (క్రీ 13, 14 శతాబ్దాల మధ్య) కాలముననె ఆపేరు అటు కన్యకమునకు ప్రాకి యుండు ఇది సులి దు ఇంచుమించు క్రీ 15వ శతాబ్ది పూర్వార్థము వర్యంతము ఈ దశావరిమతిగా గుర్తింపవచ్చు

తెలుగులో యక్షగానరూప క్రీ శ 14వ శతాబ్దము నుండియు కొనసాగ నట్లు స్పష్టమైన విధిర్భవము ఉన్నను¹ ఆ రునలు నేని మ్యములైనవి కాని క్రీ శ 15వ శతాబ్ది ఉత్తరార్థమున రచించబడిన ఒకటి రెండు యక్షగానముల పేర్లు మాత్రము వినుటచున్ను ప్రలుగంటి చెప్పతోరి రచించిన 'సాధరి చరితము (ఒక్కొం కథ)' అట్టచాచితో నొకటి వెల్లెంకి తాతంభట్ట కవచిరా మదేలో ఉదాహరించిన 'పక్షిక్షుకృతము' మరెయొకటి.

"He (K S Karanth) suggests that its earliest form was Gāndhāragrāma, which developed into Ekkalagāna, and finally evolved into a style known as Yakṣagāna

Karanth believes Ekkalagāna to be a musical style derived from Gāndhāragrāma because both are thought to share the same characteristics — that either the fifth note of the rāga scale was not used or the style used only five notes of the usual eight—note rāga scale. In addition, the Gāndhāra note, (the third note) of a rāga scale and the probable śruti note of Gāndhāragrāma was also the śruti note for Ekkalagāna"

— 'Yakṣagāna A Dance Drama of India' (1977),
by Martha Bush Ashton & Bruce Christie, Page 20

- 1) 1) పదకవితా పితామహుడైన తాళ్లపాక అన్నమాచార్యుడు (క్రీ శ 1408-1503) సంకీర్తన లక్షణము(సంస్కృతము)న యక్షగానములందలి పదములను గూర్చి పేర్కొనియున్నట్లు, ఆయన మనుమడగు చిన తిరుమలయ్య (క్రీ శ 1496-1553) తన 'అనువాదము' నందలి ఈ క్రింది పద్యమున తెల్పుచున్నాడు

(Contd in next page)

పోగా, క్రీ 16వ శతాబ్దమున రచించబడిన యక్షగానములు పాఠ్య పాఠశాలలలోనున్నవి కాదు. చక్రవర్తి రాఘవాచార్యుని విప్రనారాయణచరిత్ర, పంచకూరి రుద్రదత్త స్వగీతవిజయము, దినపాప టీకయమంబ్ర, రుద్రాచల విలాసము, బాటపాపంబ ఆక్షయపాదేవి బోధోత్సవము మున్నగునవి ప్రాచీనములు. అటుపిమ్మట ఆ యెరవడితో లనేక యక్షగానకృతులు వివిధ ప్రాంతములలో విరివిగా వెలువడల వాఱ్ఱయితాళము పరిపుష్టము గావించినవి ఇట్లు యక్షగాన రచనలు లందుబాటునకి వచ్చిన దశను పూర్వ దశగా పరిగణింపదగును. ఇది ముఖముగా క్రీ శ 19వ శతాబ్ది వరకు పాఠశాలనది ఈ సుదీర్ఘ దశలో యక్షగాన రచన, ప్రదర్శనములపై ప్రభావమును ప్రసరింపజేసిన రెండు ముఖ్య ఘట్టములు కలవు. ఒకటి కర్ణాచార్యుని భాగవతం 'సంగీతసౌధము', రెండవది తంజావూరు నాయకరాజు 'రామవిజయము'.

పై రెండు ముఖ్య ఘట్టములు కొంచెము వెనుకముందుగా క్రీ శ 17వ శతాబ్దారంభభాగమున తటస్థించినవి. లందు మొదటి ఘట్టము యక్షగానము నకు అభిలషి కాస్త్రానిగుణముగ గౌరవమును ప్రసాదించగా, రెండవది సంస్కృత నాటకపు మెరుగునను హితవలించినది. ర రెండింటి ప్రభావము యక్షగాన చరిత్రలో మరొక ముఖ్యమైన సృజించినది. అప్పటినుండి యక్షగానములు 'పాఠశాలములు'గా, 'కూపములు'గా, 'భాగవతములు'గా, 'యక్షగాన నాటకములు'గా,

"గీ యక్షగానపదంబు నప్పగమున
సమంతానకవిధ తాళ సంగతులను
వరసాలంకితగా నవర్ణంబు లగుచు
నరుకుని పారికీర్తనారాధ్యునియె"

— ఎంకీర్తన లక్షణము (తెనుగు), 66 ప

చూ 'తాళ్ళపాకవారి ఘనకృతులు' (1935), పుట 149

II) "నాన్మన్నీతో 14వ శతాబ్దమునకు చెందిన యక్షగాన మొకటి తాటాకులతో మూలు పున్నది"

— 'యక్షగాన వాఱ్ఱయము' (1973), పుట 7,

డా. తిరుదురాజు రామరాజు, ఎం 5, పేజీ 51

అన్నేపించినచో తాటాకులతో అక్షరవాసము చేయుచున్న ఇట్టి రచన లింకెన్నోని బయల్పడు అవకాశము కలదు,

'యక్షగాన ప్రబంధములు'గా పలుచెరుగు పర్యాయ నామముతో అంభోకముగా వెలువడినవి 'యక్షగాన' వాక్కియకావ్య పరిణత కాలముల నొంగుచుండిన యా కామున (క్రీ శ 18, 19 శతాబ్దముల నడుమ) నేలడో యక్షగాన కవులు, కవయిత్రులు విసిర్చిరి అట్టిచారిత్రో కవిత్వకావిష్కరణయైన కవయిత్రి తరిగొండ వెంగమాంబ

2 కవయిత్రి

వెంగమాంబ ప్రాచీనకవయిత్రుల కవయో కావ్యకమమున చిట్టచివరి డలయిత్రి ఈమె జీవితధాత్ర క్రీ శ 1750-1850 సంవత్సరముల నడిమి మారేండ్ల కామున కొనసోనట్లు చాటెనుగ నిర్ధారించుచున్న¹ ఆ కామయో సహస్ర చంద్ర దర్శన మొనర్చిన ఈమె² దాదాపు రెండు సంవత్సరములు జీవించి యుండును ఈ కవయిత్రి పుట్టుకచే చరితార్థమైన గ్రామము తరిగొండ ఇది చిత్తూరు మండలమున³ వాయువ్యాదుకు ఉత్తరముగా నాలుగుపైళ్ల దూర

- 1) 1) "The Dwipada Bhagavatham ద్వీపద భాగవతము also was written by a poetess who was living in the year 1840" — పీ థెనాదోరగారి తెలుగు-ఇంగ్లీషు నిఘంటువు (1852), వీరిక పుట XII పై చల్లులు నిఘంటువుగా ద్వీపద భాగవత కవయిత్రియగు తరిగొండ వెంగమాంబ నుద్దేశించి రచించిన⁴ ద్వీపద భాగవతము ఈ కవయిత్రి అవతరయస్సన రచించిన రచనలలో నొకటి
- 2) తరిగొండ వెంగమాంబ క్రీ శ 1730-35 సంవత్సరముల నడిమి కామున జన్మించి, క్రీ శ 1817 ఈశ్వర సంవత్సరమున పరమపదము నొందియున్నట్లు ఇటీవల మాతనముగా లభించిన యాధారముల సాహిత్యమున ఈ పరిమర్శచే "తరిగొండ వెంగమాంబకృతులు — సవిభుక్త పరిశీలనము" అను సిద్ధాంత వ్యాసమున నిరూపించబడినది
- 3) తరిగొండ వెంగమాంబ పల్లినపల్లెదర్శన మొనర్చిన విషయమును ఆమె ప్రశస్తియుగం వెంగమ్మగారిచే, తాను రితుపతి కొండ శ్రీనివాసా చరియన్నట్లు విద్యాచాన్పతి విశ్రాంతమనవలచార్యులుగాకు "తరిగొండ వెంగమాంబా చరియము" (1932) అను గ్రంథమున పేర్కొనియున్నారు చూ పుట 80
- 4) చిత్తూరుజిల్లా యేర్పడక పూర్వము (అనగా క్రీ శ 1911కు ముందు) తరిగొండ గ్రామము, తర్ఫరినర్మపాఠములు శివ మండలమున⁵ చేరియుండినవి

ముని సుబ్రహ్మణ్యుని ఈ గ్రామమును మేల్పట్టుకు కారణముగా చెప్పినది గాథ
యొక్కటి కింద¹

ఇప్పటికి కొన్ని కాలము క్రిందట రాయదుర్గమును ప్రాంతమును లీచ
క్షామము సంభవించగా, ఆ ప్రాంతపు అధిపతియైన చిట్టేనర్జున రామా
నాయుడను నాతడు సమరివారముగా ఆ యూరు వదలి ఈనాడు తరిగొండ
యొక్క ప్రదేశమునకు వచ్చెను అప్పుడా ప్రాంతము ల్పర కష్టమునందుండి
వారయోగముగా గొప్పలైన ఆచార్యులు ఆ గ్రామములకు (వర్తమానముగా
పేరు గల) ఒకట్టల ప్రాంతమును కొంత కాలము వసంస నిర్మించుచు
ఒక నాటి యుద్ధమున రామానాయుని ధర్మపత్ని కుందలో పెరుగుజ్జులకు
చుండుగా నొడు మాటిచూడక కష్టమున కేదయో నశులజచ్చెను పరిశీలించగా
ది యొక నున్ను చల్లరాము అమె రాసిన వెలికి అనిపించెను మరల సరి రాము
కుందలో ప్రవేశించుచుండును ఈ విషయమును రాధినలక తెలిగిన రామా
నాయుడు అదేదో 'దైవమాయ'యై యుండునని నానించెను

ఆరాల స్వప్నమున నాతనికి లక్ష్మీసంహస్రామి చనిపించి రా నటల కల
గ్రామ నిలారావమున పెరుగు జిలుకు కుంద (తరిగొండ)లో వెలసింట్టును,
అందువలన తన నడట ప్రతిష్ఠింపవలసినదనియు అదేలింపెను అందుకు వలయు
ధనము ఆ ప్రాంతమునకు 'మారక్క గవి' యనుచోట లభించుననియు స్వప్న
సూచించెను రామానాయుని ధనముతో నచట లక్ష్మీ సృసింహాలయమును నిర్మిం
చెను ఇట్లు తరిగొండ యందు వెలసిన దేవుడు ప్రతిష్ఠితుడైన గ్రామముగుట,
ఆ యూరికిని 'తరిగొండ' అను సంకేత మేర్పడెను ఆ 'తరిగొండ'యే క్షిమముగా
'తరిగొండ'యై, జన వ్యవహారమున 'తరిగొండ'గా స్థిరపడెను

రచరముగా తరిగొండలో నివసించుచుండిన కుటుంబములలో కానాలవా
ంకరు వారు సందవరక శాఖియుట వాసివద్ద గోత్రులు ఆ వంశియుడైన

1 చూ 1) శ్రీ మహాత్మ విజయము (1966), పుటలు 400-404

— శ్రీ పాద సుబ్రహ్మణ్య కావ్య

11) శ్రీ తరిగొండ వెంకటాంబ జీవిత చరిత్రకరము, పుటలు 1-5

— రామసాగర్, బంగళూరు

కావాలి కృష్ణ ద్విధు వెంగమాంబముక్కు తండ్రి, తప్ప వెంగంబ ఈ పుణ్య
 రంపతుల నోము ఘటముగ బొంగించి వెంగమ్మ బొలము నుండియు భక్తిభావన,
 తాత్త్విక దోరణి గలిగి మనస్సుగా మనసుకే నుచుండెడిది తల్లిగారి లామె భక్తి
 భావనకు తొలుదొలుత మురిసినను, రాను రాను వైరాగ్య దోరణితో గూడన ఆమె
 వింత వర్తనము మాత్రము వారికి నచ్చుక సోయెను అంటుచే వారానెకు ఆనాటి
 సాంఘికాచారము ప్రకారము బాధ్యముననే వివాహము గావించి నరుడు శ్రీవత్స
 గోత్రబడిగు ఇంటికి వెంకటాచలవతి పెండ్లియైన కలిది కావమునకే ఆతడు
 విధవతమున ఆకాలవృత్తి నొందగా వెంగమాంబతో బీజప్రాయముగ అణగియున్న
 భక్తివైరాగ్యదోరణి ప్రబుద్ధము కాదొడిగినది ఈ జన్మాంతర సంస్కారము
 పుట్టెమ్మబాబోగొ యను అధ్యాత్మిక గురువర్యుని ఉపదేశ ప్రభావమున చక్కని
 సాధనాచార్యములతో విడిచింది, ఆచరికాముననే వెంగమాంబను బ్రహ్మజ్ఞానిగా
 నొనర్చినది

ఇట్లు కడు పిన్నవయస్సుననే అత్యుత్తేజ్జ్వలైన వెంగమాంబ తన అనుభూతిని
 రుపనంద్యూ సామాన్య అనులకు గుఱోధముగ భాషలో లోకమున కందించు
 సంకల్పించెను ఒకవైపు పూర్వాచార షరతులగు కల్పించెడి జక్కట్లను ఎక్కాకిగా
 ఎదుర్కొనుచునే అంకకవైపు రచన వ్యాసంగమును నిర్వహించిన వెంగమ సాహితీ
 మూర్తిమత్తము (Literary Personality) నిరుపమానము ! విశులవయస్సు
 నువాసిన వేషమున వర్తించుచుండుటచే పుష్కరితీరాధిపతి ఆ యూరిక వచ్చి,
 సభ యొంది వెంగమాంబను బిరిడించి ప్రశ్నించెను స్వామునివారితో వినయ
 పూర్వకముగా మూడడుచునే, ఆయనను వాదమున నిరుత్తరుని గావించిన వెంగ
 మాంబయొక్క సుజ్ఞాన విశేషమున కెల్లరు నచ్చెరువందిరి ఎవరికు ఆ స్వాముని
 రామె నటించించుచు ఇక్కడ

ఇనుచు, మొండివైపురిగల తరిగొండ గ్రామణులు కొందరు, వెంగమ్మన
 వెలివేయవలసినదనియు, డెనివో లాము వారి కుటుంబమును కులమునుండి
 బహిష్కరించి ఆంక్షలు విధింతుమనియు ఆమె తండ్రినొత్తిడి కల్గించుచుండిరి
 తత్ఫలితముగా వెంగమ పుట్టినిల్ల నదలి తరిగొండ లక్ష్మీనృసింహాయమును పోదను
 కాని, అచ్చటను ఆమె కాండకము తెడురైనది అయిదువందలి యాంజనేయ
 ప్రిగహును చాటున ధ్యానసమాధినిమగ్నయై యుండగా ఒకనా డచటి యుద్ధ

కుటు వెంగమాంబను గాంచి, యుప్పిసి ఎడి, కవములో తువెండుకుటుపెట్టు యీచలకు గాను ఏక్కాగతకు బంగము కలుగగా, నామె కన్నులు దెరచి చూచెను ఆ చూపుట త్రివిధకు తాళతాలకు బీతత్వ, పూజారి యామె సేదముపై బడి తన తప్పేదమును క్షమింప వేడుకొనెను ఈ సంఘటన మూలమున, అటునంద వెడలిపోవలసినదిగా స్వామి తనను ఆదేశించినటుల భవించి, వెంగమ ఆ యూరును తాత్కాలముగా నీడి, సుప్రసిద్ధమగు వేంకటాచలపుణ్యక్షేత్రమును జేరెను

ఆ కాలమున హతీరాంజీ మరాధిపతిగా నుండిన మహాంతా వెంగమాంబ గొప్ప బక్తురాలని గుర్తించి ఆమె యుండుట కొక కుటీరమును చూపించి, దేవస్థానమునుండి యామెకు దినవెచ్చుము పంపు నేర్పాటు గావించెను తదనంతరం కొన్నాళ్లకు తాళస్తాక చిన్నన్న పంజీయు డొకరు తమ యింటి నక్కనున్న చిన్న మిదై యింటిని వెంగమాంబ సేవసించుటకై యొసగెను ఆ యింటి పొరుగున నున్న అక్కారామయ్య దీక్షితు లనెడు అర్చకు డామెకు నిర్దేశకముగా కష్టములు కల్గించుచుండెను¹ అటు కొంతకాలమునందు, అంతరాత్మ ప్రేరణచే ఆయుమ తిరుమలకు పంపిండు మెచ్చు ఉత్తరముగా నున్న తుంటురుకొనయను లరణ్య ప్రదేశమును జేరి, అచ్చటి కొండగుహలో కౌన్ది పత్యరములు తీవ్ర తపస్యధన గావించెను

వెంగమాంబ తుంటురు కొననుండి తిరుగు తిరుమల చేరిననాటనుండి ఆమె మహానుభావత సర్వలకు విడితఘయ్యెను తులసి సుమహ లికలను నమస్కించు నమిత్తము, కర్పూర నోలతి నొసంగుటకు 'అనందనియని' పన్నిది కామె నిత్యము వచ్చుచు పోవుచుండునపుడు సేవకుడు మొవలుకొని అర్చకుని వరకు గల ఆలయ పరివారమంతయు ఆమె యెడల మిగుల భక్తి శ్రద్ధలతో మెలగుచుండిరి వెంగ మాంబ ప్రతివత్సరము ఐదిసెడి నృసింహాజయంత్యుత్సవముల ము అమొనను, భక్తివేదాంతభావ గర్భితములైన బసవద్రవనలవలనను ఆమె కీర్తి లెలుగుదేశము నలుగడల వెన్నెలవలె అలఘుకొనెను ఆ నా డామె మరము 'అష్టఫలంబును'²

1 చూ గ్రీ తరిగిండ వేంకమాంబ చరితము (1915), పుటలు 39, 40

—గ్రీ తరిగిండవేశాశాసన విరచము

2 "గ్రీవేంకటాచల మాహాత్మ్యమును గ్రంథమును వ్రాసిన పరమభక్తురాలు పూజ్య మాత్యగ్రీ తరిగిండ వెంకమాంబగారివద్ద వినియిరి ఘంటములలో చోక ఘంటమును విర్బూధించిన పంపిణీచుట్ల, చిత్రనాథులకు చుట్టత"

=

(Contd. on next page)

అనుపేర ఏర్పడిమంది ప్రాచుర్యభాండ్ర త నిరంధరము సందిగా నుండుచో,
దర్శనమునుగు సమిత సారస్వత కేంద్రముగా ప్రకాశించుచుండినది

వెంగమాంబ ల్లే బాయునుననే వేంకటాచలము చెరిసెందు ఆమె రచనలలో
ఏ రెండు సూక్ష్మ తప్ప, తక్కిన కృతులన్నియు ఆ పుణ్యక్షేత్రముననే అనంత
రించినవి ఆ 'కవితావస్థాన' యొక్క ఉచ్చిత లేఖని నుండి వెలువడిన రచనలలో
ఇదివరకు తెలియవచ్చినవి ఈ కిందివి¹

- 1 నారసింహాంకిత శతకము (పద్యము)
- 2 నారసింహ విలాస కథ (యక్షగానము)
- 3 పాటకము (")
- 4 రాజయోగసారము (ద్విపద)
- 5 కృష్ణనాటకము (యక్షగానము)²
- 6 పారిశ్రామికసారము (")
- 7 రమాచరితము (ద్విపద)
- 8 వేంచునాటకము (యక్షగానము)
- 9 శ్రీకృష్ణమంజరి (మంజరీద్విపద)
- 10 శ్రీకృష్ణనాటకము (యక్షగానము)
- 11 గోపికానాటకము (")
- 12 శ్రీహరివతము (ద్విపద)

ఈ వాక్యములు కార్యేటిసగర వాస్తవ్యులు, పండితులు, సవరితమవుదులు, ఇటీవలనే
కీర్తిశ్రేణులునైన మధురకవి ముకుందరైవల్లులు (ముకుందపల్లెగారు) రచించిన "రత్నమాం
శరణాగతం" (1973) అను సంస్కృత శతకముయొక్క తొలిపలుకునందలిని "పై
పంక్తులలో" పేర్కొనబడిన చంద్రశేఖరపల్ల శతక రచయితయగు ముకుందరైవల్లులకు
మారామహాదేవ ఈ చంద్రశేఖరపల్ల బాల్యమున ఇంటిలో తనతేర్పడిన వైమనస్యము
చలన వెన్నెరకి తెప్పక కార్యేటిసగరప్రారంభమునండి నేరుగా తిరుమలకేగి, త్రవముగా
తరిగొండ వెంగమాంబగారి సన్నిధిని 'అష్టపాండుముల'లో నొకడుగా గుఱుకుకొనినని
ముకుందరైవల్లులుగారు నాలో చెల్లియున్నాడు

- 1 యా A Descriptive Catalogue of the Telugu Manuscripts
in the G O M Library, Madras, Vol IV (1936),
పుటలు 1328, 1329,

- 13 ప్రవేశపాఠం మూలార్థము (పద్యము)
- 14 అష్టాంగ యోగచరణము (పద్యము)
- 15 యుక్తకాల ఆరాధనము (చరిత్ర గానము)
- 16 రుద్ర్య కీర్తనలు (గేయము)
- 17 వాస్కరాచారములు (ద్వీపద)

సైన్స్ కౌన్సిల్ కృతులలో కొన్ని నేటి ఉపన్యాయములు సంభ్రమములైన వాటిలో కొన్ని పూర్వము నున్నవియు, కొన్నియు సమగ్రములలో ముద్రణ భాగ్యమునకు నోచుకొన్నవి. కొన్ని కొన్ని కృతుల ముద్రిత ప్రతులుకూడ నేడు లభింపకుండా లభించుచున్నవి. ఇవి యిట్లు, వెంగళరాజు పరియ్యెన రచనయైన ఈ జలక్రీడామీనా యుక్తగానము ఛాత్రమున నున్నది. దీనిలో ర కల్యాణి రచన లిప్పటికి పదవనెనిమిది యని చెల్లె.

3. రచన

1 ప్రారంభం

ఈ యుక్తగానము యొక్క రాశిపత్ర ప్రతి శ్రీ వేంకటేశ్వర విశ్వవిద్యాలయ ప్రాచ్య పరిశోధన సంస్థ గ్రంథాలయమున లభింప దీనిసంఖ్య 7627 ఈ ప్రతి స్వరూప వివరణ నుది

కొండలు 415 సెం మీ \times 35 సెం మీ 54 తాళపత్రములు పుటకు 6 ఎంక్తులు, పంక్తికి దాదాపు 100 అక్షరములు ప్రాతర్ అచ్చమైనది అక్షరదోషము లందరగా లేవు ఒకటి రెండు చోట్ల అచ్చమున దొడ్డిగా వ్రేల్చుచున్నను గ్రంథ సమగ్రముకు వెంగళరాజు లేదు లేకుని పేరు, లేని కాలము ముద్రణమునని యుండెడి వివర (55వ) పత్రము వ్రాసినది

ఇందు, ర ప్రాంత ప్రతి లేకుని పేరును, లేని కాలమును పూర్వముగా పరిశోధించుట చోక మీ కలదు ఈ ప్రతిని శ్రీ వేంకటేశ్వర ప్రాచ్య పరిశోధన సంస్థకు విక్రయించినవారు కీ శ్రీ మానవల్లి రామకృష్ణ ఓషాగు వారే శ్రీ శ 1935-36 సంవత్సరములలో మదర మ ప్రభుత్వ ప్రాచ్యలిఖిత గ్రంథాలయము వారికి, రాము శ్రీకరించుకొని యుండిన వెంగళరాజు. రచనలగు నిష్కృతిపాఠాంత,

రమాపరిచయమును 'కాఫీ' చేసికొనుటకు ఎరపిచినవారు¹ మరియు వారే ఈ కవయిత్రి రచించిన 'తరిగొండ నృసింహ శతకము'ను S V O Journalలో ప్రచురణముగా ప్రకటించిరి² ఎటువంటివి ఎట్ట అలోచనగా, మానవత్వ కనిగారు ఈ కవయిత్రి రచనల ప్రతులను కొప్పటిని ఒకేచోటనుంచి సేకరించి యుండురని తోచుచున్నది వారు సేకరించిన ఆ ప్రతులలో విష్ణుపారిజాతము చివర వ్రాయసకాని సేరు, రేగు కాపము, రమాపరిచయము చివర తిథిం, కంము చూతము క్రింది రీతిం వ్రాయబడుచున్నవి

విష్ణుపారిజాతము రెక్కడు తరిగొండ వెంకమ్మగారికి మునిమరుదుగు (అది డివి[ట్ర] గంగాధరప్ప కాపము క్రీ. శ. 1896వ సం॥ జూలై నెల 16వ తేదీ

రమాపరిచయము కాపము హేవళంబి సంవత్సర కార్తీక పుద్గ సప్తి (అది క్రీ. శ. 1897 ఆక్టోబరు నెల 31వ తేదీ అదివారముతో సమాసము)

కావున ప్రకృత జలక్రీడా నిలాస ప్రతిని సైతము పై గంగాధరప్పవై. క్రీ. శ. 1896-1897 సంవత్సరముల పుద్గకాలమున వ్రాసియుండునని నిశ్చయించువచ్చును

వెంకమాంబ ద్వీపద భాగవతావతారికలో రా సంకతుమున్న రచించి నదునొ కంఠం గంధముల సేవనను పెండ్లైనది ద్వీపద భాగవతాంతరము అమె వేంకటాచల మాహాత్మ్యమును రచించినది³ ఇక, ముక్తికాంబా విలాస, వాసిష్ఠ

- 1 చూ A Triennial Catalogue of The Telugu Manuscripts in the G O M Library, Madras, Vol VI (1949), పుటలు 2281, 2289
 - 2 చూ Journal of Sri Venkateswara Oriental Institute, Vol V, No 1 (1944) పుటలు 1—18
 - 3 సీ 'రాసునిర్మితం రాధాభివర్ణించు, గాదుకవులపని కరణిగాను పురుషోత్తముడు దయాపూర్ణుడై నా తిప్ప, యందుఁదాపసియించి యురుదుగాను ఎలికించుఁగావున నాగవతపురాణ, మమర నే ద్విపదకావ్యంబుగాను ద్వారకాస్థానంధములే తగజెప్పి హరికి ౩, మర్రించి శ్రీవేంకటాద్రిమహిమ తే మవనిపై రవ్యసద్య కావ్యంబొసర్చి శ్రీనివాసవికే సమర్పించనుంటి'
- శ్రీ వేంకటాచుమాహాత్మ్యము, 1 ఆశ్వా, 22౮ (వావిళ్లముద్రణ-1914

రామాధూతములు ఈ కవయిత్రి చివరి రచనలనుబట్టి చాటియందరి సంతోషాన్ని, రచనా రీతిని, లాభ్యాదములు కొత్త ప్రకృత కృతియగు ఒక్కడా విరాసము వేంకటాచల మాన తృప్తి ముక్తికాండా మానముకు నడిమికాముర రచనలనుబట్టి ని గ్రహించవచ్చును

2 కథాసంవిధానము

ఈ కృతి వెంగమాంబ రుదీ రచనలతో నొకటై యుండుటే గాక, వస్తు రత్నము ననుసరించి, రచనా కాలమునుబట్టి అమె స్వలంపన యుక్తాగసముతో లగ్నగ్రామై వెంసిల్చుచున్నది ఈ కృతికి బమ్మెర, తనూమాత్యుని భాగవతమందలి రమిన్కంధ పూర్వభాగము అధారము ఈ భాగము ౧౮౮౧ 1800 గద్య పద్యములలో విస్తరియియున్నది అందుండి వెంగళు లెక్కకముచేసిన ఛా భాగములకు గైచిని, వాచిని నాటకీయముగా తిర్చిదిద్ది, 'కలికి పృష్ఠాని' బాహు లింపను కరుమనజ్జ రిరిని స్వేచ్ఛగా గానమునర్చినది

కందురు దేవకీవసుదేవులకు రథము నడపుట మొదలుకొని, శ్రీకృష్ణుడు జలధిరరాడుచున్న గోపికలను కరుణించునరకుగం కథాంశము లిందు గలవు వీలతో కొన్ని మిగల విపులముగా వర్ణింపబడినవి కొన్ని కథాంశములు అంగహాముగా రెండుపలుకైనవి మరికొన్ని నామమాత్రముగా పేర్కొనబడినవి ఈ కథాంశము లన్నింటిలోను చివరిది, ఈ కథకు శిశురామరాణమైనది బలక్రీడా (గోపీవస్త్రావహరణ) ఘట్టము గనుక, ఈ నాటకమునకు 'బలక్రీడా విలాస'మను పేరు సర్వకమై యున్నది

ఇందలి కథా సంవిధానమున వెంగమాంబ కడు సౌకర్యత్రయమును ప్రదర్శించినది భాగవత రశమస్కంధ పూర్వభాగమందలి కథలలో కొన్నిటిని మాత్రమే ఈమె స్వీకరించినది అట్లు స్వీకరించిన వాటిలో అత్యంత విపులముగా వర్ణించిన ఘట్టములు మూడు అందులో నొకటి శ్రీకృష్ణానారాధ ఘట్టము ఇది—కందురు తేరుదొలలు మొదలుకొని పురోహితుడు శ్రీకృష్ణుని జన్మఫలమును సాక్షుటయిన సప్తవేళము వరకు — ఈ యుక్తాగసమున భంభమించు మూడవవంతు విస్తరించి యున్నది రెండవది—బాలకృష్ణుడు గోకులమున జేయు దుడుకు పనులు, గోప

కాంతం ఫిర్యాదులు, వలసపోయెదమని యుగోదత్ పలుకుటలు — పీటస్పిటియో
ఈ గ్రంథమున దాదాపు ఐంకొక మూడవ వంతు పరిమితితో విస్తరిల్లి యున్నది
యూరప్-గ్రీకులు బ్రహ్మాండమున గ్రీకువలె వారి చేలముల నుపయోగించిన
ఘట్టము

పూర్వపరణము, శ్రీకృష్ణ దాసులింపి వదన గహ్వరమున బ్రహ్మాండమును
చూపించిన ఘట్టము, గోకట పార్వతీవల సువర్ణము — అనునవి ఇందు
వీపులీకరింపఁగా మరొకవి సన్నివేశములు

కాసురభంజనము, తృణావర్తనదశనము, ఎలరామ కృష్ణం నామకరణము,
మృద్యుక్తగ సన్నివేశము, యమధార్మన దంజనము, కాలియసురనము — మున్నగు
సన్నివేశములను ఈ కవయిత్రి నాటివిస్తరియుగ, నాటకానుకూలముగ వర్ణించినది
వత్సాసుర, ఒకాసుర, అఘాసురాది రాక్షసుల సంహరించుట, (అనంతర కథల గా)
ప్రాహ్లాదశ్రీల రక్షించుట, గోవర్ధనోద్ధరణము, చాణూర కంసాది దుష్టుల
దునుమాటలు, వనధిచుద్ధము ద్వారక గట్టుట, అశ్వత్థార్యయందు పెక్కిండ్ల
సృత్రువు గనుట — అను అంశము లందు గల మంత్రముల నొకరింబడినవి

ఇక ఈ కవయిత్రి స్వీకరింపక వదలిన బాగవత కథాంశములలో శ్రీకృష్ణ
బలరాముల తాల్మీకీడాభివర్ణనము, యశోదానందుల పూర్వజన్మ వృత్తాంతము,
సందాదులు బృందావనమునకు వచ్చుట, శ్రీకృష్ణుని చల్లలు, బ్రహ్మగోవర్ధములను,
గోపబాలురను అంతర్ధానమొందించుట, ఎలరాముడు దేవుకాసుర, ప్రలంబాసురులను
ఎదించుట, కా యుని పూర్వజన్మ, గో గోప గోపికా సంఘమును కల్పిచ్చు పట్టు
కనుట, శ్రీకృష్ణుడు దానాగ్నిని మ్రొగుట, గ్రీష్మ, వర్ష, శరత్, హేమంత
ముతువర్షములు — ముఖ్యమైనవి ఈ ఘట్టములను వెంగమాంబ నాటకయూదా
భృక్కుధముతో ఎరిర్చివలెనది

2, కవితా విశేషములు

ఈ యక్ష గానముందలి కవితా విశేషములలో మొదట పేర్కొనదగినవి ఇంద్రుని
స్వరూపవర్ణనలు వాటలో ముఖ్యమైనవి శ్రీకృష్ణ పితర వర్ణనము ఇది సంస్కృత

నాగవతిమన రెండే రెండు శ్లోకములలో యుగమునంద్రి¹ ల మూలభావము పాతనరచనలో ఏక సింపద్యముగా సంకేతించి² వెంగమ పాతన వర్ణనను యథాతథముగా గైచేసిక, అప్పడైననుగు శ్రీకృష్ణుని దివ్యసుంగళ వర్ణనాపములు మణిమకుటము మొదలుచేసి పాదంగువృత్తము పర్యంతము ముగించుముగా వాచనమే ల భావనను ఇరువదియైదు ద్విపదపంక్తులతో అనుక్రమముగా అవేష్కరించి.

(చూపుడు 18, 19)

వెంగమ ఈ కృపలో అటునట లిలా బకున కృష్ణకథామృతమునందలి శ్లోకముల భావములను స్వీకరించి, నాటిని స్వయంభావనచే చక్కగా సంకేతించి చర్చించుచు మచ్చున కోకలు

యశోద కృష్ణుని నిదురపుచ్చుటపై రాహునిణకథను చేర్చు నందర్భముండలి³
 శ్లో రాహుని పు బహువ పాంఠి తదిబలా సేచెది పాంఠి, పం పరు
 ర్హృద పశ్చిమటితే నహరతి స్వస్థిసార ద్రావణి ।
 నిద్రార్థం జననీ కథామిచి హారే ధృజ్జ్వరత ద్రాణ్యం
 సామిద్రే! కృ ధనుర్దనుర్దనురితి వ్యగ్రా గర పాంతు ॥

— 2 అశ్వా, 72 శ్లో

ఈ శ్లోక భావ మిది

'రాముడునునా డొకడుండెను అతని భార్య సీత ఆతడు అంగ్రయాష్ట్రమునందలి పంపటియొద్ద వివాహించుచుండగా, రావణుడు అతని భార్య నపహరించెను అనగానే అంతవరకు హరి, హరి — అని పిలుచుచు కథ ఎనుచుండిన కృష్ణుడు 'లక్ష్మణ! విల్ల, విల్ల, విల్లెక్కడ?' అని అవేసముచే తొట్టువడుచు వల్లెను అ తొండర ఎల్లులు మయు రక్షించు గాక!'

1 ఆ రెండు శ్లోకములు 1 "శ్లో తమద్యుతం లాలక మంబువేక్షణం"

2 "శ్లో మహాక్షణైర్దూర్వ చరితకుండల"

అనునది

— 10 శ్లో, 3 అశ్వా, 9, 10 శ్లో

2 "సీ జలధరదేహి నాణానుభవత్వహ, సరసిరుహాక్ష విశావక్తు" అను ఎద్యము

— 10 శ్లో, పూర్వభాగము, 112 ఎ

పై క్షౌక్తమున కృష్ణుని నిదురపుచ్చుటకై యదౌద కథ చెప్పినట్లున్నది ఈ యక్షగానమున (పాఠగండ్లకు సోనీయానందునలన) పాద్మ బోవుటలేదని, ఒక 'శిశుడుకల'¹ చెప్పబడినది శ్రీకృష్ణుడగుగా యదౌద కథను చెప్పినట్లు మార్పు గావించబడినది మరియు పై క్షౌక్తమున కథచెప్పట సూక్తిగాకముందే "అరి వ్యగ్ర గిర పాంతు న" అను కవి నాక్యముతో లనమగ్రముగా ముగించి బంసది వెంగమాం, శ్రీకృష్ణుని విరావేంసు చిల్లాటకై యదౌదతో తదనంతర కథను చెప్పించెనది రాముడు రావణాది రాక్షసుల సంహరించి సీతతో సత్కరపురి జరి ప్రలంభ సంతించెనని, యదౌద కథను పూర్తిచెయుటతో, శ్రీకృష్ణుడు ఉపనానమునందీ యథాపూర్వక్రమిగి చిల్లాటకైపై గూర్చెను (చూపుట 12-12+). ఇట్లు లయకుని భావి సూత్రముగా రామాయణ కథను సమగ్రము, సంగ్రహమునైన ఊహించుకథగా వర్ణించిన వెంగమాంబ కథన కౌలము నిజముగా నిరూపము!

పోతన భాగవతములో పెద్దొసటిబడి శ్రీకృష్ణుని దుడుకుచేతలను వెంగమాం ఈ యక్షగానమున జూపద జీవచాస్మగుణముగా ఎసరించి ఎర్పించియున్నది ఈ కృతియందలి కథాంశములు కొన్ని లోకరూఢి నయించి చరిత్రపండితులచేత ఈమె కవిత్వయందలి ఇంకొక విశేషము ఇందు చక్క రెం చిదానందలు

- 1 కంబడు చెల్లెలి పెంపులను నేలపై గొల్చి చంపింట్లు మూంయునను, పోతన రచనలోను గలదు² కాని, పెంపులను పై కెగరనైచి కత్తి యొడ్డి చంపినను కథాంశమే లనినాచనముగ లభాగపాలముచ (నచరము సందియున్నది వెంగమాంబ ఈ కథాంశమునే స్వీకరించినది (చూపుట 30)

1 ఊహింపుచు వివర కథ

2 చూ 1) "క్షౌ రాం గృహిత్వా చరణయో" అను క్షౌక్తము

— 10 స్కం, 4 అధ్య, 8 శ్లో

11) "న అని ఎయ్యదలక్ష్మ సలవరించుకొనుచు" అను వచనము

— 10 స్కం, 153 వచనము

2 ప్రకృష్టముల బలక్రీడ లాడుచున్న గెలవకల పుస్తముల దొంగిలించి చెట్టెక్కిన సమయమున ఆతనివెంట చిక్కిన గవనాలరుకూడ ఎక్కినట్లు మూలముతో నున్నది¹ సోతనయు లెట్లు పెర్చించినాడు² కాని, ప్రకృష్టములకు చెట్టెక్కినట్లు రోక్షనపిద్ది దీనిననుసరించుచు ఈ కవయిత్రి తన రచనలో రక్తిని గవనల సందరిని ఎడవనకు గావించు కుండునట్లు సమయోచితముగా, దూరముగ నిల్చి, శౌచిత్యమును పోషించుచు పైగా, మూలముతో, పోతనకృతిలో కృష్ణదేవరాయల సవము (కడపపట్టు) కాగా, దోయ కథనసార మిందది పుష్పతరువుగా మారినది (చూ పుట 142)

కాట్ల, ఆ యా పాతల స్వరూపములను స్వక్రీకరించుట యందును, చిత్తప్రబులను చిత్రించుటయందును, సన్నివేశములను మిగుల స్వాభావికములుగా, సాగర్తములుగా మనవి రంజింపజేయుట యందును ఈ రచయిత్రి సిద్ధహస్తమును ఎరుసము సందర్భ ప్రత్యేకము చాచుచున్నది

1 నాటకీయత

వెంగమంబి యక్షగానములు నాటకీయతకు పెట్టినది పేరు¹ సంవాదా కృత్యైతిలో సాగెడు దర్శనములు, సులువు, ఎప్పు డిట్లు ఎదురుములు, అసల ఎన్నెంతములై ఎవరిక సాగెనపు సన్నివేశములు—మున్నగునవి ఈ యక్షగానముయొక్క నాటకీ

1 చూ "కా తాసా వాసాం బృహదాయ" లు కృతి
— 10 పుం, 22 అధ్య, 10 శ్లో

2 చూ "కా ఉత్పల్లింధగదేంద్రగౌరవము" అను పద్యము
— 10 పుం, 820

4 1) "All the above works of Vengamāmbi strictly adhere to the technique of Yakṣagāṇam. The style and the nature of conversations employed by the poetess reveal her mastery over the Telugu language."

— "Literary and Philosophical Works of Tarigonda Vengamāmbi, A Woman Saint"

— N Venkata Rao

See *The Madras University Journal*, Vol XXX, No 1, p 24

11) "వెంగమ యక్షగాన కృతులన్నియు మంచివాటిని నాటము గల్గియుండును"

చూ ఆంధ్రయక్షగానవాక్యము చరిత్ర, ద్వితీయ భాగము, పుట 115

— డా యస్యే బాగలాపు, ఎవ్ 5, పేజ్ 6

యదా గదాను చలుచున్నది ఉచ్చటచ్చట గల మదిద్ది నవచములు, పెద్దనలు మొదలగునవి ప్రవేశవర్తితమువైపే ములుసాపుచ్చును, ఇందు ప్రదర్శనానుకూలం సమర్థిగా కంఠనుటలో సందియములేదు మొత్తమునై నిది కవయిత్రిచే శ్రవ్య, దృశ్య - ఉభయ ప్రయోజనాత్మకముగా సృజించబడినది చెప్పదగును "నిలిచిగా వివచనై విష్ణ్వర్తంబు" (పుట 3), "కలిక కృష్ణుని చట నాటకంబు ఎల్లవచ్చు విభుకరురార" (పుట 6) కృత్వాది వాక్యము లి యిప్రాయములు ఒకపరచుచున్నవి

ఈ యుక్తగాన రచనా స్వరూపమందలి కౌన్న ప్రత్యేకత లి సందర్భమున పరికింప దగియున్నది

1 ఈ యుక్తగానము ఈ కవయిత్రి యిచ్చెదై ఎనుచు తరిగొండ లక్ష్మి సృషింపాస్వామికి లంకలము ల దేవునకు, ప్రవేంకమేవునకు, అత్తై రిః కథానాయికుడగు శ్రీపుష్కలకు ఉద్దేశాపయ్యుల వెలయు ఈ నాటకమున పాదుచ్చునది ల సానలనే ల యిలవేల్పును ప్రల దరువులను సందర్శించితిముగా న్మరించినది ఇట్లు ఈ రచన అంతట 'తరిగొండవారి పదాంకితమై' పరగుట ఇందలి ప్రత్యేకత

2 ఈ కృత్వాదిని గల మొదల రెండు దరువులు, దక్షిణగోముం 'త ఉయ్యమంగళం'¹ లు ప్రస్తావన కిర్తనలకు అనుకూలముల అలీలననన చెలియించుట

* తోడయ మంగళము

అలక్ష్మివారము

1 నాటరాగము, లంపె రాగము

1 నాటరాగము, లంపె రాగము

ఆయ జానకీరమణి

ప్రకృష్టారం

అయ నభీనణ రచణ

సృంగర ముద

1 'తోడయమంగళం' (నలిమంగళము) అను పేర విశ్వాదాని విగ్రహ వ్యవహార కీర్తనలు అయి ఇవి తాళపత్ర కవులు రచించినవి

యా ఆం య గా చా చా శ్రీ, అ మలంభము, అల 988

* 'తోడయమంగ' మందల కీర్తనలు అంకితము పదో, గిరిధ కవి, మాతృభూతకవి, పేరతూరు వేంకటరమణ ప్రముఖులచేత కల్పించి యుక్తగా కవుల రచయించు కొల్లలుగా వాసపచ్చుచున్నవి

2 మధ్యనాపలరాగము, ఆదిరాశము 2 మధ్యనాపలరాగము, ఆదిరాశము

**నారాయణ! లే నమోనమో నందనందన! లే నమోనమో
నారదసన్నిత! నమో నమో నా, నందనందన! ౨ నమోనమో

స్త్రీలప వెంగనాంబ 'బోదయమంగళ' నుండలి వర్తనలకు లుకరింపబడి,
నందనాచార్యులగు రాశిక కవుల కుమరయ్యల రుచికు గల వక్తి, గౌరవములే
కారణములు

2 ఈ నాటకారంభమున విశ్వేశ్వర పౌరకు ప్రవేశము కల్పించబడి
యిందలి ఇంకొక ప్రత్యేకత విశ్వేశ్వరుడు నటించుచు ఎప్పుడు
గ్రంథకర్తచే పులింపించి, లీలకర్తచే పూజించి, తన పుత్రుల
మును దెల్పుచు విప్రుకారులెల్ల నాటకమునకు దూరమగు నుండని
ఆహ్వానము ఇది యీ పాత్రప్రవేశమునకుగల ప్రథమ ప్రయో
గము ఈ పద్యం పాత్ర ముచ్చల దక్షిణాంధ్ర యిక్ష్వాగున కల్పం
రచనయందు అరుదు కావనమును వెంతు యీ సంప్రదాయమును
లటసుందచు స్వీకరించెదముందును

3 ఇందలి దర్శనంలో పెక్కుంట నల్లని, ఉపవృత్తి, అరణ్యముల పోషనము
కావచ్చుచుండటం సులభ ప్రవేశకత సంకీర్తనలకు సహజమైన
ఈ లక్షణమును దర్శనంలో ప్రవేశపెట్టబడి ఈ కవయిత్రి
స్వతంత్ర ప్రకృతిగనుచున్నది

4 ఈ నాటకము నందలి దేశీయరచన విశేషములలో ఆయా సందర్భముల
కున్నవైన విభిన్నగురులు గల దర్శనము, పీఠలతపాట, ఇంకా దేవు,
జివిడి, భూవనదము, రాత్రి, కంఠదర్శన, వేదాట దర్శన మొదలయినవి
సంస్కృతగ్రంథములను కథాసూత్రము నుండి పెట్టుకొని, రచనల
ముగా, సుకూమర భావ సంపద పెట్టబడుచున్న ఈ వివిధ గ్రంథముల
మొత్తం పాటకుని వ్యాధియములై చరగిని ముగిసెయ్యచున్నది

11 ఈ కీర్తన రాశిక అష్టమాచార్యుని ఆధ్యాత్మ సంకీర్తనలలో ఉన్నది
చూ ఆధ్యాత్మ సంకీర్తనలు వాల్యం 11, తిరి తేపత్తి ప్రచురణ (1955),
పుట 183-184
ఇదే కీర్తన 'పురిందరవిరల' తే నమోనమో' లు ఎరి పాదములలో కప్ప వేయున
మిగుల ప్రచారమును సుప్రసిద్ధ 11వ అంబు తరింగుల్లెలై కీర్తన రాశిక అంబు
కృష్ణాక్షగురు పేర్కొని చూ వాల్యం 11 నీటిక, పుట ౭

భాష

అ- కృప యందలి భాష భిష్టము, సరళము, సుందరము మెత్తని తల్పములు మేకసించిన తెలుగు పలుకుల నాంపు ఇందలి భాషకు సహజాలంకారమై బృహస్పతి గంజరము, కరుకు, నిర్వాణము, బాధ్యము, భారతీ, సళుకు, నిండా, సుఖమాటలు, చులుకు — పంటి మాండలిక ప్రయోగములు, కుసీలించు, దింజీరా, కప్పరపాట, ఉడ్డుగుడుచు, కరకరి, తీడుకొను, గారడము — పంటి ప్రాథ ప్రయోగములు, బహుమండ, పరబిడ్డలు, సునవట్టుచిర — పంటి స్వాభావిక సమాసములు, పిడిలించు, బెలికించు, పొలాత్తబ్బడు — పంటి ఎనూళ్లు ప్రయోగములు, మొగమొగంబులు జూచుకొనుట, సీపట్టబెడము, బ్రతుకులు బంగారమై పొప్పట, రాని గొప్పలు భేటనీరు గ్రోలును — పంటి రోజుక్తులు ఈ యుక్తగానముల యాహ్లాద లస్యర్థములై అందగించియున్నవి

వెంగమాండ ఈ నాటకమున భాషావిషయమై కాంచిన సూక్ష్మప్రయోగ మొకటి కలు ప్రస్తావించదగియున్నది అ యా పాత్రలకు అయిక్తమైన వ్యావహారిక భావతో ఈ కవయిత్ర ఇందలి పాత్రలను నెవ్వరునెగా, నయోను నయెనై వైచిత్ర్య పైలము ప్రదర్శించి అస్పృశం బాలభాషలో అనుమానమునెంచి బలరామకృష్ణులను మురియు లొలికె 'బాలభాష' (ముద్దు మాటలు)తో మాటాడంచి, ఆటపాటలో, నాభాసములో నదిని అస్పృశు తెలుగు బాలకులుగా తీర్చిదిద్దెడి (హాస్యములు 51-55, 91-94, 108-113, 117-121, 124-127)

ఇక, ఇందలి పాత్రచిత్ర వ్యావహారికమునకు పురోహితుని మాటలు చక్కని యుద్దేశరచన సందగోపునకు కుమారుని జాతక ఫలమును వివరించు అ ఘట్టములో సుందరముడు "ఎనక జన్మశాస్త్రసాం" అను వ్యాకమును చదివి, ఆ వ్యాకమునకు సరణగా వక్రమించిన "యిష్టసేవి నద్ధాంబం భంజున్నది గనుక, జన్మశాస్త్రమునకు, కుం సంపద వర్తిమానం లభ్యమందుకున్న, పూర్వజన్మ పుణ్య మోక్షములు చెరయుటకుల్య నాకు తోచుటకు దెసగా వెడలించ చెప్పాము" ఇక్కడ చక్కమలు ఈ కవయిత్రకి గు నాభ్యసన తో యును చూచాయగా సూచించుచున్నది (హాస్యము 37)

ఇందువలన, వెంగమాంబ వాసిష్ఠ రామాద్యాములంటే వేదాల గ్రంథములు అని వ్యాఖ్యను వ్రాయదలపెట్టెయ్యుండేసరికి అది తాత్పర్యముగా తార్కాణము 'భగవద్గీతా త్యాగవలె అర్చనకారితో వెంగముండెదనని భావించవలయు'

ఈ కృతియందుండి ఎన్నో సుత్తుములలో నుత్తమ నుండరములైన సంక్రమిత శ్లోకములు, చూర్ణిక్కులు చెబుచున్నవి రసంపరిమళములుగా భావగతముగా మరియొక ఎన్నోవము ఇట్లు భాషావైచిత్ర్యవలనను, సైక్లారికల రేంద్రవైదికము చేరిన ఈ యక్షగన శైలి భావార్థకమైన, రసానుభవముగా వివరించ వచ్చును

5 కృతవైభవము

"కవ్యేషు నాటకం సమ్యం నాటకేషు కుంభం" అన్నట్లు, భోయ రుచి నశేయముతో రక్షణమును రమ్యము, యక్షగనములతోనై, రమ్యరసములు ఈ 'కవితా తవ్యం' కృతులు¹ ల కృతులతో పోగుల కవనములైనవి ఈ లక్షణములు

ఈ యితీపుత్తమును గైకొని, చెనుగన యక్షగన రసం వెను వారిలో 'అక్కయ ప్రధానము' అందుగా గమనించుచున్నాడు
(చూ అనుబంధము II)

- 1) "In this branch of literature Vengamāmba occupies a prominent place. No doubt there are some poets and poetesses who composed Yaksagānas. But nobody has written half-a dozen Yaksagānas as Vengamāmba. These works reveal not only her proficiency in Sāhitya, but in Sangita also, as Yaksagāna is a combination of the two arts"

— N Venkata Rao

See 'The Madras University Journal, Vol XXX No I, Page 24

- II) "అమెనెనె నన్ని యక్షగము లింత సుమధముగా రచించి కవయిత్రులు లేరు పరిశ్రా కృతులు పడుదు"

— అంధ్ర యక్షగము వాల్మీకి అంధ్ర, ద్వితీయ భాగము, పుట 116

— దా యస్య మోగతాన్త, ఎన్. 1, 2 పాఠశా

లంకాకి తరువాత అట్లు రఃనయ చేసిన కన్యలూ హరి ముప్పుగు వారొకరిద్దరు మెంగళాంబుకంటే పూర్వము భారతి రామరాజు మొదలగువా రొకరిద్దరు రామకా సనకాకలము లక్ష్మీనవాగ్నేయ తరువాతవారు ఈ యిందరు కప్పుల రచనలతో ఎత్తక 'కుయ్యలీ కృప'గా ఈ యుక్తగసమునకు లభ్యమైన పాపము కలదు

మెంగళాంబుకన్య పరిగత వేరొక ప్రస్తావన, పంజీన గోకానభవము, పరినిశ్చిత మధుర భక్తి భవన రామాయములై ఈ కృపగా అవతరించుచు ఇందులకు, స్వయం ప్రార్థన మొదలుకొని గ్రంథాంత ద్విపది వరకు గల ఈ రచనలంతయు ఉదాహరణ! వేయి ౧ గురు శాసనాని వాచు దరహామే హృది కేంద్రముగా వెల్లడింపి ౬ కుయ్యల చర్యలముతో నిర్మదేకమత సౌందర్య మున ఈ యుక్తగస నాటకము లంబగుగు లభ్యమందుమై అభిమన్యురే

4 పరిష్కరణ

ఈ గ్రంథ ప్రచురణకు అవకాశమైనది ఇంటిముందు స్థాపించిన 7627 అక్షరాల రాజప్రద్రవతి ఇట్లు చేయక ప్రతి అధికారమైనందున ఇందు పరిశోధనము కనరాము లెకపోయి పట్టికిని, అక్కిన నిపలములతో చది చక్కగా వినిపింప నట్లమై కన్పట్టినది ఈ ప్రారంభించిన సరిష్కరించుటలో అనున రింబు అట్లుచుట అంగీకరింప

1 యథాప్రద్రవతి

ఈకన్యలకు రెండు నుండు మొదల ౬- 'దేశ రచనా న్యూనము'ను అంధాలభముగ ప్రదర్శించు 'పూనీకో' (తాళి దొంగల రచ్చ) ప్రారంభించునది గ్రంథము ఎంతవరకు ఉన్నది యిప్పుట్లుగా ప్రచురించినది ఈ యిద్దే ములను ప్రాంతాని అంధులను చేయుటగాని, ఉన్న అంధ రూపములను మార్చుట గాని చేయదు అక్కడ అనుభవము, కలహము, దంధ్యము, అంధు ద్విపదలు, పద్యములు ముచ్చటగానినైతరూ ప్రవేషించు

ముఖముగా ఇందు వ్యాసానికితోడు పాత్రలనుగల పలు తెరగల వైవిధ్య ములను అభివ్యక్తముచేయుట, వాని మృత పాత్రలకి అంధులనుగల తీరున వర్ణనరూ పాత్రము నిర్వహించుట

2 నవంబరు

ఇందు సవరించుచు రాను మొదటిపై ప్రార దోపములు ఇం దేకుని ప్రాంతిచేతన, నివారుపాటునన, అక్షర సంఘ స్రవతో చటువెసి కొనిని పీటిలో అధికాక్షరములు, అక్షర రోపము, ఒకదాని కింకొకటి ప్రాయుట, గుణితమునకు సంబంధించిన దోషములు, పునరుక్తులు, ఒక పద్యమును మరొక పద్యముగా పేర్కొనుట, ఒక పద్యముతో, దరువుతో ఇంకొక పద్యమును కలిపి ప్రాయుట — మున్నగు రకములుగా సున్నవి ఇట్టివి సముచిత రీతిని సవరింప బడినవి

ప్రాచీన లేఖన సంప్రదాయమునకు చెందిన పరిపాలితక, నిండునున్నకు తరువారి హల్లు ద్విత్యమునందొందుట, (అంస్రు, అంమ్మ — ఇత్యాదులతోనలె) అనురాక ద్విత్యములకు, (మంస్రుధుద్, బ్రంమ్మ, చింస్రుము — ఇత్యాదులతోనలె) అనురాక సంయుక్తములు పూర్వమున పూర్ణబిందువు ప్రాయుట — మొదలైనవి రెండవ తెగకు చెరును ఇవి నేట ప్రాదపద్ధతి కనుగుణముగా సవరింపబడినవి

ఈ యుక్తగాన పరిమితిలో ప్రధానముగ గేయభాగముగాక, చక్కనిదానియందు ఎక్కువగ ద్విత్య, ఎడనెడ కందము, తేటగీరి, అటవెలది, అరుదుగ సినము, చంపకమాల, మల్లేఖము వంటి పద్యములు వెలకొనియున్నవి అకై లేఖని నుండి వెలువడినను పద్యములందలి భాష గేయము యందలి భాషకన్న ఎక్కువగా యలి, గణ, ప్రాసాది ఛందానియమములకు విడిగియుండుటవలన అ రెండింటి వాషై స్వరూపములో ఇంచుక తెడ గోచరించుట సహజము ఈ సహజత్వమును మనసు నిడుకొనియె ఇందు పరిష్కరణ కొనసాగింపబడినది ఈదపరణ మునకు 'యకారంబును, పు, పూ, వా, వా లును రెలుగు మాటలకు మొదల లేవు'¹ అను రాక్షణిక నియమము పద్యభాగమున కన్వయించునట్లు, న్యాచారిక భాషా ప్రచురముగ గేయభాగమునకు అనువు పదదు యందువలన 'పుపు, పూరు, వాకడు, వారి' వంటి మాటలు గేయభాగమున యధారథముగా చూపబడినవి ఇక, 'చంలకు, జప్పవమ్మ, జారనీక, జాతామే' — వంటివి అర్థవ్యూహ 'చెలకు, చెప్పవమ్మ, జేరనీక, జేతామే' — ఇత్యాదిగా సవరింప బడినవి

1. చూ, భాషాకరణము, సంస్కృతచిచ్ఛేదము, పూ 17

ఇచ్చట ఈ గేడు దాగమును గూర్చి చెప్పదగిన ముఖ్యం, మెదకొకటి కలదు ఇందల దర్వులు, ఏము మొదలుగునవి చాలవరకు దీర్ఘాక్షరములతో తిగిసాగిన తీరున లిఖింపబడినవి అట్టి దీర్ఘములచే కొన్ని యెడల శబ్ద స్వరూపము చూచి, అర్థస్ఫూర్తి క్లిష్టత నొందినది అందుచే అట్టి దీర్ఘములు అర్థావగలికే అనుకూలించువంతవేరే, ఆ గేయపు సరికకు అనుగుణముగా సవరింపబడినవి మొత్తము మీద ఇట్టి స్వల్ప సవరణలు ఈ కవయిత్రి ప్రయోగించిన వ్యావహారిక భాష స్వరూపపు పరిధి సరికనుంపక, కడు మెలకువతో కావించబడినవి

3 పూరణలు

తాళపత్ర ప్రతిలో అచ్చటచ్చట కొన్ని శిథిల భాగములు కలవు అట్టి శిథిల భాగములతో, వాటి ముందు వెనుకల ఉన్న ఎడముల సందర్భ బలమునుబట్టి పూరింప వీలయిన మాత్రము పరిష్కర్తచే పూరింపబడినవి అట్లు పూరించిన ఆ భాగములు చదరపుకుండలికరణములతో నిర్దేశింపబడినవి తైదియము లేకున్నను, లేఖకుని ఏమరుపాటువలెననో, లేక అతని కాధారమైయుండున అసలు మాతృకలో ఆ చోట్లు శిథిలమై యుండినందుననో, మరే కారణము చేతనో ఈ ప్రతిలో అక్కడక్కడ కొన్ని అక్షరములు, పదములు, సంధివచనములు లోపించిన చోటులు కన్పట్టుచున్నవి కాని, అట్టివి సకృత్తుగా నున్నవి అట్టి స్థలములు కూడ పరిష్కర్తచే పూరింపబడినవి అవి కేవలపూరణములు అట్టి చోటుల పూరితవాగములకు మామూలు కుండలికరణము లుండుడినవి కావున, అవి శిలల భాగములు కావని గ్రహింపవలెను అట్లే ఈ గ్రంథము నందలి 'ఇష్టదేవనా ప్రార్థన' వంటి ఉపశీర్షికలకు (sub headings) పరిష్కర్త చేర్చినవిగా భావింపవలెను

అటుపిమ్మట పేర్కొనవలసినవి విరామ చిహ్నములు తాళపత్ర లేఖనమున నిలుపు గీతయే విరామ చిహ్నము ప్రకృత పరిష్కరణలో కామా, సెమికొలను, రెంకిందు కామాలు, అడ్డగీత (hyphen), అభ్యుద్యార్థక చిహ్నము మొదలైనవి అవశ్యకమైన చోటుల బుద్ధింపబడియున్నవి ప్రధానముగా ఇది పాటకము గాన "అనియె, వరికె, అనుచున్నాడు, పరికిరి" — ఇత్యాది వచ్యర్థక క్రియాలు ఎచ్చిరచోటు లన్నింటి ఎష్టప్రతితికై 'క' అను తరచుగా వాడబడినది

4 వివరణలు

ఈ యొక్క గానముందలి వొన్ని పదప్రయోగాలు, అర్థవిశేషములు వివరణా ర్థములై యున్నందున, వాటికి ఆ యా పుటలలో అడోల్ఫ్ పీకల (Foot notes) రూపమున సముచిత రీతిని వివరణలు సమకూర్చబడినవి. అనంతరమైన చోట్ల ఆ వివరణములకు నిఘంటువులు మొదలగు అకరములు సైత విరాబడినవి.

5 ప్రత్యంతరము

ఈ నాటక మీ విధమున పరిష్కరింపబడి, దీని ముద్రణ సగపాలు పూర్తియై, ప్రచురించుచున్న సమయమున ఈ గ్రంథముకు మరియొక లాభప్రత్యవృత్తి లభించినది. ఇది కర్పూలు యన్ టి బి సి కళాశాల లెక్చరర్ వ్యాసకృతైన శ్రీయుత పైడిపాటి జయరామరెడ్డి ఎమ్ ఏ, గారు సేకరించిన రాజవర్మగ్రంథ సంఘము వారు "ఇన్క్విరెయి" - అను పేరుతో నున్నది. ఇది చిర్రూరు మండల మందలి యొకానొక గ్రామమున సేకరింపబడినది. దీని¹ 'ప్రతి'యను సంతక ముంచ బడినది. ఈ ప్రతియందును వ్రాయసకాని నక్కడ (తేఖకుడు, కాలము, మున్నగు వివరములు) గల చివరి యాకు లోపించినది. ఈ ప్రతితో ప్రకృత ప్రతిని పరిపాలి చూడగా, రెండింటియందలి రచనా స్వరూపము (text) - యొక్క దోషము నటుంచి - గ్రంథమించు ఒకే తీరుగా నుండుట గ వరించినది. ఈ ప్రతిలో లభించిన పాఠాంతరములు, శీఘ్ర లాగ పరిపూరకములగు పాఠములు ఈ గ్రంథము చివరి (1)వ అనుబంధమున పేర్కొనబడినవి. ఈ పాఠ తమ ప్రతిని పరిశీలించ నానంగిన సప్తదయ మిత్రుడు శ్రీ జయరామరెడ్డిగారికి ఎరిష్కర్త మిగుల కృతజ్ఞుడగుచున్నాడు.

శ్రీ వేంకటేశ్వర ప్రాచ్య పరిశోధక సంస్థ ప్రచురించిన తరిగొండ వెంగ మాంజ కృతులలో ఈ ఒక్కో మీసము చూడవది మొదటిది శ్రీ తరిగొండ శ్రీనివాసాచార్యము² శ్రీ మానవల్లి రామకృష్ణ కవిగారు సంపాదించి ప్రకటించినది.¹ రెండవది శ్రీ వేటూరి ప్రభాకర శాస్త్రిగారు పరిష్కరించిన రమాపరిణయము (ద్వితీయ కావ్యము)³ 'ఆ పరితోషే ద్విరుషేం' అన్నట్లు, ఈ

1 చూ *Journal of Sri Venkateswara Oriental Institute*, Vol V, Part II (1944), పుటలు 1-18

2. చూ శ్రీ వేంకటేశ్వర లఘు కృతులు (1948), పుటలు 169-191

పరిష్కరణ కార్యమునకు చరితార్థులను ప్రసాదించునది సహృదయులు ప్రాజ్ఞుల
అమోదమే

G కృతజ్ఞులు

ఈ సుధురకపరాక్రమి పరిష్కరించుటలో అగ్రాన సోద్రాహకులైన
సహృదయులు ఆచార్య బిరెడ్డి చెన్నారెడ్డి ఎమ్ ఎస్ బి, పిహెచ్ డి (Ex-Director
S V U O R Institute) గారికి నా కృతజ్ఞుల సంతకములు ఈ యక్ష
గణము ఎందరి ధాపాపీక్షిమమును గూర్చి, ఎక్కువ మాండలిక పదముల అర్థము
లను గూర్చి చెలియజెసిన సహృదయ వరసలు ఆచార్య జి యన్ రెడ్డి ఎమ్ ఎస్ బి,
ఎమ్ ఎల్ టి, పిహెచ్ డి (Professor & Head Dept of Telugu Studies,
S V University) గారికి నా కృతజ్ఞుల వాచాత్మక నిమోదకములు ఈ గ్రంథ
మీ తీరిగి మొగు చూచుటలో ముఖ్య కారణమైన సహృదయులు ఆచార్య యన్
సంకరాచార్యుణ్ ఎమ్ ఎస్ బి, పిహెచ్ డి (Director, S V U O R Insti-
tute) గారికి నా కృతజ్ఞుల వాచాత్మకములు

ఈ గ్రంథప్రచురణ కమితులించిన శ్రీ వేంకటేశ్వర ఎస్ విద్యాలయాధికారులు
లకు, దీని నిట్లు ముచ్చటగా ముద్రింపజేసిన యన్ వి యూనివర్సిటీ ప్రెస్
ఉద్యోగులు శ్రీ కెవిఎస్ రాణ (Foreman), శ్రీ విఆర్ సోమేశ్వర్
(Deputy Foreman) గార్లకు, తదితర సిబ్బందికి నా ధన్యవాదములు

నంద్యత్తి (కృష్ణలయంతి)

తిరుపతి,

15-8-1979

సహ కృష్ణమూర్తి

తరిగొండ వెంగమాంబ

విరచిత

జులక్రీడా విలాసము

ఇష్టదేవతా ప్రార్థన

ఉ శ్రీ రమణీ మనోరమణ! నిన్నయ! విశ్వశరీర! ఘోరసం
సారలతాలవిత్ర! నవసారసనేత్ర పవిత్ర! భక్తమం
దార! కృపాంతరంగ! పరతత్త్వము నీవని నమ్మి, ముక్తికై
కోరి భజింతు నిన్ను తరిగొండ సృసింహ! దయాపయ్యానిధీ!

దర్శు, నాట రాగం, జంపె తాళం

శ్రీరుక్మిణీలో! — శృంగార సుఖలీల!

కారుణ్య రసమూల! — కనకరూచి చేల!

సూరిజన సుతశీల! — సురుచిర గుణజాం!

ఘోరదసుజవిహారి! — గోపాల బాల!

||బయ బయా|| 1

పరిపూర్ణ విజ్ఞాన! — భావద్వివృద్ధాన!

పరవశాత్మాధీన! — భక్త సంతాన!

సురమునిండ్ల నిధాన! — శోభితాహితయాన!

పరమాంబరస్థాన! — బ్రహ్మభిధాన!

||బయ బయా|| 2

వరద! తరిగొండపుర — వాస! శేషగిరిశ!

వరనీల సంకాశ! — వనధిజాధీశ!

సరసాత్మ! జగదీశ! — [సాధువృ]! దయనివేశ!

ద్వీరదరిపు మదనాశ! — దేవదేవేశ!

||బయ బయా|| 3

1 ఈ శిథిలపూరణ ఈ కవయిత్రి రచించిన 'విష్ణు సారిత' యక్షగానమునందలి ఇదే దరుపు నమరించి చేయబడినది

మధ్యమావతి రాగం, ఆది తాళం

నందనందన! తే నమో నమో ॥పల్లవి॥

సా, నందహృదయ! తే నమో నమో
నందనందన! తే నమో నమో ॥నందనందన॥ ॥ఉ ప॥*

నా[రాయణ!]¹ పరిపూర్ణ సుధాకర (వద)²

నా! మాధవ! తే నమో నమో

నారద ననకనందన సుతవద

నలినయ్యగళ! తే నమో నమో ॥నందనందన॥ 1

నమర విభీషణ! నజ్జన పోషణ!

విమలచరిత! తే నమో నమో

కమనీయాం [గ! విక్రా]³ ర విరహిత! వి

సమదుర్దర! తే నమో నమో ॥నందనందన॥ 2

వర తరిగొండ నివాస! పరాత్పర!

నరమృగవర! తే నమో నమో

గురుతర పవ్వగ గిరినాయక! బహు

నరపూజిత! తే నమో నమో ॥నందనందన॥ 3

ప అని యిష్టదేవతా ప్రార్థనంబు జేసిన తదనంతరంబున

విఘ్నేశ్వరుని రాక

ద్విపద శ్రీపాల్వతీ గర్వ — సింధు చంద్రుండు

పావ విముక్తుండు — భక్తావనుండు

సకల విఘ్నహరుండు — సామజాన్యుండు

ప్రకట విజ్ఞాన సం — పన్నుడై, విమల

* ఉ ప అనగా ఉపపల్లవి

1, 3 శిథిలపూరణలు 2 కేవల పూరణము

ఈ మూడును 'విష్ణుపారిజాతము' నందు గల ఇదే గేయము ననుసరించి పూరింప బడినవి,

నాగోపవీతంబు — నవ్యమౌంజి[యును]
 బాగోపు ధరియించి — ప్రబల మూషకము
 పై నెక్కి మురియుచు — పాళాశదండ
 మూనికెగా బట్టి — యుదరంబు మీద
 తుండ మల్లాడ, కాం — తుల నొప్పు చంద్ర
 ఖండంబు శిరముపై — కర మొప్పుచుండ
 సలలిత పాశాంకు — శములు ధరించి
 యలరార తరిగొండ — హరియై న] శేష
 గిరివాసుడగు బాల — కృష్ణులవయిన (?)!
 విరివిగా వినవచ్చె — విశేషశ్రవణండు

ఆట రాశం

గణనాయకుడు వచ్చెనూ, నటించుచు

గణనాయకుడు వచ్చెనూ

||పల్లవి||

గణనాయకుడు వచ్చె — గజై లందెలు మోయ

ఘణఘణామని మొల — ఘంటలు గడలగ

||గణనా|| ఉ ప||

ముజ్జగముల కాది — మూలము తానని

బొజ్జల్లాడించుచు — భూరితేజముతోడ

||గణనా|| 1

వేడుకగా జల — క్రిడా విలాసము

నాడడ వృద్ధితే — యడలంచి ముదముతో

||గణనా|| 2

వర తరిగొండ ని — వాసుడు వేంకట

గిరివాసుడగు బాల — కృష్ణ చర్యలు జూడ

||గణనా|| 3

ఇట్లు వచ్చిన గణేశ్వరునకు నమస్కరించి, స్తోత్రంబు జేసెద

‘బాలకృష్ణులవయిన’ (లిలలకు) ఆను ఆధ్యానోరముతో అర్చమును నమస్వయంపు
 కొనవలెను

గణనాయక స్తుతి

దక్షు, ఆట తాళం

గణనాయకా శరణః గణనా యకా శరణః
గణనాయకా శరణః గణనాయకా !

॥పల్లవి॥

శ్రీ శివవరప్రతాప - చిరతర ఘనవిత్త
కాశ ! మమేలు శ్రీ - గణనాయకా !

॥గణ॥ 1

భవరోగ సంహార ! - భక్త చిత్త విహార !
కవిజన మందార ! - గణనాయకా !

॥గణ॥ 2

మునిజనపాలన ! - మూషక వాహన !
ఘన మగుణసంతాన ! - గణనాయకా !

॥గణ॥ 3

నీరధి గంభీర ! - నిగమ గోచర ! విశ్వ
కారణ విగ్రహ ! - గణనాయకా !

॥గణ॥ 4

అలరార నిను నమ్మి - నటువంటి మాపాల
కలిగియుండుము నీవు - గణనాయకా !

॥గణ॥ 5

తాపత్రయంబును - తరిగించి మము [బోచి]
కాపాడవయ్య ! శ్రీ - గణనాయకా !

॥గణ॥ 6

తలగక విఘ్నకా - రుల ద్రుంచి, బ్రహ్మ స
త్కళలో నప్పుంచు శ్రీ - గణనాయకా !

॥గణ॥ 7

అరూఢి తరిగొండ - హరికి సోదరియైన
గారి కుమార ! శ్రీ - గణనాయకా !

॥గణ॥ 8

అని ప్రార్థింపుచున్న నమయంబున మరిన్ని కొందరు వచ్చి, 'స్వామీ !
నీ వెవ్వరు ? నీ యభిదానం బెయ్యది ? జననీ జనక సహోదరాదు లెవ్వ ?'
రనిన విష్ణుశ్రవణం డిట్లనుచున్నాడు

అమలసుకాంతాత్ముడగు హిమనగరాజు

గన్న కూతురు నమ్మ గన్న తల్లి

గుణిగాకనే యుండి గుణగణాకర శక్తి
కలితుడై నట్టి శంకరుడు తల్పడి
వరగ వణ్ణుఖ వీరభద్రు లిద్దరు సహా
దరులు, జాహ్నుచి మారుతల్లి మాకు
మైనాకు డొకమేనమామ, శ్రీ తరిగొండ
పారి యొక్క మేనమామయ్య, నిట్టి

గీ వరుస లేచున్చు, మా తల్లి వరుసచేత
వతడు మామయ్య, నొకతల్లియైన గంగ
వరుసచేతను తరిగొండ వరప్యగ్గెందు
డమర మాతాత యయ్య నో యనఘులార ।

గీ అజాదు మును సృష్టి బుట్టించునపుడు నన్ను
పూజగావింపగా వృద్ధి నొందె సృష్టి
గాన, పూజించువారి విఘ్నముల నణతు
నందుచేతను విఘ్నేశుడందు నన్ను

న అనిన విని వారు నంతసించి విఘ్నేశ్వరునకు షోడశోపనార పూజలు సమర్పించి
మ్రొక్కి, హే లంబోదరా । శ్రీమన్ నృసింహాద్వితీయబుగా నా యొనర్చు
బూనిన! జల్లకీడా విలాసంబను కృతి నుద్దరింపవలయునని ప్రార్థించిన
సమృథించి విఘ్నేశ్వరుండు సకల విఘ్నకారుల నుద్దేశించి యిట్లు నుచున్నాడు

గణేశ్వరుని ఆజ్ఞ

దర్శు, ఆది తాళం

చేరరాకు డిందు విఘ్నకారులారా ।
నే నా, ధారమైతి కృతికి విఘ్నకారులారా ।
మీరెల్ల నాయాజ్ఞ విఘ్నకారులారా ।
యింక, మీరేరు హెచ్చరికె విఘ్నకారులారా ।

॥వల్లవి॥

॥నేడ॥ 1

క్రూరములు విడిచి విఘ్నకారులారా !

దూరమున జనుడి విఘ్నకారులారా !

॥చేర॥ 2

కలికిక్కుప్ప ! డివట విఘ్నకారులారా !

నాటకంబు సల్పనర్పు విఘ్నకారులారా !

॥చేర॥ 3

ఘనతరిగొండాధిపుడు² విఘ్నకారులారా !

వింతగా నిందె జూచి విఘ్నకారులారా !

॥చేర॥ 4

- ౪ అని యిట్లు విఘ్నకారుల నియమించి, యొక్కతి రచియింపుమని గణేశ్వరుం
డాశ్వాసించిన, మహాప్రసాదంబని తదనంతరంబున గోపాల ప్రార్థనంబు
చేసెద

బాలగోపాల స్మరణము

దర్శు

బాలగోపాలం భజే, నా మానస !

బాలగోపాలం భజే

॥వల్లవి॥

బాలగోపాలం — భక్తసుచేలం

॥బాలగో॥ ॥ఉ ప॥

శ్రీపతిలోలం — భాసురచేలం

॥బాలగో॥ 1

మన్మథాకారం — మందరోద్ధారం

॥బాలగో॥ 2

నిగమనంచారం — నిర్వరాధారం

॥బాలగో॥ 3

కౌస్తుభభరణం — కంససంహరణం

॥బాలగో॥ 4

తరిగొండాధీశం — తరణి సంకాశం

॥బాలగో॥ 5

- ౫ అని యిట్లు బాలగోపాల స్మరణంబు జేసి, యొక్కతి రచియింపెద

-
- 1 'మనోజ్ఞాదగు కృష్ణుడు' అని ణావము 'కలికి' అను విశేషణమునకు 'మనోజ్ఞమైన'
అని యర్థము (చూ శబ్దరత్నాకరము, పుట 159)
- 2 'ఘనతరిగొండాధిపుని' అని ద్విలీయవిభక్త్యంతముగా ఉండదగును

జలక్రీడా విలాసము

ద్విపద శ్రీ విఘ్ననాథుని — క్షేత్రపాలకుని
 ఆ వనందుర్గును — హరుని, సద్గురుని
 దలచుచు, మాయిష్ట — దైవతంబవగ
 నలర మమ్మేలు చౌ — డాంబను గొలిచి
 ఆ పరాహస్యామి — నా హయాననుని
 శ్రీవాణి నా విరిం — చిని, శ్రీనివాసు
 నలమేలు మంగమ్మ — నలర నుతించి
 లలి జలక్రీడావి — లాస సత్కృతిని
 శృంగారముగ విర — చించి యింజేటి
 వెంగమాంబిక భక్తి — విశ్వాస మొదవ
 శ్రీ తరిగొండ నృ — సింహుడనంగ
 శ్యాతిగా వెలయు వేం — కట గిరిండునకు
 తనియ సమర్పింప — దలచేఁ తత్కమము
 జనులెల్ల విను డతి — సం తోషముగను

కథా ప్రారంభము

చిరమతియుగు పరీ — క్షీన్నరేంద్రుండు
 సురుచిరాత్మకుడైన — శుకునకు మ్రొక్కి
 పరగ శ్రీ కృష్ణుని — బాల్యలీలను
 తిరమైన దయతోడ — దెలుపవే! యనిన
 నా పార్థివేంద్రున — కా శుకుం డనియె
 భూపాల! వినుమది — భూరి రాక్షసులు
 జననాథులై పుట్టి — సాధు బాధలను
 పనిబూని జేయ న — ప్సాప కర్మలను
 భరింపుంపలేక భూ — భామ చింతించి
 సరసిజ భవున కా — చందంబు దెలువ
 విని బ్రహ్మదేవుండు — విష్ణుదేవునకు
 వినిపింప, నజాన కా — విష్ణు డిట్లనియె

అనిమిషులను గోప — కావళిగాను
 ఘనమునీంద్రులను గో — గణములుగాను
 సురకాంతలను గోప — సుదతులుగాను
 ధరణిపై బుట్టించు — తదనంతరమున
 వారిలో ఘనుడైన — చనుదేవునకును
 కారిమితో నేను — కొడుకునై పుట్టి
 అజడ ! భూభారంబు — నణతు పొమ్మనిన
 త్రిజగంబులకు మేలు — దీపించె ననుచు
 దేవతలను, మరి — దేవతాంగనల
 పావనులైన తా — పనుల నిర్దరను
 అరసి గోపతులు, గో — పాంగనల్ గాను
 కరమర్ది వెలయు గో — గణములు గాను
 భూరి సాహసమున — బుట్టించె నజడు
 వారిలోగా యదు — వల్లభుండైన
 ఖారసేనుండను — సుస్థిరాత్మునకు
 ధీరాత్ముడగు వసు — దేవుండు పుట్టి
 మరికొన్నినాళ్లకు — మధురాపురమున
 వరకన్యయైన దే — వకి బెండ్లియాడి
 ముదమొప్పు రథమెక్కి — ముదితయు దాను
 కదలిపోవుచు నుండ — గాను కంసుండు
 చనుదేవు డుండిన — వరరథం బెక్కి
 పనమించు వేడ్కతో — పలికె నిట్లనుచు

కంసుడు రథము నడుపుట

దద్యు, ఆది వాళం

నా చెల్లెలి కో ననుదేవా !

యా, నందముగా నో ననుదేవా !

రహీమీరగి నో వసుదేవా !

సా, రథ్యము జేసెద వసుదేవా !

2

తరిగొండేళుడు వసుదేవా !

నాకు, దయ బుట్టించెను వసుదేవా !

3

గీ, అనుచు కంసుడు బల్కుగా విని ముదమున
పరగ వసుదేవు డిట్లనె భావ ! నీవు
రాజవై యుండి నాకు సారథ్య మిపుడు
చేయదగదన్న, కంసుడు చెలగి పలికె

గీ నా సహోదరిపై ప్రేమ నాకు చాల
కలిగియున్నది గనుక, వేడ్కను రయమున
మీకు సారథ్య మొనరించి మేలువాడ
నగుదు. నరమర నీకేల ? యమల చరిత !

ద్వీపద అని పూర్వసారథి — నావల ద్రోసి
కని నాని చేతి వ — గ్గంబు లందికొని
మొనకొల చేపట్టి — మొనసి గుర్రముల
వనిబాని రొప్పుచు — పటు తీవ్రగతిని
తరిగొండ హరి మెచ్చ — [త] న నేర్పులన్ని
నరులెన్న వసుదేవు — నకును జూపుచును

దర్శు, ఆది రాశం

నడిపెను కంసుడు — నవ్వుచు రథమును

||వల్ల ని||

కడువడిగా తుర — గముల దరుముచును

||నడిపెను|| ||ఉ వ||

నరవిని చెలియలు — సంతోషింపను

మరదికి వేడుక — మల్కడి గొనగను!

||నడిపెను|| 1

రాజసమతి దూ — ర్ణముగా నురుగగ
 పూజిత సాత్విక — బుద్ధి చెలంగగ "నడిపెను" 2
 తరిగొండన్మతే — సరి తను మ్రొంగుట
 యరి మురి! నెరుగక — యలకుచు నచ్చట "నడిపెను" 3

క. ఈరీతి జెలగి కంసుడు
 సారధ్యము జేయుచున్న నమయుమునందే
 కారణమును భావింపుచు
 వారక యావేళ గగనవా జీట్లనియెన్

అశరీరి పల్కులు

ఏలలు

ఓరీ వోరీ! నీకూ చేటు — మిఠి వచ్చే దెరుగులేక
 తేరూ దోలూచున్నావేమిరా? వోకంసాభూసా!
 — తెలివి నీపూ గలిగి బ్రతుకూరా! 1
 యిలతో నీ దేవకి గన్నా — యెనిమిదోహదూ, నీసాణ
 ములనూ వేగా నపహరించురా! వోకంసాభూసా!
 — ముచ్చాట నీ కింకా నేలారా? 2
 చెలగి తారిగొండానారా — సింహుతోడే నే దబ్బారా
 పలుకాలే దీ మాటా నిజమేరా! వోకంసాభూసా!
 — బ్రతుకూ నీ కీమీదా లేదురా! 3

గీ అనుచు నశరీరి తన కపు దాప్తముగను
 పలుకగా విని కంసభూపతి భయంబు
 నొంది, దేవకి విరికొచ్చు నొడిసె పట్టి
 కత్తి యులిపించి గొంతుపై కదియనుంచె

1 'తోందరహిషవలన' అని యర్థము (చూ ఆంధ్రవాచస్పత్యము, ప్రభువు భాగము, పుట 127)

వ అప్పుడు గడగడ వదంకుచున్న దేవకికి వసుదేవు డడ్డంబు వచ్చి, కంసుని చేతి కత్తి బిగబట్టి యిట్లునుచున్నాడు

దర్వు, ఆది లాశం

ఇది నీ చెల్లెలు భోజేంద్రా !
 నీ, విటు ఇంపుదువే భోజేంద్రా ? 1
 నీ క్షేమమునే భోజేంద్రా !
 యిది, నిరతము గోరును భోజేంద్రా ! 2
 తరిగొండేళుడు భోజేంద్రా !
 యీ, తగవును మెచ్చడు భోజేంద్రా ! 3

ద్విపద ఓ కంసభూప ! నే - నొక్క సామెతను
 నీకు తెప్పెద విను - నీ, వదెట్లనిన
 కాకోదరాస్యం - గ్నంబైన కప్ప
 యాకలివే చెంత - నరిగెడు తుట్టె
 పులుగును ! దా మ్రొంగ - బోయెడు వేళ
 బలిమివేతను పాము - పట్టి మ్రొంగినను
 తానందె మృతివొంది - తర్లిన మాడ్కి
 మానవు డత్యంత - మదయుక్తుడగుచు
 తనకన్న బలమందు - తక్కువలైనది
 మనుజుని ద్రుంచి లా - మనియెద ననెడి
 సన్నాహ మొనరించు - సమయంబునందె
 తన్నె మ్రొంగును కాల - ఏందళూకంబు
 కాపున నీ కాల - గతి గానరాదు
 వాని చెల్లెలు; బిడ్డ - వలెనుండు నబల

1 గుంపుగా కూడియుండు, దెక్కులుగల చిన్నపురుగులలో నొకటి

2 తక్కువయైన - అను నీకవచనమునకు మారుగ బహువచన ప్రయోగ విశేషము

నీ మేలునే కోరు — నీ కీడు గోర
 దీ ముగ్ధ నిపుడు నీ — వేల త్రుంచెదవు ?
 ఈ కామినీ మణి — యెనిమిదో చూలు
 నీకు మృత్యువటంచు — నీవు భీతిలకు
 మిలమీద నిది గన్న — యెనిమిదో సుతుని
 నళుక కీచైద పుట్టి — నవ్వుడె ద్రుంపు
 మడరార తరిగొండ — హరితోడే భీతి
 పడుచున్న దీని ద్రుం — పకుము భోజేంద్ర !

(చ అనిన విని వసుదేవునితో కంసు డిట్లు పల్కుచున్నాడు)

క విను వసుదేవుడ ! దీనికి
 జనియించిన సుతులనెల్ల జంపుటకై, పు
 ట్టిన యవ్వడె నా కీచైద
 నని చెప్పిన దీని విడుతూ ననఘచరిత్రా !

(చ అనిన విని వసుదేవు డిట్లును చున్నాడు)

గీ పుట్టినటువంటి బిడ్డల పురిటితోనె
 నేను నీవేతి కీచైద, నేడు దీని
 విడుపుచున్నను, దేవకిన్ నిడిచి కంస
 భూవరుం డేగె, సతి గూడి పోయె శౌరి

దేవకీవసుదేవుల చెర

ద్వివద, పూని కొన్నాళ్ల కా — భోజకులేంద్రు
 డానక దుందుభి — నడర దేవకిని
 మరచి తా సుండక — మధురాపురమున
 చెర బెట్టియుండె మ — చ్చిక డలంపకను

అమీద దేవకి — కార్కురు సుతులు
 భూమిపై వరుసగా — బుట్టిన యవుడె
 గని వసుదేవుండు — కంసభూపతికి
 మొనసి యుచ్చిన, వాడు — మూర్ఖుడై ద్రుంచె
 అనఘ సప్తమగర్భ — మందు శేషుండు
 మొనసి దేవకియందు — ముడమొందు తరిని
 చెదరని హరి యాజ్ఞ — చే యోగవరాయ
 కదిసి యాదేవకి — గర్భస్థమైన
 ఘనతరతేజము — గైకొని పోయి
 మొనసి రోహిణి గర్భ — మున నుంతుగాక |
 యని నిశ్చయింపురు — నద్భుతంబుగను
 మనము రంజిత మహీ — మండలంబునకు

దర్శ్య

మాయ వచ్చెనూ, విష్ణు — మాయ వచ్చెనూ "వల్లవి"

ఘనతోయజనా — భుని యాజ్ఞ తొలగక
 శిరసావహించి "మాయవచ్చెనూ" "ఉ,ప"

దేవకి గర్భమునందు — దీపించే శేషుని తేజ
 మావేళ రోహిణిగర్భ — మందుంచెదనంపు పొంచి "మాయ" 1

శివము, నదైవము, నిర్వి — శేషమైన బ్రహ్మమందు
 సంతోషాశ్చర్యమును | ఏ — స్తారముగా గల్పించిన "మాయ" 2

పన్నగద్రవీద నిర్వి — ప్రజలనెల్ల రక్షింపురు
 నన్నేలిన తరిగొండ — నరహరి కడీన యగుచు "మాయ" 3

గీ వెలయు నీరీతి వచ్చిన విష్ణుమాయ
 దేవకి గర్భమందున్న తేజ మొడిసి |

1. సంతోషముతో గూడిన ఆశ్చర్యము

పట్టి, రోహిణికుక్షిలో బెట్టి చనియె
కడుపు బరువైన రోహిణి జడిసి భ్రమసె

ద్విపద అప్పుడా రోహిణి — యాశ్చర్యమంది
తెచ్చన పిండంబు — తేరకు వచ్చె
నేడు నా కడుపులో — నిలుచు టేచునుచు
చేదెలనెల్ల నీ — చిత్రంబు నడిగి
తెలిసికోవలెనంచు — దిగులుతో తేచి
చెలి నొక్క దానిని — జీరి యిట్లనియె

దధ్య, ఆది తాళం

ఈ వింతలేమె ? వోయమ్మా !
నాకు, నీవైన దెల్పు మోయమ్మా ! "చల్లవి"
పురుషుడు మధురా — పురమున నుండగ
గరిమను తేరకు — గర్భము నిలిచిన "దీ వింత" 1
పరగ కడుపులో — పర్వత ముండిన
కరణి నున్న దిదె — క్కడి గర్భంబిది ! "ఈ వింత" 2
తరిగొండ నృకే — సరియగు వేంకట
గరిపతి నాకెటు — కీర్తి నొనగుచో ? "ఈ వింత" 3

క అన విని యాచెలి యిట్లనె
ననఘపత్నివతనటంచు నందరూ ధరలో
నిను మెచ్చుదు రళుకేలను ?
తనయుని నీ కిచ్చేనేమొ వైవము తరుజీ !

బలరాముడు జన్మించుట

ద్విపద అని యిట్లు చెలి పల్కె — నవం వింతగను
ఘనతరదావళ్య — కాంతులతోడ

బలముతో రగు దీర్ఘ — బాహులతోడ
 వలనైన సుందర — వదనంబుతోడ
 కళం నొప్పెడి గొప్ప — కన్నులతోడ
 తరుకైన నీలకుం — తలవంక్రితోడ
 సుతు డుడయించిన — జూచి యా భావ
 హితమొప్పు చేతుల — నెత్తి, సంతోష
 కలితాత్మయగుచు నేం — కట గిరీశ్వరుని
 తలవి, యా తరిగొండ — ధాముని మదిని
 భావించి మ్రొక్కి నా — పట్టిని మీరు
 బ్రోవరే! యని భక్తి — పాసగ నిట్లనియె

దర్శు, అది తాళం

గొడ్డురాలనగుచు నేను — గోడు గుడుచుచుండగాను
 బిడ్డను నా కిచ్చినాడు — బిసరహాక్కుడూ 1
 దేవల్లంధ రిటకు వచ్చి — దీర్ఘాయువు గలిగి సుతుడు
 జీవింపుచు నుండుట కా — శిర్కదొంపుడీ! 2
 తరిగొండ నివేశ! శేష — గిరివాసా! నా కొడుకును మీ
 రరమర జేయక కావు — డయ్య! మ్రొక్కేనూ 3

గీ అనుచు దేవల్ల బ్రార్థించి, యాదరించి
 యొనర రోహిణి సుతు సాకుచుండె, నంత
 విష్ణుతేజంబు దేవకీ విమలగర్భ
 గోళమున జేరె కంసుని గూల్చుదలచి

దేవకి గర్భచిహ్నములు

ద్విపద అ రీతి దేవకీ — యమల గర్భమున
 నారాయణస్వామి — నవ్యతేజంబు
 వలనుగా నిల్చె, దే — పకీ కటు మీర
 తలకొని యోకిరిం — తలు భుక్తు సాగె

వరముఖాబ్జము సాండు - వర్ణమై యొప్పు
 దరనిధి కంఠమం - తయు పన్నవయ్యె
 మును కొని కువకుంధ - ములు పొదిరించె!
 మొనసి యంత తడగ - ముల నల్పు మించె
 తను మధ్య మంతకం - తకు స్థూలమయ్యె
 సెనుపొందు నాభి గం - భీరమై మెరసె
 చాల కట్టిపడే - శము వృద్ధి బొందె
 ప్రాలుమాలిక బుట్టె - పరగ నానాట
 నిదురయందును రక్తి - నిరతంబు గగ్గె
 నదిగాక మృద్యక్ష - ణాసక్తి చెలగె
 అన్నోదకము లన - హ్యంబులై తోచె
 పన్నుగా కనులతో - బడలికె నిలచె
 ఆతతంబుగ కోర్కె - లధికంబులయ్యె
 నూతన కాంఠి మే - నున నిండియుండె
 కరమొప్పు నిటువంటి - గర్భచిహ్నంబు
 లరసి దేవకి మది - నవ్వెరువంది
 లోగురు చెరసాం - లోనుండి వచ్చి
 వేగ నీవల చెలిన్ - వీక్షించి పలికె

దర్శన, ఆది శాసం

ఓయమ్మలార యేమమ్మ ?

||పల్లవి||

నిను ఓయద్భుతంబు నేమమ్మ ?

||వోయమ్మ|| ||ఉ ప,||

కాంతిగ సప్తమ - గర్భమ నిలచెను

వింతగ మామై - వెడలి చరియె మును

||వోయమ్మ|| 1

అలరారగ నిస్స - డవ్వమ గర్భమ

నిలిచెను కంసుడు - నిగుడెటు జేసునా ? 2

||వోయమ్మ|| 2

1 ఇది 'పాఠలింకెన్' అను శ్రీయయొక్క వ్యావహారిక రూపము 'పల్లిలెను' అని దీని భావము (చూ శర పుట 526)

2 'నిగుడి + ఎటుజేసునా ?' అని విభజనము

గురుతర వేంకట — గిరి నిలయుండగు
తరిగొండాడీ — శ్వరు డెటు బ్రోచునా?

❖వోయమ్మ॥ 3

- క అని దేవకి చింతించగ
చనజన పెంకర మునింద్ర వాసవముఖ్యుల్
చనుదెంచి, దేవకి సతి
ఘనగర్భమునందు వెల్గు కమలదళాక్షున్
- చ రమ మానసంబుల భావించి మ్రొక్కి, అనేక ప్రకారంబుల వినుతించి,
మరిన్నిట్లు నుచున్నారు

బ్రహ్మాదుల ప్రార్థన

శ్లో॥ సత్యం జ్ఞాన పుణ్యందరాప మమలం చక్రాయుధం శ్రీకరం
నిత్యం నిర్గుణ మవ్యయం నిరుపమం నిర్వాణాబోధప్రదం
ప్రత్యక్షానుభవామృతం సుఖకరం పాపాద్విప్రజాయుధం
దైత్యారిం తరిగొండేశ్వకుధరాధ్యక్షం భజేఽహం సదా॥

- గి దేవకిదేవి గర్భమందే ముదమున
నాదిగియుండగనేలనే ?¹ యుర్విహిద
నీవు జనియించి మము బ్రోవు నీరజాక్షు
యనుచు ప్రార్థించి, దేవకి నాదరించి

జంపె

వలికి రిట్లునుచు నో — బామ దేవకి ! నీవు
కలగ నేమిటికి ? నీ — గర్భంబునందూ

1

- 1 ఈ సంవోధనము అప్పాయతను సూచించును త్యాగరాజు షష్ఠ్యైవమగు శ్రీరాముని
ఒకానొక కీర్తనలో "మరచితే ఏమిసేతునే ? ఓ రాఘవ !" అని ఇట్లే చనువుతో
సంబోధించియున్నాడు (చూ 'త్యాగరాజకీర్తనలు', మొదటికూర్పు, పుట 25,
నందాకూడు — చిన్న అప్పారావు)

విశ్వర్భుడు జేరి — వృద్ధియగుచున్నాడు	
శాశ్వతుండై యెల్లి — ఒనియించు సతదూ	2
తరిగొండపారి మిమ్ము — దయను రక్షించు నిక	
వెరువకద్దని వారు — నీడుకొని చనిరీ	3

శ్రీకృష్ణ జననము

ద్విపద అపుడు పరబ్రహ్మ — మైన విష్ణుండు
 కపట రాక్షస గణ — కంఠీరవుండు
 శ్రీ వన్నగచల — శిఖరవాసండు
 నాపాలి తరిగొండ — నారసింహుండు
 గణనాధిక ప్రభా — కలితమై, దివ్య
 మణిమయంబగు హేమ — మకుటంబుతోడ
 అలకల నొప్పు ఫా — లార్థాబ్జుతోడ¹
 తళులైన భూలతా — ద్వంద్వంబుతోడ
 నిమలావృత కటాక్ష — వీక్షలతోడ
 కమరీయమగు లెక్కు — గల నానంద
 దళమై స కెంజాయ — దగు మోవితోడ
 ధనధన వెలిగెడి — దంతాలితోడ
 లండంబు గులికించు — హాసంబుతోడ
 కైందవ బింబోప — మోహంబుతోడ
 పురారత్రు కుండల — యుగళంబుతోడ
 నీరుల జొంపము లీను — చెక్కిళ్లతోడ
 దర సుదర్శన గదా — తామరసమల
 లిరియించు పటుచతు — ర్వాహులతోడ
 ఘనకౌస్తుభాంచిత — కంఠంబుతోడ
 వసమాతికాచర — న రంబుతోడ

1 'ఫాంసునెడు అర్థచంద్రుతో' అనగా 'అర్థచంద్రునివలె అందమైన నానటితో' నని భావము

జలక్రిడా విలాసము

వనధిజ కిరనై స — వక్షంబుతోడ
 వనధ సంకాశమో — వర్షంబుతోడ
 అపరిమితాబ్జభ — వాండంబు లొప్పు
 నునమింప సూక్ష్మమో — నుదరంబుతోడ
 ఘనుడైన పోటక — గట్టిన కనిక
 మునికియో నాభి — పయోఽంబుతోడ
 నాదిత్య నిభమేఖ — లావుత దివ్య
 దేదీప్యమాన దీ — ధితి కటితోడ
 భూరి తటిల్లతా — పుంజనిస్ఫూర్తి
 వారించు కాంచన — వననంబుతోడ
 మరకత స్తంభ స — మానమై చాల
 నొరపు గల్గిన యూరు — యుగళంబుతోడ
 వారిధి కవ్యకా — వరహస్తయుగళ
 సారోపచరిత స — జ్వంఘలతోడ
 నార్తరక్షణ బిరు — దాంకంబు లగుము
 స్ఫూర్తితో మ్రోయు సూ — పురములతోడ
 నిగమాంత వీధుల — నిరతంబు దిరుగ
 దగియున్న పాద ప — ద్మంబులతోడ
 మొనసి నామాంగుష్ఠ — మున సంతతంబు
 దనరుచున్నట్టి మం — దాకినితోడ
 శతకోటి మన్మథ — సౌందర్య ధుర్య
 వితతి విభ్రమమూర్తి — విభవంబుతోడ
 చారూఢ కోట చం — ద్రార్కహితాళ
 తారాతట్రేత్రభా — తతులకు మూల
 కారణమైన ప్ర — కాశంబుతోడ
 ధీరుడై దేవకి — దేవి గర్భమున
 అలర శ్రావణ బహు — ఛాప్తమి నాడు
 నలువొప్పు రోహిణి — నక్షత్రమందు
 సగము రాతిరి వేళ — సంపూర్ణ కళల
 జగదీశు డుదయించె — జగతీతలమున

దేవతల ఆనందము — ప్రార్థన

- వ ఆ సమయంబున దేవతలు భేరులు మొరయించి, కుసుమ వర్షంబులు గురియించి, జయ ఒయ శబ్దంబులు జేసి, రంత దేవతా స్త్రీలు తమలో దా మిట్టనుచున్నారు

దర్శన, ఆది తాళం

విష్ణుదేవుడు బుట్టెనమ్మా !

వసుదేవు నింట, విష్ణుదేవుడు బుట్టెనమ్మా !

"పల్లవి"

జిష్ణు ముఖాచర సేవితాడై వ — ర్విష్ణుం డగుమను

దేవకి కడుపున, విష్ణు — దేవుడు బుట్టెనమ్మా !

"ఉ ప ||

దర చక్ర గడ సారసములూ నాలు చేతుల

ధరియించి, సుకర కుండంములూ

తరమగ గండ — స్థలముల వెలుగ

సురుసుణిహరము — లరమున మెరయి

"విష్ణు || 1

నీతి జలద వర్ణము తోనూ, విలసిత కనక

చేతకాంతు లుప్పొంగగానూ

మెలగు మకుటము — మీదట వంగొని

పూల నరంబులు — భుజముల నొరయగ

"విష్ణు || 2

అరిగొండ నారసింహుడై స కేప్రది విబుడు

చిరతర బ్రహ్మానందమున

దొరకొని కుజసుల — దురుమాదుచు వరుసగ

సరసిని సుజసుల — సంరక్షింపను

"విష్ణు || 3

- ఎ అని యిట్లు దేవతాస్త్రీలు సంతసింపుచున్న సమయంబున దేవతలు ఇట్లునుచున్నారు

దర్శ్య

విజయ్యాభవా జయ — విజయ్యాభవా
 జయ విజయ్యాభవా — దిగ్విజయ్యాభవా "పల్లవి"
 అజ రుద్ర నందిత పా — దారవింద ! ముకుంద !
 సుజన మందార ! స్వామి ! — విజయ్యాభవా "విజ" 1
 కారుణ్యరసపారా — వార ! వికారదూర !
 వీరశేఖర ! స్వామి ! — విజయ్యాభవా "విజ" 2
 సలలిత తరిగొండ — నిలయ ! శేషచరణ !
 విలసిత చరిత ! స్వామి ! — విజయ్యాభవా "విజ" 3

దర్శ్య

బహుపరాకురా ! హేచ్ఛరికె బహుపరాకురా !
 హేచ్ఛరికె బహుపరాకురా ! హేచ్ఛరికె బహుపరాకురా ! "పల్లవి"
 శ్రీలనారోల ! విశ్వమూల ! — కారాతీత ! మమ్ము
 సాలించు హేచ్ఛరికె స్వామి ! — బహుపరాకురా ! "బహు" 1
 పరమ సాధువుల గొట్టి — బాధించే కంసుని బట్టి
 పరిహార్య హేచ్ఛరికె స్వామి ! — బహుపరాకురా ! "బహు" 2
 అభయ మిచ్చి, తరిగొండ — హరి ! భూభార పుణగించి మా
 ప్రభ నిల్పు హేచ్ఛరికె స్వామి ! — బహుపరాకురా ! "బహు" 3
 న అని యిట్లు దేవతలు ప్రార్థింపుచున్న సమయంబున వసుదేవుం డిట్లును
 చున్నాడు

దేవకీవసుదేవుల వినుతి

శ్లో॥ శ్రీ నారాయణ మూర్త్యుమూం మనఃసుం శ్రీవత్సవక్షస్త్రిలం
 నానాస్థావర జంగమాత్మక జగన్నాథం ప్రధానాశ్రయం॥
 ద్యావభౌమ మచింత్య మద్యయపదం ధర్మస్వరూపం, సుష్మా
 ర్థానందం తరిగొండ శేషకుధరాద్యక్షం బజ్జీహం సదా॥

౬ అని యిట్లు వసుదేవుడు వినుతింపుచున్న నమయంబున దేవకి యిట్లు చున్నది

చూర్ణిక

శ్రీమదఖిలస్థావర జంగమాత్మక ప్రపంచ హేయ గుణవికారి
సముదయాచిత స్వయంప్రకాశం, హోరతర కలికలుషనాశం
అపరిమిత సుందర సుకుమార సవయోవనా లంకృత స్వశరీర
విజిత శతకోటి మన్నధ ధనం, సత్య ధర్మక్షాత్ర పదనం
సకల విశ్వ సర్వన కారణ పరాది జ్ఞానేన్ద్రాక్షియాశక్తి ప్రము
ఖాచేక ప్రబల శక్తి సమేతం, నిఖిల నిగమాంత నిర్మితం
బహు విచిత్ర మాయా వినిర్మిత బ్రహ్మాండ భాండ బృంద
భరితానంత శరీరం, సచ్చిదానందసారం
అనేక బన్దు పుణ్య పరిపాక జ్ఞాన భక్తి ప్రకాశాతిశయ
పరమ వాగవత జనపరిపుత శేషత్రైలోగ నివేశం, తరిగొండ
పురపరాధీశం లక్ష్మీమృగేశం భజేహం, భజేహం, భజేహం

శ్లో॥ సంతాపాంబుధిబాడబం ఎరుచిరస్వాంతం జగత్కారణం
శాంతం స్వచ్ఛ మమేయ మాద్య మమయం జాంబూనదాభాంబరం
క్షాంతం భవ్యవిఖ్యాతయం శుభకరం సంసారభూజచ్ఛిరం
దాంతం శ్రీ తరిగొండ శేషకుధరాధ్యక్షం భజేహం సదా॥

౭ అని దేవకి మసుదేవులు మరిన్నిట్లునుచున్నారు

ద్విపద శ్రీకమలాలోల ! — జితదైత్యజాల !
ఏకతో వినుము మా — విష్ణువం చోకటి
యాకాశవాణి నా — డాడన మాట
కా కంసు డులికి, క్రూ — రాత్తుడై మమ్ము
చెరబెట్ట, పుట్టిన — చిన్న బిడ్డలకు
పారిగొన నందుచే — పుత్రతాపమున

అంకితా వీణాము

పొరలుచుండగ, మాకు — వుత్తుండవగుచు
హరి నీవు బుట్టితి — వానంద మొదవ
కంఠ నిప్పుడు బట్టి — ఇండించి మాకు
హింస దప్పింపవే — యిందిరాధీశ !
యన పని తరిగొండ — హరి వారి గాంచి
యెనసిన దయతోడ — నిట్లని పలికె

ఉర్రడింపు

తలదండ్రులార ! యో — ధన్యాత్ములార !
విరిసితమతులార ! — నినుడొక్కమాట
మగటమ మీర నా — చుహిమంబు జూప
తిగదివు డెట్లపు — రవృక వినుడి !
ఈ కింసుడను నీచు — నిలమీద గూర్చు
నాకు కొలముగొడు, — నాటనుండియును
చెరబెట్టి మిమ్ము హిం — సించిన కంసు
డరిమిరి తెగు కాల — మలివేగ మొదవు
దనర నందాక నే — లాళక యిపుడె
చెంకిన, కార్యంబు — చెడిపోవు గనుక
ఇన్నినా ఇల్లార్పితి, — రిక కొన్నినాళ్లు
పన్నగా నోర్చుచీ ! — పదర¹ నేమిటికి ?
తక్కక నను పర — స్థలమందు జేర్చి
యిక్కడ మోరుండు, — డిక కొన్నినాళ్లు
ఒరిగిన వెనుక ని — చ్చటికీ వచ్చెదను
వెరుపెవద్దనుచు శ్రీ — వేంకటశైల
పలియై తరిగొండ — పట్టణాధిపుడు
హితము జెప్పుచు మరి — నిట్లని పలికె

దర్శు, అది తాళం

తల్లడింపివద్దు తల్ల - దండ్రులారా !	
నాకూ, దయ మీయిండు గడ్డు - తల్లి దండ్రులారా !	1
ధరతో కంసు నణరు - తల్లి దండ్రులారా !	
నే మీ, తాపము వారింతు - తల్లి దండ్రులారా !	2
తరిగొండ నరవారిని - తల్లి దండ్రులారా !	
నే మీ, తపము ఎండించేను - తల్లి దండ్రులారా !	3

ద్వింధి లసి సల్కి దేవకి - సపు దాదరించి
 పనజాక్షు జనియె న - వ్యా! పూర్వమందు
 మలయు స్వయంభువ - మన్వంతరమున
 తెలియ పృథ్వియనే ప - త్రివత వీవు
 శౌరియో సుతవ్రత - జాపతి యువుడు
 మారిద్దరును నియ - మించి తపంబు
 గాంధీ, నె పచ్చ - కర్మణతో మెచ్చ
 'కాల విదేహ' - కామింపు' దనిన
 లవుడు పదీయ మా - యావిష్కృ బగుచు
 సునర మార్గము - దానికి పీడిచి
 ది ర నాయక లు - త్రికు నియునునుచు
 కిన్' మారిపు రం - గిరి, రండువేత
 సెరియ సాగివాడు - నేనే గావునను
 కరి పుద్ధి లో పృథ్వి - గర్భు ఉనంగ
 నాకాలమిండు మ - యందు బుట్టితిని
 లకట' కప్పలు - దదెతి యరంగ
 మేదిన్ తపము - మీరు జనింప

1 'మివాంబ' అని యర్థము (మా శిర లుబ 175)

2 'అక' అని దానికి వ్యాఖ్యానికరూము 'అట పిమ్మట' అను అర్థమున ప్రయోగింపబడితి

నాదరం బెనగ నే — నవ్వడు — మీకు
 ననుధపై బుట్టితి — వానునుండనగ
 ననద్యశ లీలతో — నది నా ద్వితీయ
 జననంబు మూడన — సారి మీ కిచట
 తనయుడనైతి, తో — ల్లను మూడుమార్లు
 కొడుకు నిమ్మని మీరు — కోరి పల్కితిరి
 పుడమి తత్కారణం — మన మూడు మార్లు
 నెనరుతో మీయందు — నేను బుట్టితిని
 ఎనసి తద్వృత్తంత — నువ్వడు మీరు
 నెరుగ జెప్పితి బుట్ట — నింక నెప్పటికి
 నరుదుగా తరిగొండ — హరినైన నన్ను
 తనయుండనుచు మీరు — దలపుచునుండి
 ఘనతరమైన మో — క్షము బొందు డనిన
 విని దేవకీదేవి — వెరగు నొందుచును
 దనుజారి నీక్షించి — తగ నిట్లు అనియె

1 పరగ బ్రహ్మాండ తతుల గర్భమున దాచి
 బ్రహ్మలను గాంచి పెంచి, ప్రపంచమెల్ల
 సాలనము శేయుచుండెడ పరమపురుష !
 యొదిగి నాగర్భమం బెట్టులుంటి నీశ ?

2 ఆని దేవకీ(దేవి) వెరగు నొందుచున్న ననుయంబున పసుదేవుం డిట్లను
 చున్నాడు

ఆకాశవాణి మాటల

కా కంఠం దులికి, పుట్టినప్పడె నిను దా

జేకొని శిక్షించెదనను

నీ కష్టము బాయుటెట్టు ? లీశ్వర ! చెప్పుమా

3 (అని చింతించుచున్న పండ్రితో శ్రీకృష్ణం డిట్లనుచున్నాడు)

ఉపాయము

అ వె వినుము తండ్రి! యొక్కవెంపు జెప్పెద మంద¹
 యందు నందుభామ యాడు శిబువు
 నొనర గాంచు, నచటి కుషమగా² నను జేర్చి
 యుపటి యాడు శిబువు నిచట జేర్చు

ద్విపద అన విని చనుదేవు — డంగీకరించె
 ననుచంద దేవకి — హరి కిట్టులనియె
 వనజాక్ష! నిన్ను న — ర్థముని ప్రమాఖులు
 కనుగొంటిమందురు — గాని, యాదివ్య
 తనువు గానగలేరు — తన్నూర్తి నిపుడు
 కనుగొంటి మాంసం — కలితదృష్టులను
 కనజాల నిక కృపా — కంధివై యిచట
 నొనరిన నీమూర్తి — నువనంహరించి
 మనుజు జాలకుడవై — మమ్ముద్ధరింపు
 మన విని తరిగొండ — వారి వేడ్క వులు

దర్శన, ఆది శాళం

శ్రీనారాయణుడు లిరో — ధాన మొందెనూ "వల్లభి"
 పూని తల్లిదండ్రు లుడు — ఎలుకు ఎలుకున³ జూడగా
 శ్రీనారాయణుడు లిరో — ధాన మొందెనూ "ఉప,"
 తల్లిదండ్రులకు బాగ — పుల్లానముజేసే వేగ "శ్రీనారా" 1
 తక్కుక నందుండి లేచి — తన దివ్యరూపము దాచి "శ్రీనారా" 2
 తరిగొండ నరకెరి — వరశేషాచలవారి "శ్రీనారా" 3

- 1 'మంద' యుగా ప్రేతల్లె ఆపుమంద లుండు చోట గావున 'మంద' యనబడినది
 'ప్రేతము' అనునది దివికి సమానమైన పాంపుతికరూపము
- 2 ఉషమ = ఉపాయము (చూ శర పుట 90)
- 3 'పాంపు'ను వలమారు త్వరత్వరగా మూల తెరచుచు' అని యావము

- గీ ఇటు తిరోధానమొంది లక్ష్మీకృతుండు
చిన్ని ముద్దుల పాపడై చేతు లెత్తి
తన్ను గానక చింతించు తల్లిదండ్రు
ముందరను నేల వ్రాలి సమ్మోద మొదల
- గీ కాపు కాపున నేడ్పుచు కనులు దెరచి
చూడ, దేవకి సుతుమోము జూచి వగచి
మంద కంపింపజాలక కుంది, శిశువు
నెత్తికొని ముద్దులాడుచు నిట్టు లనియె

దర్శన, ఆది తాళం

నిన్ను మంద కెట్లంపింతు - నీలవర్ణా !
యీ, చన్నబా లెవ్వారికిత్తు - సత్యపూర్ణా !
ఆరుగురు సుతుల కంసు - డణచె నన్నా !
ని, న్నారక కన్నుల బాచు - చుండె నన్నా !
తరిగొండ నారసింహుని - దయతో నన్నా !
నీవు, తిరముగా భూమిపై న - ర్దిల్లుమన్నా !

- క అని కొడుకును దీనింపుచు
తన పెనిమిటి చేతి కిచ్చి 'తడయక చను నీ'
వనగా, వసుదేవుండా
తనయుని చేపట్టి జరుగుతరి ముదమొప్పన్

ఆ వె 'మందలో యశోద మగుచును గని మేను
మరచియుండె యోగమాయచేత
నట్టి సగము రాచి నానకదుందుభి
జరిగి జరిగి పోవు సమయమందు

ద్విపద సరగున వసుదేవు - సంకెం లూడె
మరి చన యమున దా - మార్గంబు నిచ్చె
నందున వసుదేవు - డా ముద్దు సుతుని

మందకు గొనిపోయి — మాయగా నందు
 కొమ్మముందర తన — కొడుకును వెట్టి
 యమ్మాయ యను బాం — నపుడు గ్రహించి
 క్రమ్మర మధురకు — గ్రక్కున వచ్చి
 సమ్మతిగా తన — సతి చేరి కొరర
 ప్రేమతో నయ్యాడు — బిడ్డ నందించె
 నామిద నచ్చట — నయ్యాడు శిశువు
 కాపు కాపున నేర్వ — గా వేగ లేచి
 కావలివారలా — కంస భూపతికి
 చెప్పిన బీతిర్ని — చెచ్చెర తెచి
 కప్పరపాటున¹ — ఇడ్లంబు బెరికి
 సరభనంబున మించి — యులిపించికొనుడు
 వరగ దేవకి యున్న — భవనంబునకును

కాలకంసుడు

దర్శన, ఆది కాళం

కంసుడు వచ్చెనూ, కాల — కంసుడు వచ్చెనూ *పల్లవి*
 జనహింస జేయుటకు మదిలో — నించుక
 వెరువక యుండే ||కంసుడు వచ్చెనూ|| *ఉ ప||
 కోరమీసము దీడుకుంట¹ — గుడ్డు బిక్కిరించుకుంట¹
 భారుకై దేవకియున్న — సూరికా గృహములోకి ||కంసుడు* 1
 తల విరియ బోసుకొని — ధాష్టీన్యమంతయు మాని
 తెలియలి బిడ్డను పోని — శక్తించేను విరూపనాని ||కంసుడు|| 2

-
- 1 కప్పరపాటు — సంభవము (చూ 3 ర పుట 149)
 2 ఇది 'బిడుకొనుడు' అను అనామాకృతియొక్క వ్యావహారిక రూపము
 బిడు = నాడిచేయు (చూ 3 ర పుట 350)
 3 ఇది 'బిక్కిరించుకొనుడు' అను అనామాకృతియకు వ్యావహారిక రూపము

తరిగొండవాసుడు శేష — గిరివాము డడ్డము వచ్చి

విరివిగా వడ్డస్థగాన — విరువ నింక శిశువునాని

||కంఠుడు|| 3

వ (అప్పుడు) కంసుండు దేవకితో నిట్లనుచున్నాడు

ద్విపద ఓ దేవకిదేవి! — యొసర నీ విచట

నారరంబుగ గాంచి — నట్టి ఉంఛకుని

తెప్పన బట్టి నేనీ — తెగటార్చువలయు

నిప్పుడు నిల్వరా — దెంతైనగాని

ధరణిపై నీ సహో — దరుని, కోపమున

సారిగొన బుట్టిన — పుత్రుని మీద

నీకు మోహంబెల్ల — నెనరెల్ల మాని

నీ కొడుకును దెమ్ము — నేను ద్రుంచెదను

అడరార తరిగొండ — హరి యడ్డమైన

విరువను తే తెమ్ము — వేగ డింభకుని

వ అనిన విని దేవకిదేవి బిర్ల నెత్తుకొని కంసుతో నిట్లనుచున్నది

దర్శన, ఆది శాఢం

అన్నా! యీ శిశువు ఆడదిరా!

||పల్లవి||

సంపన్నా! నిను జంపదు గదరా!

||ఉప||

మగవాడైనను — పగమీరగ నిను

తెగజూచినని — దిగులుపడందగు

||సన్నా|| 1

సారెకు కత్తిని — యులిపించిన, మది

నారటమైనది — యకటా! ద్రుంపకు

||మన్నా|| 2

తరిగొండస్వకే — సరి తోడే! యీ

వరుసుత నిప్పుడు — వధియింపక పో

||సన్నా|| 3

1 'తరిగొండ స్వకేసరి తోడు' గా అనగా 'తరిగొండ స్వకేసరి మీది ఒట్టు'గా వధియింపక పోమని తాత్పర్యము

చ (అప్పుడు కంఠం టిట్టనుచున్నాడు)

గీ ఉవిడ ! యుష్టమ గర్భమం దుదితమైన
పురుషుడే గాని, స్త్రీగాని భూమిమీద
నేల మననిత్తు ? నిపుడు నేనేల ఎదుతు ?
నెమ్మదిగ బిడ్డ నిక బట్టి తెమ్ము తెమ్ము.

చ (అనిన దేవకి యిట్లనుచున్నది)

గీ కొడుకులకు వోచనైతి. నీ కూతునైన
నేను సాకెడ నియ్యరా ! ననరు మీర
మేనకోడలు గావున దీనిమీద
నలుగవద్దన్న ! మ్రొక్కెదనన్న ! విరువు

చ అనిన విని కంఠండు కోసాటోపంబున దేవకిని గదిమి, శిశువును నాచికొని
గగనంబున కెగురవైచి కత్తియొడ్డి చూచుచుండగా, ఆ శిశు వంతరిక్షంబున
కెగసి కంఠనితో నిట్లనుచున్నది

యోగమాలా పట్టులు

ఏలలు

(కూరగుణమూ విడువాలేక - సూరసాహస్రాలు జేసి

మీరీ గర్భించినావేమిరా ? వోరో కంసా !

— మేము నీ కీమిదా లేదురా !

1

తనువూ నిజమూ గాదనుచూ - తునీ కాంతి బొందాలేక

తెనటినాడా నైతీవేమిరా ? వోరో కంసా !

— శిశువూలా ఖండించేమిరా ?

2

ఇల్లకీదా విలాసభూ

కారాణా మున్నదీతిని కార్యామూ బుట్టూ పనుచూ
ధీరాతా సుందరాదేమిరా ? వోరోరి కంసా !

— దిగులు పడితే తీరూనేమిరా ?

తల్లాడింపూచుండాగా నీ — చెల్లెలు గవ్వా బిడ్డలా
నెల్లా వధించినాదేమిరా ? వోరోరి కంసా !

— యేమి ఫలమూ నీకూ వచ్చెరా ?

వరశేషిద్రీ నిలయూడైన — లాదిగొండా వారాసింపుడూ
ధరను నిన్నూ నిలువానీడురా ! వోరోరి కంసా !

— దైవకృతమూ దప్పునేమిరా ?

ద్విపద ఓరోరి కంస ! యో — రోరి సాపాత్య !

తేరకె పూర్వమీ — దేవకీసుతుల

చంపతి విటు నన్ను — జంపబూనితిచి

తెంపరినై నన్ను — లెగవార్చు దాన

గాను నిన్ జంపెడి — ఘనుడు నాతోడ

తాను జనించి ము — దంబుతో నొక్క

చోట నున్నాడని — సూటిగా బలికి

ధాటిగా నమ్మిపో — ద్దతయైన శక్తి

భరితాప్త దోర్దండ — భాస్వర యగుచు

మరి యందు నలువక — మాయగా నెగసి

సురసిద్ధ చారణా — సురకీన్నరాదు

లరుదైన కానుక — లర్పించి పొగడ

బహురూపనామ ని — భ్రాజిత యగుచు

మహితగుణంబుల — మాన్యయై వెలసి

తదిగొండస్వహరి సో — దరి యను కీర్తి

సురుముదంబున బొందు — చుండె నిర్దధను

- వ అప్పుడు కంసుండు తేరకు దేవకి బిడ్డలను చంపితినిని వగచి, దేవకి నను
దేవులతో ఎట్లనుచున్నాడు
- గీ బయలు మాటలు నమ్మి మీ బాలకులను
ఁపుటకు మీరు నన్ను కపింపవలదు
కారణంబున్న గతి బుట్టె కార్యమనుచు
వారలకు మ్రొక్కె కంసుండు గౌరవమున
- వ ఇటు మ్రొక్కి దేవకి వసుదేవుల మారడించి, కంసుండు నిజనివాసంబున
కరిగె నంత

మందలో పురుటిబిడ్డడు

- వ మందలో యింద మేల్కొంచి మాయా నిద్ర విముక్తయై లేచి, ముందరు
కాపుకాపుగ నేడ్చుచున్న ముద్దు బాలకుం జూచి తన చెరులతో నిట్లను
చున్నది
- గీ నేను నిదురించినటులుంటి నెంతలాఠ !
నివుడు బుట్టెనె యీ బిడ్డ యింతులాఠ ?
చాల కడుపెంకినది గదే పళియలాఠ !
వొడ్డు గోయరె యిక్కనైన సొలతులాఠ !
- వ అనిన విని చెరులు బిడ్డ బొడ్డు గోసి, నీళ్లు బోయుచున్న జూచి యుతోర'
యిట్లను చున్నది

దడ్డు

ఉడ్డు కూర్చుకున్నీ నమ్మా ! చిన్ని బిడ్డడు "పల్లవి"
పుడ్డు కూర్చుకున్నీ వోయమ్మ ! నా బిడ్డ

1, 2 'ఉడ్డుగు' 'యొక్క' అను శ్రియాపదము యొక్క వ్యావహారికరూపములు

ఉడ్డుగుడుచుఁ జివరిత్రపులేక బాధపడు (చూ ౩౪ పుట 82) 'ఉక్కిరిరిక్కిరి'
యను' అని భావము

డడ్డముగ చేతులొడ్డి నీళ్లు బోయు "దుడ్డు" ఉ ప

తక్కుక కన్నలు — తలను, పుటికె నొత్తి
ముక్కు చెక్కులు నొత్తి — మోమొంచి! లాలబోయు "దుడ్డు" 1

తొడలు మోకాళ్లు చే — తులు సాగిదియ్యుచు
కడుపు నిమిరి మెల్ల — గానె లాలబోయు "దుడ్డు" 2

తరిగొండపుర నర — హరి వరమున నేటి
వరకు బుట్టిన బిడ్డ — వర్ధిల్లినరె నివ్వ "దుడ్డు" 3

న అనిన విని నప్పుచు చెలులు బిడ్డకు నీళ్లు బోసి, చేటునుంచి, కొలనుపూజించి
దేవళ్లకు మ్రొక్కి, తదనంతరంబున

ద్విపద ఆ యశోదాదేవి — కా చెలు తెల్ల
నాయకం బొచ్చగా — వడుము బిగించి
గట్టి కారపు గుట్టి — కల మ్రొంగ నిచ్చి
గట్టిగా తల నంట — గా కొంగు గట్టి

- 1 'మోము పంచి' అని విభజనము ఇది వ్యావహారిక సంధిరూపము,
- 2 'కొలను పూజించుట' దేశీయముగ ఒక అచారము శిశువు జన్మించిన వెంటనే, బొడ్డు గోసిన అనంతరము 'మాచి'ని ఒక మట్టి పాత్రలో నుంచి, ఇంటిముందు ప్రవేశమున నొక ప్రక్క చిన్న గోతిలో నుండురు ఏమ్మట మట్టితో గోతిని నింపి చదును చేసి, 'పై నొక బడుపైన రాతి నుంచెదరు ఇట్లు 'మాచి' ఉంచబడిన ఈ చోటునకే (స్నిహార్థమైన) కొంను, కొల్లు — అని వ్యవహారము పుట్టిన నాటినుండి పుకుటి రోజు వరకు శిశువుకు, పురుటివాడు జనంబులికిని ఈ 'కొల' నున్న చోటనే నీళ్లు పోయుదురు గనుక ఈ పేరు సార్వత్రికము మంత్రసాని మూడు చిహ్నార్థము కొనిబెడలకు అనించి, నాటిని వసువు కుంకుమలతో అలంకరించును వీటినే కొలనుదేవతలు ('శివ'లు) అందురు వేసెడు, తొమ్మిది, ప్రతిగింజలు — వీటిని కలియగలిపి, అక్షరలుగా కొనిదేవతలపై వేయును మంత్రసాని పూజించును, ఆ దేవతలకు పవ్యశైలిములు నివేదించి మ్రొక్కుతిడును ఏమ్మట ఆ పవ్యశైలిములను చిహ్నపిల్లలకు పంపును 'కొలను పూజించుట' యను మాటలో ఈ సంప్రదాయార్థ మంతయు ఇమిడియున్నది

3 నడికట్టుముడి

కాపుబొట్టు¹, విభూతి — కాటుక బెట్టి
 వేవేగ కాచుతో — నిడె మిచ్చి, నుతుని
 తొలగక పుణుక నొ — త్తుచు నాముదంబు
 తలనంటి, యట నుగ్గి — ద్రావించి, నల్ల
 చుక్కలు నుదుటిపై — సొగసు చెక్కిళ్ల
 తక్కుక బెట్టి మో — దమున 'యశోద'
 చన్నిము నుతునకు — సంప్రీతి' ననుచు
 చెన్నంద బిడ్డను — చేతి కిచ్చినను
 చట్టిన చేతుల — బట్టి యెత్తికొని
 నెట్టన చన్ను ను — వ్నించి త్రావించి
 ఆ యింతి తరిగొండ — హరి నాత్మ మంచి
 పాయక దేవళ్ల — బ్రాహ్మించె నిట్లు

యశోద ప్రార్థన

దర్శ్య, ఆదితాళం

దేవళ్లార! నాబిడ్డను — కాపు డివ్వడూ	॥వల్లవి॥
మిమ్ము, సేవింపూరు నేను పూ — జించే నెవ్వడూ	॥దేవళ్లార॥ ఉ ప ॥
గాడ్డుమీరియుండి నే నీ — కొడుకున్ గంటిని	
నీని, దొడ్డవాని జేయుడు పాం-దూగా నంటిని	॥దేవళ్లార॥ 1
ఆయువు నారోగ్య మియ్య — దాని యంటిని	
మిమ్ము, వేయి విధముల నేను — వేడే నంటిని	॥దేవళ్లార॥ 2
తరిగొండ హరికి నీదు — దాను డంటిని	
గాన, చిరముగ మీరందరు ర — క్షింపు డంటిని	॥దేవళ్లార॥ 3

- 1 శకుపులకు రక్షగా నొనరిస్తా మనెడు నల్లని బొట్టు దీనినే 'కావిరిబొట్టు' అనియు నందుకు (చూ శర పుట 173)
- 2 తాంబూముతో చేస్తాడు ఒక దినుసు

గీ అనుచు దేవళ్ల బ్రాధించి యా యశోద
'పరగ బంగరు తొట్లలో బాలు నుంచి
' యూచి జోలలు బాడరె యువిధలార | '
యనిన జోలలు బాడి రిట్టనుచు చెలులు

లాలి

లాలి ముద్దులబాం | — లాలి గోపాలా |
లాలి కాంచనచేల | — లలితగుణజాలా | ||లాలి|| 1
ప్రవిమలాచార | యా — దవకులోద్ధారా |
కవిబృంద మందార | — కలికలుషడూరా | ||లాలి|| 2
నందనందన | సదా — నంద | గోవిందా |
సౌందర్య వదనార — వింద | ముకుందా | ||లాలి|| 3
నర చిన్మయాకార | — చనధి గంధీరా |
నిరుపమ సుగుణహార | — నిగమ సంచారా | ||లాలి|| 4
తైలజస్మతనామ | — సంపూర్ణ కామా |
నీలమేఘశ్యామ | — నిర్మల [లలామా] | ||లాలి|| 5
తరిగొండ పురవాస | — తారకవిలాసా |
చిరరమ్య దరహాస | — శ్రీశ్రీనివాసా | ||లాలి|| 6

దత్తు (జోల), ఆదితాళం

జోజో జోజో కృష్ణా | జోజోజో కృష్ణా | ||పల్లవి||
నీకు, వాణగాదు, నోరుబెట్ట — వద్దు కృష్ణా | ||జోజో|| ఉప ||
చెలగుచు మామోములు లా — చేపు కృష్ణా |
నీవు, మొలకనప్పులు నవ్వేపు — ముద్దు కృష్ణా | ||జోజో|| 1
పూచితే హాయిగా నూగు — చుండి కృష్ణా |
మే, మూచకుంటె పూకొట్టెన — హరి కృష్ణా | ||జోజో|| 2
తరిగొండ నారసింహుడు — దయను కృష్ణా |
నీకు, చిరతరాయు వియ్యవలె — చిన్ని కృష్ణా | ||జోజో|| 3

1. 'ళగడు' అని భావము

దర్శన, ఆదితాళం

- చివ్వలా [ల్ల] చివ్వలా "పల్లవి"
- ముచ్చనగలతోను — ముద్దులు జూపేపు
నచ్చు [చూపులతోను] నీ — కనుగవ మోడ్చాపు "చివ్వ" 1
- సోలుచు కనుమూసి — సొక్కినట్లున్నావు
నీలమేఘవర్ష ! — నిద్దుర శెంచేపు "చివ్వ" 2
- భంగారముగ కాళ్ళ — చేతు లాడింపూచు
నుంగ నుంగ యని — యూరకె పోరేపు "చివ్వ" 3
- వరతరిగొండవార — సింహాదు నీతోస
నిరవుగ నున్నా — డింకేల పోరేపురా ? "చివ్వ" 4
- చ అని యిట్లు చెలులు జోలలు వాడుచుండే, రంత నందుం డట్టి పుత్ర
జననంబు విని, యమునలో స్నానంబు జేసి, ధనధాన్యంబు లనేక బ్రాహ్మణా
లకు (ఇచ్చి) పుత్రోత్సవంబు జేసి, పురోహితునకు భూషణాంబరంబు లిచ్చి
మ్రొక్కి యిట్లునుచున్నాడు
- గీ ఓ పురోహిత ! బహునాళ్ళ కుర్మిమీద
నాకు పుత్రుడు బుట్టియున్నాడు, వాడు
జనన మొందిన దివస నక్షత్ర లగ్న
మూల ఫలంబులు జెప్పచె ! మందముతోడ

పురోహితుడు - జాతక ఫలము

- చ అనిన విని పురోహితుం డిట్లునుచున్నాడు ,
వివరాలు నందగోపకా !
- శ్లో॥ నమయా నీక్షితా చాయా, నక్షత్రం నావరోక్షితం ।
పరోపదిష్టవేదాయాం, లిఖ్యతే జన్మపత్రికా ॥

యిషని జ్యోతిషమందు వుంచున్నది యారాత్రి మోడము బట్టివున్నది పాడవ్చాయా వేయకూడదు నక్షత్రములున్న కనిపించలేదు నీవు నన్ను అడిగిన ప్రశ్న లగ్నంబట్టి లెస్సగా వినారించి చెప్పసామూ నీ కుమారుడు పుడయించిన దినం శ్రావణ బహుళ అష్టమి రోహిణి నక్షత్రం రోహిణి పుగళిరార్థం వృషభం కాగా, రాశి వృషభరాశి తత్తద్రహ గతులున్నా, వీక్షణ విశేషములున్నా లెస్సగా వినారినీమి కాగా, నీ కుమారుడు శారుడో సున్నాడూ, చోరుడున్న అవునున్నాడూ చౌషష్ఠి విద్యలున్న నీ కుమారునికి వస్తున్నది యిదిగాకా బాల్యమందు విషగండం, శిశుగండం, గాలి గండం, అజగర గండం, అగ్నిగండం, జలగండం, సర్పగండం, వృషభగండం, హయగండం, గజగండం వస్తున్నవి ఆ గండము లన్నిన్ని రుప్రసాస్సున్నావి నీ కొడుకు లోక ప్రసిద్ధ జారుడనిన్ని, చోరుడనిన్ని నిందె పొందునూ వుంచున్నాడూ ఆ రోహిణి నక్షత్ర ఫలం యేమని అంటివైనా, అతని మేనమామకు గండం వస్తున్నది నీ కుమారుడు స్వస్థలం విడిచి వరస్థలం జేరుసున్నాడు బహుమంది పెండ్లాల పెండ్లొడుసున్నాడూ బహుమంది బిడ్డల గనుసున్నాడూ బహుమంది దుర్మార్గుల చంపుసున్నాడూ బహుమంది సన్మార్గుల రక్షిస్తున్నాడూ సుహృద్భక్త్య సంపన్ను డౌసున్నాడూ

శ్లో॥ జననీ జన్మసౌఖ్యానం, వర్తనీ కులసంపదాం ।

ఎదవీ పూర్వపుణ్యానం, లిగ్యరే జగ్మపత్రికా ॥

యిషనేని సిద్ధాంతం వుంచున్నది గనుక, జన్మ సౌఖ్యాలకున్న, కులసంపద వర్తమానం అయ్యేటందుకున్న, పూర్వజన్మ పుణ్యవిశేషములు తెలియుటకున్న మాకు తోచినట్లు లెస్సగా వినారించి చెప్పినామూ

నేను పెద్ద బ్రాహ్మణ్ణి జటాంత స్వాధ్యాయినీ నాల్గు వేదములున్ను, ఆరు శాస్త్రములున్ను, పదునెనిమిది పురాణములున్ను, చదివిన వాణ్ణి బిడ్డలు గలవాణ్ణి జ్యోతిషము లెస్సగా చదివినవాణ్ణి కాగా, నేనే దానపాత్రుణ్ణి ఆత్మస్తుతి, పరనిందా, ధనకాంక్ష లేని నానంటి మహానుభావునికి యేమి దానము చేసినా మీకు అనంతపుణ్యం వస్తున్నది నాకేగాని, తక్కిన భ్రష్టులకు యెవ్వరికి దానము చేయరాదు మాకు హస్తములు గలవు మూడు హస్తములలో ఆహవనియ్య, గార్హ

పత్య, దక్కిణాగ్నులనే త్రేతాగ్నులన్న మూడు హస్తములయందున్న వుంచు
న్నవి కాగా, మా హస్తము దానపాత్రమై వుంచున్నది మేము మహా
పవిత్రమైన వారము త్రికాలములయంద్రున్నా మింకా కుభములు గల
గుహా]ండవలెనని ఆశీర్వాదం జేస్తూవుంచున్నాము

అనిన పురోహితునికి నందుండు గో భూ హిరణ్య దానంబులు మొదలైన
కోడక మహాదానంబులు జేసిన, పురోహితుండు దీవించి చనియె, సంత

ద్విపద నలునొప్ప నటమీద — నందగోపకుడు
నంతుడు పురుడు
[వరలెడు స]కలోత్స — చంబులతోను
నెరివేర్చి సుతుని మ — స్నింపుచునుండె

పూతన

అంతమొదట కింసు — డాకాశమందు
చంతంబుతో శక్తి — పలికిన పలుకు
తలచి, భీతిని బొంద¹ — తను జంపువాడు
పాలుపొంద ధరణిపై — బుట్టినాడనుమి
జెప్పె గావున, చిన్ని — శిశువులనెల్ల
తెచ్చన జంపిన — లెరలి యెందైన

గా కనుచు

తక్కు కచ్చటికి పూ — తనను రప్పించి
'భూలోకమున నీవు — పొందుగా వెదకి
బాలుర జంపు మే — ర్నడ' నన్న, దనుజు
కామిని చనులతో — గరళంబు నుంచి
భూమిలో బుట్టిన — బుడుతల కెల్ల
చన్న బాలనుచు ని — ష్ణము నిచ్చి చంపి
పన్నగా నొకనాడు — బాలింతవలెను

1 భీతిని బొందునట్లుగా — అని యర్థము

వెర [వాపు సుం]దర — వేషంబు చాల్చి
యరుదుగా తరిగొండ — హరియైన కృష్ణ
దేవుడు పెరుగగా — దీపించు మంద
కావేళ వచ్చె న — త్యర్థులంబుగను

దర్శన, ఆదిత్యం

భూతక¹ వచ్చెనూ, ప్రాణ - భూతకీ వచ్చెనూ "పల్లవి"

మన⁵, పాతకాములొక మూల - పాశేయాపై సుట్టినట్టి "భూతం"

॥ ५ ॥

పరగమ య[లు ప] స్సకుంఠ — బాలకూఠ వెదకుకుంఠ "భూతకి" 1

తన చన్నులు చేపనంట -- త్రాగే బిడ్డాడు లేడంట "నూతన" 2

తరిగొండ నరహరి వేత — తా నిల్పుట తెలియలేక ॥భూతక్తి॥ 3

గీ ఇట్లు వచ్చిన నూతన యిందు నందు
చిన్ని బిడ్డల వెదకుచు, చిత్రగతుల
నాట్య మొనరింపుచును, నరదనదసుండు
ఎవ్వఁలని మేడలలోపలికి జోయి

వ అందు కప్పులు మూసి యేమి యేరుంగని వాని చందంబున నిదురింపుచున్న చిస్తికృష్ణుని ఎట్టి యెత్తబోయిన, యికోద అడ్డంబు వచ్చి యిట్లును చున్నది

దయ్య*, ఆదిత్యం

నా బిడ్డను బట్టను నీ వెవతెవు ? - నాతో దెలుపవె కొమ్మా !

[మరి, నాతో దెలుపవె కొమ్మా !

॥१७॥

1 ఇది దుష్టయగు రక్కసికి చర్యాయుగ వాడబడు వ్రసిద్ధ వ్యావహారికరూపము శూరబ్రాహ్మను సై తమ: 'భూతక్తి' యని వ్యవహరించుట జానపదులలో కలదు

* ఇది సంవాదదరువు యశోదకు పూతనకు మధ్య నడిచిన సంవాద మొందు గలదా.

నీబిడ్డడు నాబిడ్డ డనుచు బలు — నెనరున బట్టితివమ్మా !
బలు, నెనరున బట్టితివమ్మా ! 1

నిర్దురబోయెడి బిడ్డను లేపను — నీకు పనేమే కొమ్మా ?
మరి, నీకు పనేమే కొమ్మా ? 2

దాలుడు ముద్దుగ నున్నా డందున — పాలిచ్చెద నో యమ్మా !
చను, బాలిచ్చెద నోయమ్మా ! 3

నా బిడ్డకు నా పా[లున్నది] — నీ బిడ్డ కియ్యవే కొమ్మా !
పాల్, నీ బిడ్డ కియ్యవే కొమ్మా ! 4

గొడ్డుపాలు బడియున్నది, త్రాగను — బిడ్డడు లేడోయమ్మా !
నాకు, బిడ్డడు లే డోయమ్మా ! 5

బిడ్డలు బుట్టని గొడ్డుపాలు నా — బిడ్డకు వలదే కొమ్మా !
నా, బిడ్డకు వలదే కొమ్మా ! 6

సంతానము కొరకే నే నితనికి — చను గుడిపించెదనమ్మా !
నే, చను గుడిపించెదనమ్మా ! 7

చన్నివుడే త్రాగెను నీ డక, నీ — చన్నివు డొల్లడే కొమ్మా !
నీ, చన్నివు డొల్లడే కొమ్మా ! 8

ముద్దుల బాలుని తొడపై నిడుకొని — ముద్దాడెద నియవమ్మా !
నీని, ముద్దాడెద నియవమ్మా ! 9

తరిగొండాధీశ్వరు తోడే నీని — తాకరాకవే కొమ్మా !
నీని, తాకరాకవే కొమ్మా ! 10

న అని యిట్లు యశోద [అడ్డం]బు వచ్చి వారింపుచున్న నిలువక, బలాత్కారంబున డింభకు నెత్తి తొడలపై నిడికొని, చుంచు దువ్వి చెక్కిళ్లు నిమిరి యిట్లుచుచున్నది

ద్విపద ఓ చిన్ని బాలక ! — ఓ ముద్దులయ్య !
నీ చెల్లమును జూడ — నేడు వింతయ్య

కనుమూసి కుసిలింప¹ — కారణంబేమి ?
 నను జూచి చిరునవ్వు — నవ్వరా తండ్రి !
 సహజమో నీ తల్లి — చనుబాలకన్న
 బహు మధురందైన — పాలు నా పాలు
 కావున ద్రాచి శీ — స్రుంబుగా నిదుర
 పోవచ్చునని తట్టి — బుడుతని లేపి
 తరిగొండ నరహరిన్ — తన తొడ మీద
 నిరవుగా నిడికొని — యిట్లని పలికె :

దర్శు, ఆదితాళం

పాలు దాగరా ! నా కొడుకా ! — పాలు దాగరా ! "పల్లవి"
 నోరి, నీలవర్ణా ! నీకు బాగా — నిద్దుర వచ్చినగాని "పాలు దాగరా" ॥ఉ ప॥
 నిన్ను గన్న తల్లిపాల — కప్పు మధురమగుచు జేపె²
 వన్నుగ నీ విపుడు పొర — భారక³ తిన్నగ నొదిగి "పాలు" 1
 కడుపు వాటియున్నదిరా ! — గళమంత యెంద గదరా !
 బుడుతడ ! నీ కరుపు దీర — బొడ్డినిండ పూర పూర⁴ "పాలు" 2
 'తరిగొండా వానిని తోడే' — లాకనద్య బిడ్డ⁴ నని
 పరగ బల్కిన మీయమ్మ — బాగ నంతోషించుగాని "పాలు" 3

ద్విపద అని యివ్వధంబున — నాదరింపుచును
 తను లేపుచుండిన — దానని క్రూర
 భావంబు దెలిసి లో — పల నవ్వికొనుచు
 మెల్లనె కుసిలించి — మెలవుగా నొదిగి

1 కుసిలింపు — అర్చనచే దుఃఖించు (చూ శర పుట 187)

2 'జేపెను' అనగా పాలు స్రవించి వారంభించెనని భావము (చూ శర పుట 279),

3 'పొరుగుట్టు వాడగ' అని యర్థము

4 'హరిగా, హరిగా' అని యర్థము

పల్లలితుడు దాని — చను కలరించి
 దాని ప్రాణములతో — దాని చన్దాలు
 దానవాంఛకుడైన — తరిగొండ వృహరి
 బీర్పు¹చునుండగా — పెడబొబ్బ లిడుచు ౦౩
 నోర్చలే కా యింతి — యులికి యిట్లనియె

దర్శన, ఆదితాళం

విడువరా | చన్దు — విడువరా | "పల్లవి"
 వోరి, విడువరా | పిల్లల—పిడుగుపంటి బిడ్డ | "విడువరా" || ఉ ప ||
 దయ్యమువలె బట్టి — త్రావేపు పాలిన్ని
 కుయ్యో మొర్రో² | యింక — బడువనర్దయ్యయ్యో | "విడు" 1
 వడిగి³ ప్రాణములన్ని — వాటికి⁴ పచ్చెను
 తడబడుచున్నది — తనునిచ్చ దయ్యయ్యో | "విడు" 2
 తరిగొండ నరహరి — దంష్ట్రల కన్నాను
 బెరసిన వాడివి — పెడపులిం దయ్యయ్యో | "విడు" 3

౪ అని యిట్లు పూతన యెద్దుచుండగా కృష్ణుండు దాని ప్రాణములు యె
 బాలతో బీర్చిన, ఆది (ఏ) కృతరూపంబుగా వేల గూలిన, దా[ని]రొమ్ము
 మీద నాట్లాడుచున్న, డింభకునికి కిసరు⁴ దాకెనని కన్నీరు నింపుచున్న
 యాకోద⁵ తేలికి తెలులు కృష్ణుని గొనిపోయి యిట్లు చుచున్నారు

1 'బీర్పు'కు వ్యాపారిక భావము

2 చదుగు — కాలి మాటు (చూ ఆంధ్రక్రీయాస్వరూపముణిదీపిక, పుట 827)

3 'నోటిలోనికి' అని యర్థము

4 అంబునోకులవలన పసిబిడ్డలకు గలిగెడు రోషము (చూ శ క పుట 177)

జంపె

- కన్నీరు బెట్టకువె — కామిని యశోద !
 నీ, చిన్నారి కృష్ణునికి — శ్రీరామరక్షా 1
- పన్నుగ నికమీద — భయమిండుకయు లేదు
 చిన్నారి కృష్ణునికి — శ్రీరామరక్షా 2
- మన్నించు తరిగొండ — మనుజుకేసరి దయాను
 చిన్నారి కృష్ణునికి — శ్రీరామరక్షా 3

వ అని యిట్లు చెయిలు గోపెమ్మ నాదరించి కృష్ణునికి సర్వాంగరక్షణంబులు జేసి, రంత నందుండు పచ్చి వెరగుపడి పూతన శరీరంబునకు తన సంతోషరంబు జెయించె. సంత

శకటాసురుడు

ద్విపద కదలి నొకనాడు — కంసు పంపునను
 నిరభింఘుని మించి — శకటాసురుండు
 మురుహ్వగా గోష్ఠ — మున కీగవచ్చి
 పారిపాఠ నందండు — పాంచుచునుండి
 సనుల తొందరచేత — భావ యశోద
 పనతాక్తు నొకదిక్కు — నైపుగా నునిచి
 మరచియుండన వేళ — మాయ రాక్షసుడు
 తరిగొండ వారియైన — దందశూక్రాది
 వరుడై కృష్ణుండు — పసింబించియున్న
 వరరత్న హేమ భా — స్వరమై తనర్పు
 భవనంబునోనికి — బండ్ల చందమున
 జవమున తొరలి యా — శ్రేయంబుగాను

దర్శన, ఆదితాళం

శకటాసురుడు వచ్చెనూ

కృష్ణునిపై కి, శకటాసురుడు ఎచ్చెనూ

||పల్లవి||

క్షకవికలై గొల్ల - గరితూ వెరగంద

ప్రకటముగను గొ - పాలుని మిదికి

||శకటా|| 1

ముద్దుగి కృష్ణుని - వర్త నాడే బుడార

లడ్డద్దిరా! యని - దద్దిర్కగా¹ మించి

||శకటా|| 2

చరతరిగొండ ని - వాసుడు శ్రీశేష

గరివాసుడై [న (రి)]- కృష్ణుని మీదికి

||శకటా|| 3

ద్విపద ఈరీతి వచ్చిన - యింద కంటకుడు

భీరంబు మీరగా - బెడబెడ బొరలి

శౌరిపై రా శంఖ - చక్ర దంభోళి

సారసాంకుశ కేతు - చామర ఛత్ర

హలకులికాది రే - ఖాంకితంబగుడు

మిసత్రవాళన - వీన మృదుత్వ

కరితమో నజవాద - కంజాళ మె [త్తి

బలియు] దై బాలుడా - బండి బోధిస్తే

తన్నిన నది వియ - త్రలమున కెగసి

మిన్నక వడిగూలె - మేదిని మీద

చరతరిగొండ ని - వాసుడై శేష

గరి వాసుడగు బాల - కృష్ణు డచ్చకుని

నలె నుండె, నందుండు - వచ్చి యచ్చట

సరిగొనుచుండిన - వాది కిట్లనయె

గీ బండి నెవ్వడో దస్త్రే [గోపాలు]లాళ!

దనర కృష్ణుండు బండిని దన్నెనయ్య!*

1 'దద్దిర్క' అనునది 'దద్దిర్తిల్ల' యొక్క రూపాంతరము

* ఇది గోపాలురు నందునితో చెల్లిన వాక్యము,

బాలుడెటు దన్యగలదు ? దబ్బరలుగాక
యనుచు నందుండు వెరగందె మనమునందు

ద్విపద అంతలోన యశోద — యచటికి వచ్చి
నంతోషమున సుతున్ — చంక నెత్తికొని
రయమున తా నంగ — చక్కలు జేసి
దయ [ను జూచు]చునుండె — తదనంతరమున

తృతావర్తము

ఒకనాడు శ్రీకృష్ణ — నొగి తాడమీద
రకముగా నిడుకొని — రాగిల్లి చాల
ముద్దాడు చున్న ని — ముగ్ధుగ న్నడి పగిది
తద్దయు బళునైన — భరియింపలేక
కులంబు మెదట — గూర్చుండబెట్టె,
నతిరయంబున కంసు — రంపగా నెగసి
వడిగొను [చును త్పు] ణా — వర్తండు మించి
సుడిగాలివలె వచ్చి — చుట్టి డింబకుని
తడయక గొంపోయె — తదనంతరమున
లడబడి యా యశో — తాదేని లేచి
కొడుకును గానక — కూతలు బెట్టి
పడతుల నెల్ల త — వ్వుక పీల్చి పలికె ,

క ఇచ్చట నుండిన బాలుని
చెవ్వర సుడిగాలి వచ్చి చేకొని చనె, నే
నెచ్చట వెదకుదు ? నీ గతి
[నన్చ]క నేనేమి సేతు నమ్మయలారా ?

దర్శన

ఏమి సేతు నోయమ్మా ?
సుతు, నెక్కడ జూతు నోయమ్మా ?

||పల్లవి||

యిక్కడ నుండిన — చక్కని బిడ్డను
 గక్కన గొప్పయే — గాలిదయ్యము వచ్చి "మిమేతు ?" 1
 తొడమీదనే యుండి — దొడ్డగ బతుకైన
 పుడమిపై బెట్టితి — బుడత డివ్వేట లే "జేమిసేతు ?" 2
 ఉరగ్గాది పతియైన — తరిగొండ నరహరి
 యిరవుగా నా బిడ్డ — నిచ్చితే మోయ్యే! "నేమిసేతు ?" 3

దీప్తద అని యశోదాదేవి — యారట పడగ
 తను గొనిపోయిన — దైత్యు సీక్ష్మించి
 గోపనాటడు వాని — కుత్తుక బట్టి
 కోపంబుతో మహా — కుధరంబుమాడ్కి
 భారమీ తోవ న — పుచ్చన దైత్యుండు
 భోరనబడి సీక్ష్మ — భూస్థలిమీద
 నప్పడు తరిగొండ — హరి దైత్యుమీద
 నుస్సొంగి యాటాడు — మండె నవ్యుచును

చ ఇట్లాటాడుచున్న కృష్ణుని చెయి గొనిపోయి యశోద కిచ్చి అంగరక్తలు
 జేసి రంత

గీ అర్జునుం డొక్కనాడు తా నాపురించి
 వదన గహ్వరమందున ప] నజా జాండ
 ములను జూప, యశోద తా కళవళంబు
 పడును నందున్న నటలలో బలికె నిట్లు

యశోద ప్రాంతి

దీప్తద ఈ వింత లేమమ్మ! — యీ చిమ్మి బిడ్డ
 దాపురించిన వేళ — నా నోటగుండ

1 " మోయ్యేను — మోగును.

కడుపుతో చేమేము — గనుమీస [సాగె]

పొలన్ని [యేరులై — పా] రుచు నుండె
నాన జాడ న — సంతంబు లగుచు
తలగక వెన్నును — ద్దల గుంపు లుండె
చెరిగి యీనుతున క — చైన పాలు, వెన్న
కొంచెకొంచెములైన — గొప్పలై పెరిగి
యించుకైనను హ — రించుట లేక
నాపట్టి కీట్టజీ — ర్లంబు బుట్టించె
నీపాప డిద్దైన — నెటు వృద్ధి బొందు ?
[శ్రీమన్న] గాదిపై — చిరముగా వెలయు
నాపాలి తరిగొండ — నరహరి మీద
భారంబు వేసి పా — పని కేమి వైద్య
మారరాధిగా జేతు — నమ్మయ్యారా ?

దర్శన, ఆదితాళం

బాగా వాము పస వేంపాలి — బటువు నల్లెరు గెణుపులు	
వేగా కరుకైవా ¹ జేసి త్రా — వింతమటలే!	1
కడుపుతోని జాన్ని, పాలు — కరిగి జారిపోవుటకు	
బుడుతని కాముడవైన — బోతమటలే!	2
వెన్నముద్ద లరిగిపోవ — నన్నభేదియైన దెన్వి	
పిన్నవాని కేపుడు దిని — పింతమటలే!	3
కారపుంటలు మింగించి కడుపు దిసికి, వేడినీళ్లు	
భోరున బొడ్డు చుట్టారు — బోతమటలే!	4
పన్నుగ శ్రీతరిగొండ — పరిమిద భారము వేసి	
నిన్ని బుడుత కీ మందులు — బేతమట్టలే!	5

-
- 1 ఈ వ్యావహారిక భావమునకు 'వేగించవలెను' అని యర్థము
2 కరుకు — మందు దినుసును వేడిచేసి నూరిన పాడి (పూర్ణము).

ద్విపద అనగ నందొక్క వు - ద్దాంగన బలికె
 వినవె యశోద! యీ - వెరపేల నీకు?
 పాలుపొంద నీ పట్న - బొజ్జ తోవలను
 జలజాండంబు ల - సంఖ్యలు గలవు
 గనుక, నా బ్రహ్మాండ - గణములయందు
 ఘనతర దుగ్ధసా - గర పంక్తి లుండొ | |
 కరమొప్పు భవళను - కాంతుల నవరి
 వరుస కైలాస ప - ర్వతములు నుండు
 నుదతి | యీ కడుపులో - జూచిన పాలు
 వదలని యా క్షీర - నార్జులు గాని
 చెలువొప్పు నీవు బో - సిన పాలు గావు
 నెలత | యీ బొజ్జతో - నీవు జూచినవి
 కొలదిమీరిన వెండి - కొండలు గాని
 యలరుచు సుతుని నీ - నాట లాడించి
 మొనసే యిచ్చిన వెన్న - ముద్దులు గావు
 పెనుపొంద నీవేల - భీతి నొందెదవు ?
 నీడు బాలుడు గాడు - విష్ణుదేవుండు
 చూడ చూడగ నీని - సాబగు గాన్పించు
 నమ్మ! యీ తరిగొండ - నారికి చైద్యంబు
 లిమ్మాడ్కి జేయుట - కెంతవారలము ?
 ఓయమ్మ! నీవూర - కుండు మటంచు
 నా యశోదకు ధైర్య - మది జెప్ప నంత

గర్భుడు - నామకరణము

వ పనుదేవుని పంపున వ్రేవల్లెకు గర్భ మహాముని వచ్చినం జూచి, యుచితాస
 నంబునందుంచి పూజించి, [యమ్ముని]కి నందుం డిట్లనుచున్నాడు

జంపె

ఓమహానాంద్ర! - యో సత్యసాసాంద్ర!
 మా నుండ కీపుడు న - మృతముగా మారూ

- ఘనకృపను వచ్చినం — దున కృతార్థుడనైతి
ననఘ! కారణములే — కను పెద్దవారూ? 2
- కోరి మాయుక్తి సెం — సొరుల గృహంబులకు
కారణం బే [దైన — కలుగకను] దారూ 3
- వారు వచ్చిన శుభము — వచ్చు గావున, నిటకు
మీరు రాగా మాకు — మేలు దనరాదూ 4
- తరిగొండ నృపారి వర — తనయులగు బాలలకు
నరులెన్న నామకర — ణము జేయు డిపుడూ 5

వ అని నందుండు పరికిన విని గర్గుండు సమ్మతించి యథావిధిగా నామకరణంబు సొంగంబు గావించి, మొదట రోహిణి కుమారుని జూచి యిట్లు నుచున్నాడు

ద్విపద, కూరిమి విను నంద — గోపక! వేడ్క
నీ రోహిణి పుత్రు — డిరవంద జనుల
రమియించు! గావున — రామోఖ్య నౌవరు
కిమనీయ గర్భ సెం — కర్షణంబునను
నమర సంకర్షణం — డను పేర నమరు
ప్రమద మొప్పుగ మహా — బలశాలి గనుక
బలభద్రు డనుపేర — ప్రఖ్యాతి లొందు
పొలుపొంద నినుము నీ — పుత్రుడు మున్ను
ధవళ రోహిత పీత — తనువులు దార్చి
భువి మీద నిప్పుడు — పురుషాతనీల
కృష్ణ వర్ణుడౌను — క్షీడించు కతన
కృష్ణాఖ్య నమరు మీ — క్షీలి వసుదేవ
వరపుత్రు డౌటచే — వాసుదేవాఖ్య
కరమొప్పు, బహువర్ణ — కలిత రూపముల
నిరవండు గనుక న — నేక నామముల

1. 'అనందింపజియును' అని తార్కాణము.

మెరయునంచు (వ)నించి — మీర రీ సుతుం
 కరుణచే శోకాబ్ధి — గదతుం రీ ఘనుడు
 నరచి నారాయణ — సముడని తెలుడ
 ననఘాత్ముడగు నందు — దానంద మొండె,
 చనియె గర్గుడు నిజ — స్థానంబునకును
 వర తరిగొండ ని — వాసుడై శేష
 గిరి వాసుడగు బాల — కృష్ణుండు, బలుడు
 అచ్చట బెరుగగా — నా మండలం
 హెచ్చిన గోగణం — బిచ్చిన పాలు
 పిండి, కమ్మగ గాచి — పేర బెట్టికొని
 దండిగా ప్రాడ్చిన — దనరు వేడ్కలను

గోకులము - శ్రీకృష్ణుని దుడుకులు

దద్యు, మధ్యమావతి రాగం, ఆదితాళం

పెరుగూ జిలుకుదురు గొల్ల చెలులు
 ప్రాడ్చూ ప్రాడ్చూన, పెరుగూ జిలుకుదురు గొల్లచెలులు ||వల్లవి||
 కర కంకణములు — ఘట ఘల్లన, ముం
 గురు లల్లాడగ — నరభసముగ నిటు ||పెరుగూ|| ||ఉ,ప||
 చలువా చీర[లు] — నెళనెళ మనగా
 పసిడి కాసె దా — జంట రవికలు నిగనిగమనగా
 కులుకుచు బెరుకుచు — కౌన్పుల విరినరు
 తెలమిని గదలగ — నెంతో ముదమాన ||పెరుగూ|| 1
 మరుగూ లుప్పొంగి — పై పై నెగయూ
 ఆలోని వెన్న, మెరుగూకన్యముల — నిండా నొరయూ
 పారి పారి కన్యం — బులు కుడి యెడమల
 నరుడుగ నిర విర — దిరుగగ ముద్దియ్యుచు ||పెరుగూ|| 2

తరిగొండ నారా - సింహుడైనా

శ్రీ వేంకటాద్రి, వరునీ జాడుచు - భక్తితోనా

మురువలరగ కుచ - ముల భారములకు

నరిమురి మధ్యము - లసియాడగ, తగ

॥ పెరుగూ ॥ 3

ద్విపద తరుణు లీ విధమున - తమ యిండ్లలోను

పెరుగు జిల్కెడివేళ - బిసరుహోక్తుండు

అచ్చట నందరి - కన్నీ రూపముల

పెచ్చి కన్పింపుచు - నింతల జూచి

యెత్తు కొమ్మని చేతు - తెత్తుచు, నగుచు

నెత్తి ముద్దాడిన - హేలావలతుకు

మరులు బుట్టెంపుచు - మర్కటలంబు

లెరిగి యంటును, నేని - [యెరు] గని వాని

వలె నందు తరిగొండ - వాసు డా వెలుల

నలరించి పలికె నె - య్యమున నిట్లెఱుచు

దర్శన, అధికాశం

మీ యిండ్ల కీటు వొత్తినే! నే - మీ గుట్లన్నీ జొత్తినే!

1

నా యెరా దయపుంతరా? యిక - నన్ను మీ తెచ్చుకుంటారా?

2

బెల్లము, పండ్లు నిత్తారా? [మీ] - పెరుగంతా దొగిత్తారా?

3

వెన్నముద్దా లిత్తారా? నా - వేరుకలన్ని జొత్తారా?

4

పాచాలో దొగిత్తారా? మీ - పరుచూల నా కీత్తారా?

5

తరిగొండలో పుంతానూ బి - దాల్చి వానా గంతానూ?

6

క అని ముద్దుమాట లాడుచు,

ననబో[డు]లు జాడ నందు నానానింతలో

దివదినమొప్పగ జూపుచు

పనిగొన నొకనాడు గొల్ల పడుచుల కనియెనో,

1. 'పాచా' అని యర్థము. ఈ పద మియ్యమున బాంకృష్ణుని నమ్మకంలో ఈ యర్థముననుబట్టి

పెక్కుకోట్ల ప్రయోగింపబడియున్నది

2. 'గొల్ల' పడుచులకు - అనియెనో అని విధానము.

ద్వీపద సరుమలాదా ! జ్ఞాన - పత్తిని నూలి
 పారి జేసి పాలతో - బోసి, రాయపారి
 చక్కెర¹ చేసి యి - చ్చట నందలమును
 " చక్కగా తరిగొండ - చామి కర్పించి
 యందల మది దాగి - యానంద మెనగ
 నెందెందు బోక నిం - దాత్తారుదామె ?

దర్శన, ఆదితాళం

ఆవేశ మారుదామా ?² తల లూచుకుంతా

ఆవేశ మారుదామా ?

||వల్లవి||

ఆవేశ మారుతాపుంటే - నపురు మస కన్నులకు
 శ్రీవై కుంత మెదులుగాను - చెరిగి కానవోతుందిప్పు

||రావేశ మారుదామా ?||

ఉ ప ||

మీసెద్దవారు దూ | నాయ - మ్మో పాల్లు మాతలు జెప్పి
 యీపల్ల నన్ను గొల్పించే - రిందు భద్రవేయ కిపు ||రావేశ|| 1

జంతగా నందలము మూల - యింతిలో జేలి యచ్చిత
 కంతకుల తెప్పొలికి - కనుపరకుండ దాక్కిని ||యావేశ|| 2

చెరిగి తరిగొండ సర - చిమ్మచ్చామి పాతలన్చి
 పలువూరు చొగనుగాను - పాలుకుంత, నాలుకుంత ||ఆవేశ|| 3

క అని జ్ఞానప్రతి³ మార్గం

బును, శర్కర, పాలు గలిపి పూబోలులకున్

వనరుబానేతుడు ద్రావిం

చిన ద్రావుచు చెలులు లేచి చెలువము మీరన్

1 రామపురితో తయారగుచుండిన నాణ్యమగు చక్కెర దీనికి నేరు 'బారాచక్కెర' యని వ్యవహారము

2 'జిమ్మెల్లి నల్లు ఒక్క చురటి అడుట' అని యర్థము

3. 'కొట్టించేడునుమా' అని ముందుకొగ్గితో గొట్టిన చుచ్చరిక,

4. గొణాయి.

౪ అప్పుడు శరీరంబులు మరచి వారు జవలతో [దామి] త్కనుచున్నారు

దర్శ్య

నే నెవరే ? మరి — నే నెవరే ? "ప్రశ్న వి"

నానా వింతలు — మానక చూచితి

నే నెవరే ? మరి — నే నెవరే ? "ఉ ౪"

చొట్ల వెలియలే — దుండే దెచ్చటనే ? "నే నెవరే ?" 1

అకాశంబున — కరిగేట్లున్నది "నే నెవరే ?" 2

తరిగొండ నృకే — సరివలై నైతిని "నే నెవరే ?" 3

గీ ఏమే మే [మి] ప్ప డంటి మో యింతులార ?

మే మని [నడే] మి చెప్పరె మెలతలార ?

వింటి మవియేమొ తెలియరె వెలదులార ?

తెలివి యిట్లైనదేమికో తెరవలార ?

దర్శ్య, ఆదితాళం

ఇదిగోనే వైకుంఠమూ — హెచ్చిందే వైకుంఠమూ 1

అదిగోనే కైలాసమూ — హరుడున్న నివాసమూ 2

స్వర్గలోక మదిగోనే ! — సత్యలోక మదిగోనే ! 3

పీఠుగోనే ! యజుడూ — వాడుగోనే ! రుద్రుడూ 4

తరిగొండ నృసింహుడూ — తాండవమాడుచున్నాడూ 5

౪ అని యెగరెగరి గంతులు వేయుచు, వికావిక నవ్వుచు వీధి వీధి పరువులు

బారుచున్నం జూచి, వికావిక నవ్వి కృష్ణుం డెట్లునుచున్నాడు

దర్శ్య (జావిడి), ఆదితాళం

చింగు చింగూన దాటూచు — చిరాలు విరిచివేచి

బంగిలాయి తొత్తులార ! — పలువెత్తాకురే ! 1

మీ పెద్దవాండగ్లా జూచితె - మిమ్ము బట్టి కొత్తలాలు
నా పెద్దవాండ్లిది వింతె - నన్నా దిరతారా 2
తరిగొండా మారామితోరె! - పురకాపడ్తిరాకు వొచ్చి
వరగా మూలయింతిలోనే - పాచుకుందారే 3

క. అని పడుచుం దోడ్కొని చని
మన మలరగ నొక్కమూలమందిరమున శే
ర్పిన్ మేనులు దెలియక నం
దొవరగ నిర్వాణులగుచు నుద్వీక్షిల్లిపై
గీ. నిదుర బోవుచునుండగా ఎలవర్లు
డచ్చటికి వెన్నుముద్దలు దెచ్చి దేహ
ములను హత్తించి, ఎల్లల మొనసి చుట్ట
విడిచి, యిల్లిల్లు జొరబడి వెన్నుడంత
చ. దధిక్షేర నవసేతంబులు మెక్కి, కొల్లబెట్టి కుండలు బగులగొట్టి, బహు
విక్రితంబులైన దుడుకులు శేయుచున్న, గోపనతులు కృష్ణనితో నిట్లను
చున్నారు

దర్శన, ఆదితాళం

యాలా చట్టసినితీసి గోపాలా ?
శాల, గోలాతో కొట్టెమూరా గోపాలా 1
మాయిండ్ల కింక రాకు గోపాలా |
యది, మీ యమ్మాతో తెప్పేమా గోపాలా 2
తరిగొండా హరితోడే గోపాలా |
నిన్ను, తరిమి కొట్టకపోము గోపాలా 3
చ. అని దెదిరించిన, కృష్ణుండు వారితో నిట్లనుచున్నాడు

- 1 'వరంబుదము రండు' అని యర్థము 'వచ్చుకొను' అను శబ్దవల్లనము దీనికి మూలము ఇది 'వరుత్తుక్కో' అను తమిళ పదమును పోలినది
- 2 ఈ శబ్దమునకు 'దిగంబరులు' అను అర్థము వ్యవహారములో (నితూరు మండలమున) గలదు

రద్య, ఆదితాళం

మాయమ్మాతో జెప్పతారట ?

వో తొత్తులారా! మాయమ్మాతో జెప్పతారట ? ||పల్లవి||

మీ యిందాకు నె వొత్తేను — మీ చొమ్మెంతా బోయేను ?

||మా యమ్మాతో జెప్పతారటే?|| ||ఉ ప ||

కొత్తా చత్తా రత్తె తె మీ — గుత్తులన్నె బైలుజేసి

రత్తూబెత్తి మీ యిందాలో — రాదుదొంగనై పుంతాను

||మా యమ్మాతో|| 1

దెమ్మాలో తెల్లనూ మొదటి — దెమ్మానాని వాకు వెన్న

కొమ్మాని పెట్టక నంతా — గోరాదెమ్మాలో కొప్పించి

||మా యమ్మాతో|| 2

తరిగొందా దెమ్మా నై నా నా — చొచ్చినాము లేదంతార

వెరచే మీ గోడదేవళ్ళ — మీదానే పుమ్మేళిపోతా

||మా యమ్మాతో|| 3

ద్విపద అని పొక కల్లోల — నుచ్చట జేసి

పనిబాని వేల్పుల — పైస తా నుమిసి

దుడుకు లెన్న చేసి — దుడదుడ నురికి

తడయక కృష్ణండు — తనతల్లి చెంత

జేరి యుండగ, గొల్ల — చెలులెల్ల గూడ

యూరకే క్రిక్కిన్న — నుప్పలింపుచును¹

1 దేవమ్మలు — దేమ్మలు — దేమ్మలు — దేమ్మలు — ఇది దీని రూప విస్తృతి క్రమము 'దేవమ్మలు' అనగా (స్త్రీ) దేవతలని శబ్దార్థము గొల్లవారు తమ యిండ్లయందొక గోడపై గంధము, పసుపు, కుంకుమం వొట్టతో గుండ్రని దేవతాకృతులను చిత్రించుకొని యుండురు ఆ దేవతాకృతులకు 'దేవమ్మ' అని, 'దేవుళ్ళని, ఆ గోడకు 'దేవమ్మల గోడ' లేదా 'దేవుళ్ళ గోడ' అని వ్యవహారము 'దేవమ్మలు' అనునది మహాత్మాచకమయైనను, అది నమస్త దేవతలకు సూచకముగా వాడబడుచుండును

2 'గోడదేవమ్మలు' అని యర్థము

3 'క్రిక్కిరింపుచునేర ఆదిపాకొను' అని యర్థము (మా శర పుట 92).

అడర పిల్లలకు దే — హనుల నొప్పించి

పడి తెల్వి లేకున్న — పడుచుల జూచి

గొబ్బన నాపిల్లి — కుప్పల దో

తబ్బిబ్బపడి తట్టి — తట్టి బిడ్డలను

కుదురుగా తామెత్తి — కూర్చుండ బెట్టి

“ యిది యేమి వచ్చే ? మా — కెరిగింపు ” డనిన

నిడిబడి నవ్వుచు — వెక్కిరింపుచును

పడుచు అందరు తడ — బడి తిరిగొండ

“ హరిని బెండ్లని యాట — లాడి సోలుచును

పరగ తల్లుల జూచి — పలికి రిట్లనుచు

ఆ, వె పాసగ కృష్ణ దేమో పాడిదెచ్చి పాలలో

తాను గలిపి మాకు ద్రావ నిచ్చె

నందుమీద మేను తెందుండు పెరుగరా

దెవరు మేము ? మిర్రుతెప్పరమ్మ ?

న “ అని పలికి(న) పడుచులకు బలాత్కారంబుగాచే లంబులు గట్టి, యిలు

వెడలనియ్యక నాకిండ్లు బిగించికట్టి తమలో దామిట్లుచుచున్నారు

దత్తు (జాబిదీ), ఆదితాళం

చిన్నవాడనుచు ముద్దు — జేసి గోపదేవీసుతుని

మున్నూ లాలించినది మనకు — మోసమాయినే !

1

వెన్నా మెక్కి, పాలుపెరుగు — పన్నాగ తాద్రావి, కుండ

లన్నీ పగలగొట్టు నేదా — చిన్నీ బిడ్డడే !

2

యీ పడుచులకునుండు — తేమి బెట్టి సోయినాడో ?

లేపినా బిడ్డా తిదేమే — లేవకున్నారే ?

3

యివ్వ డెంతా లేదనీ! యీ — తప్పగొని యుండరాదు

తెచ్చనా గోపమ్మా కిది — జెప్పినట్లాచే !

4

తరిగొండా నారసింహుడు — లానని దేవళ్ళమీద

నెరుగ కుమ్మేసునాకు! న — హిందూ రటారే ?

5

1 ‘ఎంతో లేదు’ అనగా ‘ఎక్కువగాలేదు’ అని యర్థము

2 ‘ఉమ్మినేయుట’కు మాండలిక రూపము

గోపికల ఫిర్యాదు

ద్వీపద అని గోపభామలు — నందరు బోయి
మొనసి యుకోద ని — ముగ్గుగ జూచి యనిరి
ఈ పాప మేమమ్మ ? — యింతి గోపమ్మ !
పాపడే ననుచు నీ — టాలుని మేము
ముద్దాడుచుంటిమి — మొనసి యున్నాళ్ళ
పద్మతో దుడుకు ల — పాదంబుగాను
తొడరి చేసినను నీ — తో జెప్పలేక
నడరారీ సెంతలే — దనుచుంటి, మిపుడు
మాకే యసాధ్యుడై — మాపాలు పెరుగు
పికతో తాదావె — వెన్నుండ మెక్కె
పరగ కుండలనెల్ల — ఎగు నడంచె
సారిదిగా మాపడు — చుల కేమె మందు
పాపనమ్మెనట్టి — సాలలో గలిపి
త్రావించినాడట ! — దానిచే వారు
సర్వంబు మరచి న — స్త్రముల వర్జించి
నిర్వాణులై నేల — నిద్రొంప జూచి
తగ వెన్నుముడ్చ లం — దరి శరీరమల
బెగడు నొందక మెత్తి — పిల్లి కున్నలను
వారిమీదికి దోలి — వచ్చినా డిటకు
మీరి పిల్లలు వారి — మేనుల నిండ
తిరిగియాడుచు వెన్న — దినుచున్నగాని
యెరుగరు దేహంబు — లీ వేళకైన
పెనుసొంద నీ బిడ్డ — బెట్టిన మందు
కనుపంద విరుగుడే — మది వీపు దెల్పు

1 'ఆదరు + అర్థన్' అని విభజనము ఆదరు = అర్థ (మా సూరకాం నిమేంటువు,
ప్రథమ సంపుటము, పుట 108)
'అప్పారాగ' అని యర్థము

తరిగొండ హరియైన — తనకు వెన్నెంట్
 విరివి నియ్యక గోడ — వేల్పుల కెచట
 పెనుపొండ గార ల — ద్వింపితి రనుచు
 పనిబూని వేల్పుల — పైన తా నుమిసె
 నిప్పుడు ప్రాయశ్చిత్త — మేమి జేయుదుము ?
 నిపుణతతో దెల్పు — నీవు గోపమ్మ !
 వ ఆనిన విని యుకోద యిట్లునుచున్నది

జంపె

నానిడ్డ డేందె యు — న్నాడు, మందులు దెచ్చి
 యే బుడత డటు వారి — కిచ్చినాడమ్మా ? 1
 కడగి వేగమె యెర్ర — గడ్డల రసము, చల్ల
 పడుచులకు ద్రావించ — బ్రదికించకమ్మా ! 2
 పనిబూని వేల్పుల — పై నెవ్వ దుమిసెనో
 మొనసే గంజరము¹ ని — చూగ జల్లరమ్మా ! 3
 పాల గోడలు గడిగి — పోలి గంధపు బొట్టు
 పూలతో హత్తించి — పూజించకమ్మా ! 4
 మిపాటు ద్రాగుటకు — మీవెన్నెలను దినుట
 కీ పాపనికి పుట్టు — చెల్లందునమ్మా ? 5
 అలర మో తరిగొండ — వారి సాక్షిగానె మది
 తెలియకను మీరున్న — లించవలదమ్మా ! 6

ద్వింద ఆన విని కొంత లి — ట్లనిరి గోపమ్మ !
 వినుము మాపుట్టులు — నీ డందగలడె ?
 యని యంటె వది నిజ — చుగు గాని, వీడు
 మునీముచ్చవలె వచ్చి — మొనసే చేతులకు
 పుట్టు ఒందకయున్న — నుషమగా రోళ్ళ

1 గోమూలము ఈ యర్థమున 'గంజర' మను పదము ఈ నాడును చిత్తూరు మండలమున వ్యవహారములో నున్నది

నుట్టుల క్రిందికి — నూకించి త్రోసి
 యా రోళ్ళమీద తా — నవలీల నెక్కి
 భోరున వెచ్చ తె — ప్పున మెక్కి, పాలు
 ద్రాచి కుండలనెళ్ళ — ధరణిపై గొట్టు
 నా విధ మెరిగి యే — మన నోరురాక
 యూరకే లాలింపు — చుంటి మిన్నాట్లు
 నేరుపుతో వీడు — నేడు వారింటి
 తలుపు మెల్లనె తిసి — తా రోని కరిగి
 వలసుగా నూచిన్న — వాండ్లకు తనకు
 " పుట్టి యుండకయున్న — నొకగంప దెచ్చి
 పుట్టి క్రిందికి ద్రోసి — యువమగా గంప
 పై న పీటలు బేర్చి — బాలుని దాని
 పైనిల్చి తా వాని — పై నెక్కి, మారి
 కుండలో చేబెట్ట — గూడక పాల
 కుండ రంధ్రము జేసి — గునిసి వాయార
 బట్టి త్రాపుచు జొక్కి — పరవశత్వమున
 గట్టిగా మొలనున్న — మంట వాయింప
 గుట్టుగా పొంచి యా — కోమలి పోయి
 పట్టాబోయిన దాని — పైబడి దుమికి
 కట్టల్కతో పాలు — కనులలో నుమిసి
 కొట్టి, గట్టిగ దాని — కువముల వచ్చి
 యిచ్చుటజేరి యే — మెరుగని గతిని
 ముచ్చట జేసేని — ముచ్చు చూపులను
 తరిగొండహరి యింత — దంటతనంబు
 నెరవాదియై చాల — నేర్చినాడమ్మ |

వ అనిన విని యశోద గోపకాంతలతో నిట్లునుచున్నది

అ వె. నన్ను గన్న తండ్రి నిన్ని చందముల మీ
 రుచ్చరింపవలన దుద్దవిడివి¹

1 'ఒక్కచూడిగా' అని యర్థము

మీరు పల్కినట్టి మెండుపనుల్ సేయ
బాట డేగునటరే ? భామలాభ !

చ అనిన విని గోపాంగన లిట్టనుచున్నారు

దర్శన

బాబుడా ? వీడూ బాబుడా ?

॥పల్లవి॥

తేలూల గొనివెచ్చి — తెరవలా తోడబలో

నేలొగో గరిసించి — యెగురురాడించును

॥బాబుడా ? ॥ఉ.ప॥

నోడిమిగా స్నీల — పురుషూలు జతగూడి

వేడూక నుండిన — వేళ నక్కడ జేరి

వాడి జేయుచు పెద్ద — కోడే పాముల వినిరి

యాడా వారల నడుమ — నవలీలగా నీచు

॥బాబుడా ? ॥ 1

చాలా నిండుపహేంద్ర — చాలాములను నేర్చి

బాలానులుల నెక్కి — లాలించి రతెకే?

మేలీమిగా నల్ల — లీలాల జూపుచు

చీలల్లా¹ సిగ్గులు — జెరుచుచుండును వీడు

॥బాబుడా ? ॥ 2

తరిగొండపారిని న — మైరుగిరా ? యని వచ్చి

త్రుళగా మాయిండ్లలో — జారబాడి, పెద్దవాం

డ్లరసే దింపగలేని — బరువు కుండలు దెచ్చి

వెరువకా వెపుంత — వేవేగ దినివచ్చు

॥బాబుడా ? ॥ 3

ద్విపద మరి యదియును గాక — ఘా పాగుగింటి

తరుణి మజ్జిగ చిల్కు — తరి గని పొయి

వెనుక నుండుగ, నది — వెన్నదీయుటకు

ఎనిబూని వంగగా — భరి | భరి | యనుచు

1 ఇది తివగింతను సూచించెడి ధ్వన్యనుకరణశబ్దము

మగపోగుముల తేయ — మల్లాడి దాని
 దిగువటు బడ్రాదోసి — తినినవ్వె వెన్న,
 కామిని యదిపూర్ణ — గర్భిణి దాని
 'పై మించినది యల్ల — పనికె నా శౌరగ
 'చూలాల నన్నంట — జూడకు' మనిన
 'బాలుడ నేను త — తృప్తతి యెరుగ,
 చూ లెట్టు లైతివి ? — సూచింపు' మనుచు
 'తేలచే గరగించి — కెమ్మోచి గరవి
 మాచుమాటల బలు — మచ్చికి చేసి
 పొయినా డీట్టి య — దృఢ మెందు గలదె '
 తరిగొండ హరియైన — దండశూకాది
 వరుడు మెచ్చునె యిట్టి — వగలు చేసినను ?

(వ అనిన విని యశోద వారితో నిట్లునుచున్నది)

శ్రీ ఇంతులార ! కృష్ణుని రీతి నిందించి
 పలుకడగునె మీకు భయములేక ?
 ఆటూడు బుడుత డటకు వచ్చిన, వాని
 తప్పుగాని మీరు తాళుకోరె !

(వ అనగా విని గోపిక లిట్లు పల్కుచున్నారు)

దర్బు, రేగు ప్రతాపం

తరుణిరో ! మే మెట్లు — తాళుదునుమ్మా ?
 యెట్లు తాటదునుమ్మా ?
 తామరసొక్తున కిది — తగునటే వోయమ్మా ? ||వల్లవి||
 మురియూచు మురియూచు వచ్చి — మోహంధకారమున హెచ్చి
 వరగా మాగుట్లన్ని కృష్ణుడు — బట్టబయలుగా జేసి వచ్చె ||తరుణిరో|| 6 ప ||

బుదతిలో! చిన్మనాంధ్ర — చూచినామమ్మా!

మేము చూచినామమ్మా!

యిదిగో! యింతా పుత్రాతుని — యెందూ గానమమ్మా?

మదమత్తూరై వీడు నేడు — మంద కరిగిన నాజోడు

మునిత నేరినాడే! — ముచ్చునాడే! మానకాడే! ||తరుణిలో|| 1

మనుపు బొయ్యెడి చిప్పి — మగువాల సొక్కించి

మనసుజూని కీల దేల్చి — పుర్మాము భేదించి

వెనకసారి యాచందము, జనులు — వినవీన చాటించి

మనుపు జెరిచినాడే! — మహిమనాడే! మచ్చరిడే! ||తరుణిలో|| 2

నలివాక్తి! తరిగొండ — నాటసింహాడైతే

కొలుపుండి మాచే మ్రొక్కించు — కొవారె దొరైతే

తులువాతనమున నింత — దొమ్మి జేసితే మాకెంత

యెలమి గలుగునమ్మా? — యేమె కొమ్మా? యెట్లనమ్మా?

||తరుణిలో|| 3

ఆ వె గింప బోళ్లనేసి, ఘనపీఠములు పైన

ఎర్చి,¹ రానిమీద పిన్నవాని

నిలిపి, వానిమీద నెరి నెక్కి యుట్లాంది

పాలుద్రాపు వీడు బాలుడటవె?

వ ఆనిన విని యుళోద నప్పి కృష్ణనితో నిట్లనుచున్నది

జంపె*

వంచించి నన్న ఎమ — రించి బుడుతనిమీద

మించి యెక్కినది నిజ — మేనటర కృష్ణా?

1

1 తెట్ట — అది యుండిన యతిభంగము కాకుండెడిది

* ఇందు యశోదకృష్ణుల సంవాదము కలదు

వీలందలును చొత్తి — సోట బుత్తించి యిష్ట	
రూలికె జెప్పచు — న్నాటు గోపెమ్మా !	2
దాని పాతే త్రాచి — దాని కన్నులనిండ	
పూని యుమిసినది నిజ — మేనటర కృష్ణ ?	3
సలవితో తలిగొంద — చామితోదే ! మీ	
పరిగ జెప్పినవి ద — బ్బలవె గోపెమ్మా !	4

౪ అవి పలికిన బుడుత నెత్తి ముద్దాడి, యశోద గోపికలతో నిట్లనుచున్నది

ఆ వె నవ్వు లంతెగాని నాబొజ్జ కందవా
 డిన్నిపనులు జేయ నెరుగునటరె ?
 మీర లుప్పరించ కూరకె, నాబిడ్డ
 తప్పలన్నిగాచి తాళుకోరె !

(౪ అనిన విని గోపవనితలు యశోదతో నిట్లనుచున్నారు)

దర్శన, కేదార గౌళరాగం

ఎట్లు తాళదుమో యమ్మా ? యశోదమ్మ !
 (మే), ఎట్లు తాళదుమో యమ్మా ? "సల్లచి"
 యెట్లు తాళదుచుమ్మ ? మ — మేమేమేమె జేసి యీ
 పట్ల గోపాలుడు — బలుదుండగిడయితే "ఎట్లు" ॥ ౬ ॥

జలక మాడుచు నొక్క — ఇవరా లుండుట జూచి
 చలమాన నచటికి — జని, గినియును దాని
 విలసిలాకృతి మెచ్చెనే ! నా భార్య ఏ — వే నని వాక్రుచ్చెనే ! మెల్లగా దాని
 కలసే పనికి జాచ్చెనే ! అది కోపించ — గా కుచముల వ్రచ్చెనే ! యశోద !
 "ఎట్లు" ॥ 1

అట్లాడవచ్చి మా — పుట్లపై తెగి లాకి
 చట్లలోపలి వెన్న — సంకోషమున మెక్కి

చట్నంద పడవేసెనే | మా పడుమాల - జతగూడే నని దాసేనే
 పూరకే వారి
 గుట్టు బయలు జేసెనే | యిదే మంటె - కొట్లాటకు దీసెనే | యశోద |
 "ఎట్ట" 2

తరిగొండ నరహరి - తమ జాడగా మారి
 తరుణాల బట్టుట - తగదింక నిచ్చేట
 దొరయ్యె [యుండుమన] వమ్మా | యిప్పుడు జేసే - దుడుకులు
 నరిపోవమ్మా !
 నీ కొడుకుకు
 నరబుద్ధి నేర్పవమ్మా ! మాతో సీవు - వాదినవలదమ్మా | యశోద |
 "ఎట్ట" 3

ద్విపద ఎనాగ వినవమ్మా ! - యిది యొక వింత
 తలకొన్న వేడ్కతో - రంపతుల్ గూడి
 నిదురింపుచుండగా - నిన్నటి రాత్రి
 పదరుసు దొడ్డిలో - పసుల నన్నిటినీ
 పైరులపై దోరి - పసు లాళ్ళటించ
 వారింతుకు మగ - వాడందు జనగ
 రానింటిలో జేరి - తర్కతిరితి
 మినాంకకేళి కా - మినిలోడ బెనగి
 యిల్లు వెల్లడ, నారి - వెల్లి మరల్లి
 చల్లభు డచటికి - చచ్చిన, రాసు
 వానికీ గనుపడి - వంపించి యురికె
 నానాతి కారిచి - యని వాడు దిట్టె
 పరరరిగొండ ని-వాసు డిట్టెన
 నిరవుగా నిలట మే - మెట్లోర్తుచుమ్మా ?

న అనిన విని యశోద కృష్ణునితో నిట్లునుచున్నది

దర్శన* ఆదిత్యం

ఆ యింటికి చీకటిలో నీ వెటు - పోయినావురా కృష్ణా ?
నీ, వెటు పోయినావురా కృష్ణా ? 1

వోయిబ్బా! చీకటిలో నే - బోవుడునడచే గోపమ్మా ?
నే, బోవుడునడచే గోపమ్మా ? 2

ఆ యింటిల్లాల్ని గూఠివట! - యది యేమిర శ్రీకృష్ణా ?
మరి, యది యేమిర శ్రీకృష్ణా ? 3

ఆ యింటిల్లాల్ని గూఠుతు పే! - రది యెత్తనె గోపమ్మా ?
మరి, అది యెత్తనె గోపమ్మా ? 4

పేలిమి పైరులపై పారుగావుల - తోలితివటరా కృష్ణా ?
నీవు, తోలితివటరా కృష్ణా ? 5

వోలల్లా! తరిగొండ చామిలో - రుత్తమాత గోపమ్మా!
యది, పుత్తమాత గోపమ్మా! 6

చ అనిన విని యశోద గోపికలతో నిట్లనుచున్నది

ద్వంద ౬ యమ్మలార! యీ - పుత్త నిండలను
నాయన్నపై గట్ట - నాయంబుగాదు
నెలవుగా మాట్లాడ - నేరల్లి బిడ్డ
బలనంతుడై యింత - పని జేయగలడె ?
పారి చీకటిని జూచి - బాచని చా

1 వెరచు నా బిడ్డడు - వింతగా! లాల్లి
సమయమం దచటి కే - చందాన వచ్చు ?
భ్రమయక పశువుల - బట్టి దానెట్ల
పలువుల వదిలించి - పైరులమీద
నులుకక నెటుదోలా - మత్సాహ మెసగ ?

* ఇది సంవాద దర్శన యశోదాకృష్ణుల సంవాద మిది కృష్ణుడినది

1 'కూరుతు పేరు'నకు వ్యావహారిక రూపము 'కూర్చెడు దండ' అని యర్థము.

నా యింటి మగవాని - నవల బోనిచ్చి
 యా యింటి యిల్లాలి - నపుడెట్లు గూడు ?
 నిట్టి ముద్దుల పాప - దెందైన సతుల
 బట్ట నేర్చునె ? వట్టి - పాపంబు గాక
 శవ్వనులార ! మీ - సటమాట¹ విన్న
 నవ్వడె తరిగొండ - నరమ్మగేశ్వరుడు ?
 పోరి ను మూరడి - బొందింప వలదు
 పోరె మీ యిండ్లకు - పూబోలులార !

(వ అనిన విని గోపకాంత రిట్లనుచున్నారు)

గీ అమ్మ గోపమ్మ ! మామాటలన్ని నీవు
 కల్లలంటివి, మంచిదిగాని, మేము
 పోయెదము, నీవు కొడుకును మాయెడలకు
 పరువు బారును రానిక² భద్రమింక

వ అని వరికి గోపకాంతలు తమ యిండ్లకు తేరి, రంత కృష్ణుండు యశోద
 చెంత వుండినట్టె వుండి గోపకాంతల యిండ్లకు బోయి అనేకంబులైన
 దుడుకులు జేసి, తనయ్యాడు గోపకన్యంతో నిట్లనుచున్నారు

దర్శన, ఆటతాళం

చిత్తజర్మికాయ - చేతనా నారును

నార్తారుదామె - అట్టచులారా !³

1

కూచుంది గురుగూరు - గుంతమారును, తల

లూచుదామా - వో చెలులారా !

2

1 కలవు మాట (మా 4 ర, పుట 772)

2 'రానిక' - శివుడు వ్యాసవారికి దూతము

3, 'అట్టచులారా' - ఆమె నందోదము బాంధవ,

వత్తుగ తరిగొండ — పతి జూర మీ రొమ్ము
లొత్తుడునా — వో చేరెలా!

3

ద్విపద పెద్దవాం దొత్తారు — పెరలింతితోను
చద్దు జాయక మూల — జతగూరుకోని
: | ఆరుమొగుందాత — లొత్తారుదామ ?
' మీరు నా పెందాలు — మీకల్ల పనుల
| | నేరుపుమంతాను — నే మీ మగరను
తరిగొండపాతితోరే | — దాగిపోవద్దు
| పెరిమెతో మిము ముద్దు — బెతు కుంతానె '

దర్శు, ఆటకాళం

పరుచులా! రారె — పండ్లు [గోయు] దామూ 1
యిక్కరక్కర బొమ్మ — రిందు గరదామూ 2
" ము ద్దాగ చంచార — ములను జేతామూ 3
తరుచుగ ముద్దుబి — ద్దలను గందామూ 4
" తరిగొండపాతి పేరు — తగ బెత్తుదామూ 5

ద్విపద. అని చిన్నికన్నెల — నాదరింపుచును
మనసిజ కేలి స — మ్మిలిని దేల్పుచును
పనిబూని యువతల — బట్టి నవ్వుచును
చెనకి గారడముల¹ — జేసి చొక్కానును
ఒక యింటలో నాడి — యొక యింట బాడి
యొక యింటలో నవ్వె — యొక యింట దిట్టి
యొక యింట మృగహాస — మొనరింపుచుండి
యొక యింట పక్షి పుం — జోక్తుల దనరి

1 ఇది 'గారుడ' కట్టము యొక్క చిక్కది 'నూయ, కపటము' అను అర్థముతో వివిధ రూప గాంచియున్నది 'గారుడ' యను పదము దీనినుండి వచ్చివుడినదే. "

పిఠెల్ల చిల్లాడి¹ - భామల గూడ
 చేలంబులను జించి - చెలరేగి మించి
 నెన్నుముద్దలు మెక్కి - వేర్కొతో జొక్కి
 వన్నుగా చట్టన్ని - చగుల నడంచి
 లోగక హల్ల క - లోలంబు జేసి
 యా గొల్ల గరితం - యందొక్కలాని
 బట్టిన నది భయం - పడి తన యత్న
 నట్టిట్టు జానుగుచు - నపు డిట్టు బలిచె

దర్శన, వంతువరాలి రాగం, ఆటతాళం

ఓ యత్త రావమ్మా! వోహో - హో యత్త రావమ్మా! ||సర్వ||
 వో యత్త రావమ్మా! - మాయగా నివటికి
 తోయజాక్షుడు వచ్చె - తొంగతనము సేయ *నో యత్త||ఉ|| ౧
 ముద్దియ్యునుని వచ్చి - మోమెల్ల గరహాను
 హద్దు తప్పి కళ - లంటూచు నిండున్నా ||దో యత్త|| 1
 నీరీ విడిచి పెద్ద - భూతామువలె రెండు
 చేతులతో నన్ను - చిక్కించుకొనివున్నా ||దో యత్త|| 2
 పరతారిగొండ ని - వానూడు నా సిగ్గు
 మురియూచు చెరనాక - ముందె నీ విచటికి ||ఓ యత్త|| 3

గొల్ల ముసలిది

ద్విపద. అనుచు కోడలు బిల్వ - నా యత్త వేగ
 విని, తెల్లనగు చీర - వెల్లెడుకల్² గడల
 రోలు తిక్కురితి - తొడరి పొలిండు
 తూలియాడగ, నోట - తువ్వరల్ గురియ

1. చిల్లా + అడి = చిల్లామని ద్వనియగుటచేత కలవివేసె - అని యర్థము.
2. చింపిరి వెల్లెడుతలు (చూ ౪౪ పుట 269).

తల వణకింపుచు — తబ్బిబ్బు పడుచు
నులుకుచు, తనకోడ — బుచ్చి చోటికిని
'తరిగొండ నరహరి — దాక్షిణ్యమేమి ?
తరిమికోట్టెడ' నంచు — దలచి తా వచ్చె

దర్శు (జావిది)

ముసిలిది ఎచ్చెనూ, గొల్ల — ముసిలిది వచ్చెనూ "పల్లవి"
కనరుగొట్టుతనముతోను — విసరాల్చుచు¹ చేవేగ
ముసిలిది వచ్చెనూ² ప

కోడల ! యిచ్చోటి కె — వ్యాధు వచ్చు నీ సిగ్గెల్ల
నేడు బయలు జేసె ? నది — నిజమూగ జెప్పచునుచు "ముసిలిది" 1
గడగడ వణకుచు, నూత — కట్టె చేతబట్టుకొని
పొడిదగ్గు దగ్గుచు, పెద్ద — పొట్టెల్లాడించూకుంటాను³ "ముసిలిది" 2
తరిగొండవానూడు శీష⁴ గిరివానూడు వచ్చెనంటి
విరహాగ వా ఉండెందున్నా ? — దేడి ? యేడి ? చూపుమని "ముసిలిది" 3

వీరలు*

గోపాలూడ వచ్చెననుచూ — వాపోయి పిల్లిలివీ వన్నా
చూపావే వాడిందెందున్నాడో ? వోహో కోడలా !
— చులుకు¹ తీసి తెచ్చి కొట్టెనూ 1,
నీ ముండరానే నున్నాడూ — నిను వెక్కిరింపూచున్నాడూ
యేమి నన్నా జూపామనేనూ ? వో యత్తాగారా !
— యెదిగి పట్టి కొట్టుమూ నీవు 2

1 'కోపమును, వెనుగును సూచించు మాట లాదును' — అని తాత్పర్యము.

2 'పొట్టెల్లాడించు కొనుచును' — అను శ్రేణ్యమునకు వ్యావహారిక రూపము

* 11 'గోకులమున ఒకానొక లక్షకు, కోడలికి జరిగిన సంభాషణ ఇందు కలదు

3 'చురుకు' యొక్క రూపాంతరము 'చురుకు ముట్టించెడు శైత్యమునంటి సాధనము' భావము.

నా చెంతానె యున్నాడని - యనుచు జెప్పే వంతెగానీ
చూచితే వా డిందెందూ లేడే! వోవో కోడలా!

- సుళ్ళుమాట అనేదే జాడే!

3

తరిగొండవాసూడూ శీషా - గిరివాసూడూ నవ్వుచూ, నీ
కురులు బట్టి వంచూచున్నాడే! వో యత్తాగారూ!

- కొట్టు కొట్టు కొట్టు మిచ్చడూ

4

(న. అనిన గొల్లి ముసలిది కోడలితో నిట్లనుచున్నది)

" " "
ఆ వె. గోవబాలు నిచట కొట్టుచుంటివి, వాడు
కానుషించలేదు గానీ, నీవు
పెరుగు జిలుకుచుండు, మరల వా డిచటికి
వచ్చినపుడు జెప్పు వారిజాక్షి!

(న. అనిన విని కోడలు అత్తతో నిట్లనుచున్నది)

క. నీ నీ వాకిటి ముందర
కావలిగా నుండు, వాడు కమ్మర వచ్చున్
వేచేగి బట్టి కొట్టుచు
నావల బోదరుడుచుండు మత్తమగారూ!

చ. అని పలికి, యత్తను వాకిట కావలిగా నుంచి, గోవకాంత పెరుగు జిలుకుచు,
తన తోడ చిలుకుచున్న చెలలతో నిట నుచున్నది :

దర్శన

పెరుగూ బిరబిరా జిలుకారమ్మ వోయమ్మాలారా!

శబ్దము

అరమధలే కీపు డరిమరి కన్వము

బురువడి మరిమరి - గిరిగిరి¹ దిరుగగ

||పెరుగూ||ఉ ప||

1. శబ్దము 'గిరిగిరి' అనుదానితోని 'గిరిగిరి' వంటిది 'గిరిగిరి' - అని యర్థము

కలకంఠులారా! గోపాలుడూ, నేతలుతా పెరుగు
చిలుకా సన్నాహమై నవ్వుడూ, తా నివృత్తికి
మొలకాన స్వూతౌ వచ్చినాడూ, పొలిండ్లు బట్టి
యుక్తావ ద్దిందు నన్ను గూడు
కులుకులాడి! యని చలుకుచు నన్నిపు
డళకించినవా డాచల సుందర

||పెరుగు|| 1

సందూగొందూల డాగినాడూ, వచ్చితే వెనుక
ముందూ ఎనులూ చేయనీడూ, వాడేమొకాని
మందూ మంత్రములు నేర్చినాడూ, వాని జూచితే
పొందూ కోర్కె బుట్టూ నెప్పుడు
నుండరమందల కందర్బుడు! నా
డిందు రాకముం దందరు గుములుగ

||పెరుగు|| 2

తరిగొండ వారాసంగుడైనా శీషై దివిభుడిం
దరి మానమూల నెట్లనైనా దక్కించితేనే
నరిగాని, లేకయుం బె శానా మోసాము పచ్చ
వరవిందాక్షుల కట్లుగానా
వరువిడి కృష్ణుం డురువడి నివటికి
చొరబడి వచ్చిన తరుముడ మాచల

||పెరుగు|| 3

ద్విపద అనుచు నొందొరుల నం - దవసరింపుచును
గొనకొని పెరుగు జ - ల్గుచు నున్నవేళ
పచ్చి గోపాలుండు - వాకిటి చెంత
నచ్చుగా కాపున్న - యా ముసిల్దాన్ని
వెక్కిరింపుచు, తల - వెండుకల్ బట్టి
తక్కుక పీడ్చుచు - దాని కన్నులకు
కనుపడకుండ లో - గా (ప్ర) వేశించి

2 'సుందరతకు మేర యగు మన్మథుడు' అని యర్థము
(సుందర - మేర, చూ శర పుట 696)

తనుమధ్యలను బట్టి — తగ గుట్టు తెరిచి
 పెరుగు పాల్ చిల్లాడి — బెడరించి, చాల
 మురిసి గిక్కున వెన్న — ముద్దలు మెక్కి
 యంతట తరిగొండ — హరి గోపదేవి
 దెంత ముద్దులు జూపి — చిరుత చందమున
 నాట్యాడుచుండగా — నా గోపనతులు
 కొట్లాడ నత్తను — కోరి దోడుకొని
 పోయి, నందుని గృహం — బును బ్రవేశించి
 యాయశోదను బిల్చి — యంద రిట్లనిరి

గోపికల ఫిర్యాదు

దర్శన, అటతాళం

పొలితి కృష్ణుని వలన — పొయ్యెదనుమ్మా!

||వల్లవి||

యెలనాగ! నిను జూచి — యెందు పోజాలక

యిన్నాళ్లు తాళితి — మిక తాళమమ్మా!

||పొలితి|| ఉ ప||

పండ్ల గొనే చిను — వాండ్లను బెడరించి

పండ్లన్ని ఘెక్కి, మా — యిండ్లలో జొచ్చి, జవ

రాండ్లను జూచి తా — పెండ్లాడే ననగ, పూ

బోండ్లు దిట్టెతే పుట్ట — వెండ్లను, గజనిమ్మ

పండ్లను, పంగారు — గిండ్లను వాండ్ల పా

లిండ్లపై తెసి, పా — క్కించె గడమ్మా!

||పొలితి|| 1

కొట్లాడు కొనుచు మా — తోట్లలో జొరబడి, పాన్న

చెట్లెక్కి పూల్గోసి — పొట్టలుగా దెచ్చి

యాట్లాడే చినచిన్న — బొట్ల పళ్లల నింది

నోట్లనే విడెమిచ్చి — రెట్లు బట్టక మేలు

1 కృష్ణుని ఉద్దేశించిన (కృష్ణుడు కారణమైన) వలన,

2 బొట్టలు=చిన్న పిల్లలు

కట్ట మేడ జేరి - యెట్లనో జేసెంత
గుట్లు జెరిచె నిం - కెట్లా నో యమ్మా !

॥పాలతి॥ 2

*బాలునివలె వచ్చు - స్త్రీలను జూచి, కు
చాలమీదను పెద్ద - తేలుల బడనైచి
చాలగ గరిపింప, - నోలల్లా ! యని వార
లాలో భీతిల, తాను - మేలు మంజ్రజ్ఞుడై
తేలుమంతములు మం - త్రించె గడమ్మా !

॥పాలతి॥ 3

దిట్టదై వచ్చి మా - పుట్టిపై పాలన్ని
పొట్టనిండా ద్రాచి - చట్టి పడనైచితే
కొట్టెర ననుచు మా - కోడలప్పుడు తన
జాట్టచట్టిచ్చితే - నట్టే యప్పుడె దాని
ఎట్టుగా కొగిట - గట్టిగా దిగబట్టి
వొట్టిగా బరజేసి - పురికె గడమ్మా !

॥పాలతి॥ 4

చుక్కలరాయని - టెక్కున మాయింటి
కొక్కడే వచ్చితే - చక్కని బిడ్డాని
యెక్కువగాను నే - నక్కుని జేర్చితే
చక్కరకెమ్మోచి - నొక్కి తేలింపుచు
నెక్కడక్కడనో బల్ - చక్కిలింతలు జేసి
చిక్కించుకొని చాల - సొక్కించెనమ్మా !

॥పాలతి॥ 5

అండబాయక తరి - గొండలో నెంకొని
దండిగ నంతట - నిండియున్నా దళి
లాండకోటి బ్ర - హ్మాండ నాయకుడాని
పండితు లెన్నుచు - ముగ్ధులగా నితడింత

* రక్తిన చరణము లన్నిటిలో ఆరేసి పాదము లుండగా ఈ మూడవ చరణమున మూత్రము
ఇది పాదములై యున్నవి ప్రతిలేఖకుడు ఏనుగుపాటున నొకపాదమును వ్రాయక విడిచి
యుండును

1. 'బిడ్డ + అని' - ఇది వ్యాచారిక భాషయందలి సంధి రూపము

మెందుగ మాయిండ్ల — దుండగములు జేసి

దిండితై¹ విహరించే — తిరేచో యమ్మా ?

||పాలతి || 6

ద్విపద మానినీ ! యివిగాక — మరియొక వింత

నేను జెప్పెద విను — నిన్నటి దినము

మిక్కిలి నొకరింట — మిగడ తాను

మెక్కి, కోడలిమూతి — మీదట కొంత

మెత్తి తా నరుగగా — మిగడ లేక

అత్త కోడలి జూచి — యగ్రహింపుచును

తత్పరింపుచు మహా — దండంబు బ్రాని

మొత్తై 'మిగడ కిదె — ముచ్చరా !' యనుచు

వీరింటి జానల — వెన్న తా మెక్కి

వారింట నా ఘటా — వళున్ని జెట్టి

చనగ, నంతట వీరు — జాడ బట్టుకొని

పెంగొని సిగవల్లు — బేరంబుగాను

వారు వీరును పెద్ద — వాదాడ, నందు

జేరి ధర్మంబులు — జెప్పె నీసుతుడు

సుతులు లేరని యొక్క — సుదతి వింతింప

'మతికాల్చె నన్ను — మగనిగా గొనిన

సుతుని బుట్టించెడ — సుందరీ !' యనుచు

హితము జెయదలంచె — నిది యెందు గలదు ?

వెరగైనదిప్పు డు — రిప్పి తరిగొండ

పురనాయకుం డెంత — పొక్కిళ్లవారె !

(వ ఆనిన విని యశోద గోపికలతో నిట్లు పల్కుచున్నది)

దర్శు (బావిదీ), మధ్యమావతి రాగం

నా బిడ్డా నెందు కిట్లనేరే ? వోయమ్మలారా !

నా బిడ్డా నెందు కిట్లనేరే ?

||వల్లవి||

1 'దిందు+కుడు' = కాపె కట్టినవాడు (మా శర పుట 389) జెట్టిన
పప్పుడ్డుడైనవాడని భావము

కాదా నట్టేలే బాగై నది యీ బాలుడు మీ

యిండ్లకు వచ్చిన ? ||నా బిడ్డా వెండు కిట్లనేరే?||ఉ.౧ ||

తొట్లాలో పవ్వళించేవాడూ నాతోనైనాను

మాట్లాడగానైలేనే రాడూ, మీ యిండ్లతో

కెట్లా చొరవగ వచ్చినాడూ ? బలవైన వెన్న

చట్లా నేరీతి దించు వీడూ ?

గుట్టెల్ల ను బలు రట్లా పెరుగక

మట్టుమీరి నగుబాట్లకు వెరువక

||నా బిడ్డా|| 1

యిదివరకు దొగ్గడినాడూ, మూఁజ్విల్లనాడూ

ముదమ్మతో లేచి నిలిచినాడూ, తప్పడుగే గాని

పదిలాముగానూ నడవాలేడూ, బలభద్రుతో మా

నదనాములో నాట్లాడు వీడూ

తుదమొదలెరుగక పదరుమ నందరు

మది జెడి పలుమరు కొడవల నెప్పుడు

||నా బిడ్డా|| 2

మెల్లా లాలించి, మంచి చల్లా ద్రావించబోలే

వొల్లక కనుమూసు, నాపై నెల్లా యిట్లావాడు మీ

చల్లా పాలును నెయ్యి కొల్లాబెట్టునేమమ్మా ?

జెల్లా | మీమాట లెంత కల్లా ?

యిట్లాం డ్లను భయమెల్ల విడిచి బలు

పొల్లమాట లనజెల్లదు సారకు

||నా బిడ్డా|| 3

కోరీ యాట్లాడియోడి సొలసూ, ముకురము చెంత

జేరీ తన నీడ జూచే జడునూ, నాబాలుడు మీ

నారీమణుల కెట్లాగలనూ ? అద్భుతమేకాని

మారూకే కెట్లా వీసికీ దెలునూ ?

కూరిమ్మి దలచక నారడిశీయుచు

దూరకురే ! మీ పో నిక జాలును

||నా బిడ్డా|| 4

1 రట్ల + అల = రట్లాట ఇది 'కొట్లాట' వంటిది రట్టు = నిండ (చూ 4 ర. పుట 660) 'నిండంపాలగుట' యని రాత్నకర్ణము

తరిగొండహరిపై నెనరూ లేదా? యిటువంటి వుద్దు
 తనమూల గన్నాకు లేదా? మీ బిడ్డలవలెనే
 వరబిడ్డలను బాడరాదా? తెల్లవారేది
 త్వరగా నాతో మీకింత వాదా?
 పరిసరి యందరు నరిమురి బాలుని
 వరిసరి దూరుట² మర్యాదగునా?

॥నా బిడ్డా॥ 5

(వ అనిన విని గోపికలు యశోదతో నిట్లనుచున్నారు)

దర్శు, రేగుప్తరాగం, మత్తెతాళం

చిన్ని గోపాలు దేవెరుగ డంటెను - చెలియ వే మేనుందుమీ? ॥పల్లవి॥

ఎన్నోళ్ళోర్తము! గన్నాతల్లి? మీ - చిన్నవాడు మా

వెన్నాకుండల - భిన్నమట జేసే మొన్న

పన్నాగా బెడలించి - పట్టుదానని యంటె

యెన్నెన్నో వన్నెలను, వింతా చిన్నె - లరుడుగా ఒన్నె ॥చిన్ని గోపాలు॥ 1

కచ్చా³ లాడుచు వచ్చా, మాయిండ్లు - జొచ్చా, కానుకలు

దెచ్చా, కన్నల కిచ్చా - ఘనముగా పెచ్చా

పచ్చవిల్చి కేరి - పణతుల దేల్చా

దనుజుల గెల్చా - తానింత పెచ్చా ॥చిన్ని గోపాలు॥ 2

బాలామణులైన స్త్రీలా జూచి, కు - చాలా మర్చింది

తీలా బెంచి ఎ - కాలాముడమొం దీ వేళా

యేలా గోపాలకు - డిండ్డిండ్లు జొరబాడి

సెలూ వెన్నల - పూపర్వలా చిల్లాడె చాలా? ॥చిన్ని గోపాలు॥ 3

1 'కచ్చా, లేదా?' - అని భావము 'మాచినాపు లేదా?', 'వెప్పినాను లేదా?', 'ఉన్నాకు లేదా?' - మున్నగు ఇక్ష్టి వాక్యప్రయోగములు తరిగొండప్రాంతమున నేటికిని నిత్యవ్యవహారమున నిలిచియున్నవి

2 'నిండించుట' అని యర్థము

3 కలహము (కంహపు మాటలు)

అదావారుండె జాదా కని తాను — జాదావలెనని
మేదాపై కెక్కి జాదా పూల్ జట్టి — చూడా లొసగూచు, క్రిడ
వేదూక విరాగ — వింతవింతగ నల్లి
వాడొకమేదా — వనితలతోదా దిగె మేము జాదా ||విన్ని గోపాలు|| 4

నట్లా చినవాండ్ర జట్టు ముడవేసి — మొట్లా మొట్టుచు
కొట్లా కొట్టుచు — నాట్లా¹ నాడుచు, నుట్లా
యెట్లా² యెక్కి — యింపుతో నెయి ధాగి
యట్లా నె చట్లా — నందుంచి గుట్లా కనివచ్చె నిట్లా ||విన్ని గోపాలు|| 5

అమ్మా! వినవే గో — పెమ్మా! నీకొడు
కమ్మా! బహుదుడు — కమ్మా! మమ్మనకవమ్మా!
యిమ్మహోపల నిటువంటి బాలకు డెందులే
డమ్మా! యిత డొకరి — సొమ్మా? మామకాడమ్మా! ||విన్ని గోపాలు|| 6

పుండరీకాక్ష్మా డండాయ్యె, తరి — గొండా పాలింపు
చుండాడని జనులు — నిండా పొగుచునుండా
దుండగీడై నాడు — లొంగకాజాండ
తరులు పిండాండములు — (తన) కుక్కి నుండ ||విన్ని గోపాలు|| 7

ద్విపద. ఏమమ్మ గోపెమ్మ! — యీచిన్నిబిడ్డ
దేమేరుగ డటంచు — విపుడు బల్కితిని
ఎరుగనివారైన — నింటింట వెన్న
తిరముగా మ్రుచ్చితి — తిన నెట్లు నేర్చె?
పాలు ద్రావుచు — చట్లు పగులగొట్టుచును
చేలముల్ జించుచు — చెలగి దొంతులను
పడద్రోసి నప్పుచు — బాలామణులను
విడిబడి కూడుచు — వింతగా నుట్లు
పై కెగదాకుచు — పల్కారు పెరుగు
జోకగా ద్రావుచు — జొచ్చి మాయింద

ధనము పోజల్లచు — 'తరిగొండవాసు

||

డను వాడు నేనె, నా — కన్నుడె ?' యనుచు

నిన్ని మాయలు బన్ను — టిరీతి నేర్చె ?

||

పన్నుగా గన వీడు — బాలుడేమన్ను ?

(వ. ఆవిస విని యశోద శ్రీకృష్ణునితో నిట్లనుచున్నది)

దర్శన* (కావీదీ)

వీరి మాటలన్ని తెలియ — వింటివటరా కృష్ణా ?

నీవు, వింటివటరా కృష్ణా ?

వారి నోత నబద్ధాలు — వత్తావె గోపెమ్మా !

1

చెరిగి వారి వెన్నెల్లా ప్రు — చ్చిలితివటరా కృష్ణా ?

(నీవు,) ప్రుచ్చిలితివటరా కృష్ణా ?

యల వెన్నా మన యింతిలో లే — డంతావే గోపెమ్మా ?

2

వెంటెని పాలెత్తుకొని ద్రా — వితివటరా కృష్ణా ?

నీవు, ద్రావితివటరా కృష్ణా ?

యలరాగ నా కరువంతా గా — పుంతావే గోపెమ్మా ?

3

తులువానై దొంతాలు పడ — ద్రోసితివటరా కృష్ణా ?

(నీవు,) పడద్రోసితివటరా కృష్ణా ?

యల దొంతాలూ దోవే బలముం — డంతావే గోపెమ్మా ?

4

వేరి వారి వీరలు నీవు — చించితివటరా కృష్ణా ?

నీవు, చించితివటరా కృష్ణా ?

పూరికే జెప్పే రీ మాత — లాలక్నే గోపెమ్మా !

5

గెంటాకా వారి పుట్టా — టెక్కితివటరా కృష్ణా ?

(నీవు,) యెక్కితివటరా కృష్ణా ?

యంటే పుట్టాల్లా నా — కందునంతావే గోపెమ్మా ?

6

* యశోదాకృష్ణుల సంవాదమును వివరించు దరువులతో ఇది యొకటి

- భామలా తేలింది నీవు — పట్టితివటరా కృష్ణా ?
 నీవు, పట్టితివటరా కృష్ణా ?
 భామలా వత్తేతండుకు — పని యేమే గోపమ్మా ? 7
 ధనమూ వెదవల్లినాది — తద్యమేనటరా కృష్ణా ?
 అది, తద్యమేనటరా కృష్ణా ?
 ధనమున్నా చోతూ నాకెలుగా — తరమంతే గోపమ్మా ? 8
 తరిగొండాహరితోడూ నీ వే — మెరుగనటరా కృష్ణా ?
 నీ, వే మెరుగనటరా కృష్ణా ?
 తరిగొండాహరితోడే ! నే నే — మెరుగానే గోపమ్మా ! 9

ద్విపద, అనుచు బల్కిన సుతు — నాదరింపుచును
 దనర నా గోపసుం — దరుల నీక్షించి
 ఆ యశోదాదేవి — యప్పు డిట్లునియె
 *నాయమ్మలార ! మీ — రూరకె లేని
 సోని మాటలు దెచ్చి — బుడుతని మీద
 నానావిధంబుల — నాతోను చాడి
 జెప్పటె కాని, నా — చిన్నారి కంఠ¹
 డిప్పు దా పమలు లా — నెటు జేయగలడు ?
 తరిగొండాహరితోడే ! — దాక్షిణ్యముంచి
 యరసి నా బిడ్డ నే — మనవడ్తు పోరె !

(వ అనిక విని గోపసుందరులు యశోదతో నిట్లు పలుకుచున్నారు)

ఆ న గోపదేవి ! నీవు కొడుకు జేసిన తప్పు
 తెరుగలేవు, మమ్ము నిట్లనేవు
 మఱచి, దైవ నీ కుమారుని మాయొండల్ల
 జేరసేక బుద్ధి తెప్పనమ్మ !

* 'నాయమ్మలార !' అని యుండదగును అట్లైనచో యతిమైత్రి కుదురుచున్నది

1 'కంఠ' అమె చేళ్ళ కర్ణముయొక్క మహద్వాక రూపము 'కంఠడు' అనగా పసివాడని భావము

వ అని వస్తుజెప్పి, గోవకాంతలు యశోదచేత సెలవు తీసుకొని తమయింద్లకు బోయి పెరుగు జిలుకును వొక్కరిజొచ్చి వొక్కరిట్లనుచున్నారు

దర్శన (జాబిడి)

దధి మధియింపుదమమ్మా !

దేను, దధి మధియింపుదమమ్మా !

||పల్లవి||

దధి మధియింతము — దధి దేవాసురు

లదికోర్దతులయి — యున్నాడు దరచినట్ల

||ఉప ||

ప్రార్థన మేల్కొని నేడు, తన

హద్దన నిల్వక వాడు

ముద్దల కృష్ణుడు — రద్దులు¹ జేయును

పద్మలతో మన — పద్మికి రాకమున్నె

||దధి|| 1

సుడియతనంబున² వచ్చి, తుం

దుడుకులు జేయును పాచ్చి

విడిబడి నల్లవాడు — దుడదుడమని పరు

విడి యడయడ³ చ — ట్లడవకమున్నె మన

||దధి|| 2

ఆడుచు పాడుచు చెలగి, చిన్ని

చేదల పొందుల వెలగి

నేడకలర మన — వాడల నెయ్యి పాల్

పిడక గొని చి — ల్లాడకమున్నె మన

||దధి|| 3

నకలము తానని పలికీ, బా

లికెల కుచంబులు చెనకీ

కకవికవడ విక — విక నవ్వుచు, తక

ముక⁴ పడజేయుట — కిక వాడు రాకమున్నె

||దధి|| 4

1. అల్లరులు (చూ శర పుట 661)

2. 'తల్లవతనము' అని యుక్తము (చూ, శర, పుట, 792),

3. 'అడ, అడ (అక్కడక్కడ)' అని యుక్తము

4. 'లికమక'కు వ్యావహారిక రూపము

మురియుచు నుట్టుల కెక్కి, వెచ్చ
ముద్దులు మెక్కుచు జొక్కి
వర తరిగొండ ని - వాసుడు పన్నగ
గిరి నిలయుడు తొం - దరశేయకమున్నె

||దడి|| 6

ఎ అని యిట్లు పెరుగు జీలుకుచుండు, రంత కృష్ణుండు తల్లిచెంత నుండవట్టనె
యుండి గోపపటల యిండ్లకు బోయి అనేక జాతవోర ఎవోదంబులు
జూపుచు తనయ్యాడు యదురలతో నిట్లనుచున్నాడు

దర్శన, అటకాళం

ఆప్యంతా తిప్పలంతా - వారుకుందామే ! ||పల్లవి||
వెన్నెల్ల కుప్పలు బోల్తాను జోరు - గూరుకుందామే ! ||ఆప్యలంతా|| ౬ ||
లిలబీరా గిరిగిట్లందు - లిలుగుచుందామే !
మీ, కల లేకుంటే కన్నానుచ్చి - ల్లాలుకుందామే, ||ఆప్యా|| 1
కరువాపువ్వుల దందాలు - కత్తుకుందామే !
మనసు, మెరా నిండా - వేరుకుందామే ! ||ఆప్యా|| 2
పూని, తారిగొండా చామిని - పూజా జేరామే !
యిందు నేను మీలల్లా పనూలు - నేర్చుకుందామే ! ||ఆప్యా|| 3

వైచిత్ర అనుచు కన్యలతోడ - నాల్గొడుమండి
మొనసి యింటింటి కి - ముగ్ధుగ పోయి పోయి
తేలువీల్లల బట్టి - తిన్నగ పతల
పాల్గొండపైన నే - ర్వుడ గరిపించి
పాముల గొనిపోయి - దానులమీద
వేమరు వేయుచు - వెరపించి నగునె
తోడలి కుర్రల జాట్లు - దూడల తోక
లడర గూరిచి కట్టి - యువుడు ధూడలను
సరువు లెత్తించి యో - బాణకు లరువ
గరిమతో తాను చి - కాచిక నగుచు

1. 'మీరల్లా' అనగా 'మీరందరూ' అని యుక్తము.

తుదమొదట్ గనరాని - దుడుకులు బేసి
చెదరక తమ తల్లి -- చెంగట జేరి
చరిగొండవారి యొప్పు - తరి గోపతయి
" వెలచి తమత్తో - వేగ నిల్లనిరి

దత్తు

అత్త వింటివా ? నో - యత్త వింటివా ? శిష్యుని

మేము, తత్తరించి తెల్లనల్ల - తావుల గరిపించె కృష్ణ
" అత్త వింటివా ?" ఉ అ "

నగుకు¹నాడి నిప్పుగ్రాకు - కరుకుమాని యెక్కె
నకుటాలెక దిగనుల్లించే - నంటా వాడు చేతులు సాచె "వత్త" 1

యాడు బుడుతాల జట్టాలు - దూడల తోకల గట్టి
జోడు జోడుగా నే దెలరు - లాడించి నవ్వుచు నురికె "వత్త" 2

సామూతాను దెప్పి, చిలికే - భామాల పాలిండ్ల మీద
వేమారు విసరివేసి - చెరపించి గేలించి యురికె "వత్త" 3

అప్పుడు వాడందు మమ్మా - కొప్పరించి² చేసినట్టి
తప్పవూరిన్ని నీతో - నెప్పుటాకు సిగ్గొతుంది "యత్త" 4

టండ అడిచి యడిచి, తారి - గొండవాసుడైన పైది
కొండవాడు తానే వాని - కూతలు బెట్టుచు నురికె "వత్త" 5

వ అని నకుకుచేత నెగురుచున్న కోడంబ్ర మారడించి, అత్త యిట్లునుచున్నది³

1 'తమ+అత్త' అని విభజనము ఇది వ్యావహారిక పరిధిభావము

2 'నకుపు' యొక్క వ్యావహారిక భావము, లీనమైన బాధ, పాటు - అని యర్థములు,
(మా శర పుట 784)

3 విజృంభించి (మా శర పుట, 200).

దర్శన, అటకాళము

- మంత్రింతునటరే ? నే — మంత్రింతునటరే ? "పల్లవి"
- మంత్రముగా నల్ల — రాస్తూల భూతితో "మంత్రింతునటరే ?" కు ప "
- మాయల మల్లిని — మలయాళ భగవతి
- నీ యో దలచి, నే — నీ నకుకుం దిగి "మంత్రింతు" 1
- పచ్చి మిరియపు ముద్ద — లచ్చోట్ల హత్తించి
- హెచ్చు మంటలు దిగ — నిపుడు మీకెల్ల నే "మంత్రింతు" 2
- వరశేషతే ల వి — వానూని తరిగొండ
- పుర నారసింహూని — స్మరణజీయుచు మీకు "మంత్రింతు" 3

జేలు మంత్రము

- చ అని పలికి, సరుకుచేర నరుకుచున్న తరుకులాడుట వెళుకు జూచి విభూతి
చేతబట్టి 'ధూ మాయల మల్లి మలయాళ భగవతి' నందనర చాడెప్పరి |
నారాయణవనం ఆమ్నాయాక్షి ఎరమేళ్ళిరి | శివకంచి యేక్క మేళ్ళిరి | బంబు
కేళ్ళరాఖిలాండేళ్ళిరి | ఆరుణాచలేళ్ళర పున్నామలేళ్ళిరి | కాళహస్తి శ్వరాజ్ఞా నాంబ |
భక్తజనావలంబ | సద్గుణకధంబ | మదంబ | చిదంబరేశ్వర పవనకరి |
శ్రీశైల భ్రమరాంబ | కాలభైరవ | గణేశ్వరా | కోళాలమ్మా | కొల్లాపురమ్మా |
లాళపాక గంగమ్మా | రాతయ్యగుంట గంగమ్మా | మికు మొక్కెడ యీ
కులుకులాడు(ల) సరుకు దించుడు తరిగొండ నారసింహూని తోడే | నాకు
జెప్పిన గురుపాదమానే |¹ దిగు, దిగూ |
- చ (శీరంగనాయక | శ్రీజగన్నాథకా |
వర యహోబలవాస | వరదరాజ |
నిరుపతిపుథానా | తిల్లగోవింద | కో
దండ రామోద్దండ దనుజభీమ |

1 "కొల్లాపురి కలమ్మా" అని చిత్రనామము ఇది వ్యావహారిక సంధిరూపము

2 'గురుపాదము + అన + నీ' — గురుపాదముయొక్క అజ్ఞా నుమా |

(ఓ సరుకు | త్వరగా దిగిపోయి) అని భావము

శ్రీచరాస్వామి ! శ్రీకృష్ణగీర్తన !
 శ్రీనవాసానంత చిద్విలాస !
 చంద్రప్రతాపమార్కాండ వృక్షాప ! శ్రీ
 తరిగొండ నరసింహ ! పురసతాహ్య !

గీ కలికిచ్చివ్వండి వచ్చి యీ కులుకు చెలుం
 నళుకజేయుచు ఒహు రహస్యాంగములను
 తేచ్చ గిరిపించెనట నల్కు దించు' నగుచు
 నలక మంత్రించి ముసీతాపె నగుకు దించె

క, అటు నళుకు దిగిన తరి సతు
 అటునిటు బో కంద రచిగి యుగ్గోపెమ్మన్
 నటులోగఱుతిని కనుగొని
 నటునొసము సుర నెట్లు ఎలికిరి వరుసన్

గోపమ్మ, గోపికల వాగ్వాదము

రక్తు, ఆటకాళం

ఏమమ్మా గోపమ్మా ! - యేమమ్మా గోపమ్మా !
 యేమమ్మా గోపమ్మా ! - యేమె గోపమ్మా ! "పల్లవి"

కాపురములూ శేయ - గానిండు మమ్మిక
 నీపాప నీ చూట - నిజమె గోపమ్మా ! "ఏమమ్మా" 1

తెరసి యీ నల్లె కా - పురముగా జాలించి
 పొరుగుల్లకైనాను - పాచ్యేం గోపమ్మా ! "ఏమమ్మా" 2

తరిగొండ హరిచోడే ! - చరగ నీ కౌడుకు మ
 మ్మిరపూగా నిండుండ - నియడె గోపమ్మా ! "ఏమమ్మా" 3

(వ అనిన విని యశోద వారితో నిట్లునుచున్నది :)

ఆ వె చేడెలర ! యిచట చిన్నకృష్ణుండు సో
యొద్ద నుండగానె, దద్దిలుచును¹
ఎచ్చి పినికొరకు వలె బోడు మటంటి
పెట నున్న బిడ్డ యె ఓ న ?

(చ అనిన విని యా గోపనత లిట్లు పలుకుచున్నారు)

ద్విపద విననె యుగోద¹ ! బల్ — వింట యింకొకటి
యిటువంద నీ బాలు — దాడుచు వచ్చి
తులువయై మా కోడె — దూడ లోకలకు
వలనొప్పు మా చిన్న — నాంధ్ర జాట్లకును
చికతో ముడినేసి — పిడితో బోలె
నా కొడె తెగునికి — నా చిన్నవాండ్లు
అదిరి కుమ్మాయెరో² ! — యని కూక లొగ
సదవడి తా నంటు — పకవక ఎచ్చి
పరువెత్తి ఎచ్చె నీ — బాలు గచ్చటికి
వెలచి తోకలు, జుట్టు — విడిపించరేక
ఎనిబాని కోడెల — బుట్టి మెల్లగను
చినవాండ్ల జాట్ల సీ — ధ్వేల³ మీంత అడవు
(శీతలిగొండ నృ — సెంహాని తోడ⁴
ని తనూజాడు బహు — నిర్మోహకుండె⁵

1 'దద్దరిల్లు' అనునది దీని మొదటి రూపము ఇది యుద్ధారణవశమున క్రమముగా —
దద్దిల్లు — దద్దిల్లు — దద్దిలు — అని మార్పు నొందినది

2 'విడజేసితిమి' అని యర్థము విడుచు = విడజేయు (చూ క క పుట 726)

3 'నిర్మోహకుండె' అని యుండదగును అట్లైన అర్థము పక్కగా సమన్వయించును
అట్లుగాక, 'నిర్మోహకుండె' అనునది జానపదుల వ్యవహారములో ('నిర్మోహకుండె' అను
అర్థమిచ్చెడి) కృతక ప్రామాణిక రూపముగా మారియుండవచ్చును గోపికలు జానపదులు
గావున కవయిత్రి వారివోలె ఆ రూపములు యుద్ధారణముగా పల్కించెనని తలపడగలరు

దశ్యు* (జావిడి)

- ఈ మాటలు కల్గొని — యెంచుకోవమ్మా !
 నీవు, యెంచుకోవమ్మా !
 యీ ముద్దువాడందురాలే — దెల్ల నిజములమ్మా ?
 మేమో వీరి మాయలు — యెరుగగూడదమ్మా !
 మా కిరుగగూడదమ్మా
 రామరామ ! బిడ్డ నేటి — రవ్వజేసెదమ్మా ? 1
- మమ్మిట్లా రవ్వజేసేది — మంచిదటావమ్మా ?
 యిది, మంచిదటావమ్మా ?
 మిమ్మెవ్వరు రవ్వలా — కిమ్మెయి బిలిచిరమ్మా ?
 మమ్మా రవ్వకు బీసెది — మాధవుడేనమ్మా !
 యీ మాధవుడేనమ్మా !
 యిన్నాహి హ్యాయము లి — ట్లెందు[క] నేరమ్మా ? 2
- భాగ్య యుండ ! యిది — బాగాయ నో యమ్మా !
 యిది, బాగాయ నోయమ్మా !
 పశుపాగా మిరిచ్చోట — నదరవల దోయమ్మా !
 కళవాళముగా నీవు మమ్ము — గదిమేదేల నమ్మా ?
 నీవు, గదిమేదేల నమ్మా ?
 పశుపాగా మీరైతే సా — ఎంనవచ్చునమ్మా ? 3
- మాకు నీ కొడుకుమీద — ముచ్చరమటమ్మా ?
 మాకు, ముచ్చరమటమ్మా ?
 లేక వీనిలో ఎవ్వరు — లేవుగదరమ్మా !
 యీ కుచోద్యువు మాట లి — ట్లెందు కనేరమ్మా ?
 యిట్లెందు కనేరమ్మా ?
 మీ కుచోద్యునులే కాని — మేమే మెరుగమమ్మా ! 4

* గోపికలకు, యశోదకు జరిగిన సంభాషణ మిందు గలదు ఈ సంవాదము భీమి రఘువారి కందడ బ్రతువులోను కొనసాగినది

మగువల వీడు బల్లెదీ -- నుంచెదటవమ్మా ?

యిది, ముంచిదటవమ్మా ?

మగువలు యీ బురుతాని కే -- మాడ్కి టిక్కిరమ్మా ?

వగకా డేవో మాయజేసి -- ఎపించినాడమ్మా !

వీడు, ముపించినాడమ్మా !

తగని నింద తిట్ల గట్టా -- తగదెంకా పొరమ్మా !

5

నిందలుగా వీ మాటలు -- నిక్కములే నమ్మా !

యివి, నిక్కములే నమ్మా !

కడదెట్లా అరుణులను -- కవగూడూ నోయమ్మా !

సరివేచాములేదు వీడు -- జారుడే నోయమ్మా !

వీడు, జారుడే నోయమ్మా !

మంచెవేచుగా¹ నీట్ల -- మాట లనకుండ్మా !

6

ఎంకా నీ కొడుకూ దుడుకు -- లెన్నో గదవమ్మా !

అపి, యెన్నో గదవమ్మా !

కొంక కన్పి దెలుపు డింక -- కొదవలేల నమ్మా ?

పొంకముగా నొక్క సతిని -- పొరలించినాడమ్మా !

వీడు, పొరలించినాడమ్మా !

ఎంకాబాధాని కంత -- బల మెక్కడిదమ్మా ?

7

బుమలేకనే యింతుల -- పట్టునటవమ్మా ?

వీడు, పట్టునటవమ్మా ?

యెల శిశువు కింబలం -- మెట్లా వచ్చునమ్మా ?

పలుమారు శిశువనుచు -- పలుకావలదోయమ్మా !

నిన్ను, పలుకావలదోయమ్మా !

యెలమిని పికండ్లకు వీ -- డెంతావాదోయమ్మా ?

8

వనిత ! నీ బాలుడు పూర్ణ -- ఎయ్యసువాదోయమ్మా !

వీడు, పూర్ణవయస్సువాడోయమ్మా !

1. 'కవగూ' (మా శత పుట 696)

'అతి పరివయము వలని పరివయముగా' నని తార్కర్యము

పెనసి మీ కా రీతి గాని — పీచునటవమ్మా ?
 పనులన్ని పెద్దవి, వీడు — బాలుడేనోయమ్మా ?¹
 వీడు, బాలుడేనోయమ్మా ?
 చెనకి బలువను లేమి — జేపి పున్నాడమ్మా ?

9

పాము సొక్క దంపతుల — పైన వేసెనమ్మా !
 వీడు, పైన వేసెనమ్మా !
 పాము నెట్ల బుక్కుడు — బుట్టనేర్చునమ్మా ?
 వేమమూస వాకట్టెమొ — నేర్చుకున్నాడమ్మా !
 వీడు, నేర్చుకున్నాడమ్మా !
 యామహిమా తరిగొండ ల — క్షీణింప జెరుగునమ్మా !

10

కందద దర్శన*

క మగువల గూడుచు వారల
 మగవారిని జేరి యట్టి మర్మములెన్
 నగినగ చెప్పెను, నీధిని
 తగవుల బెట్టించు నిదియు —

ద తగునటవమ్మా ? నినితో బోర — తగునటవమ్మా ?
 వగ లప్పు డటు జేసి — చిగురుబోలుల దాసి
 మగుడి రచ్చకు దీసి — యగడు బొంధించేది
 తగునటవమ్మా ?

1

1 'బాలుడేనోయమ్మా ?' అని విభజనము

* కందద దరు పనగా కందపట్టముతో సంధింపబడిన ధరువని యర్థము దీనినే కందార దరువని, కందారముని యందురురు ఇందు కంద పట్టముయొక్క నాల్గవ పాదమందలి నాల్గవ గణముతో దరువు ప్రారంభమగును అనగా కందము నాల్గవ పాదము యొక్క చివరి రెండు గణములు దరువుతో చిలినములై యుండునని భావించవలెను ఆ రెండు గణములు అటు కందమునకు పూరకములుగను, ఇటు దరువునకు ప్రారంభకములుగను గొండ్లి, ఆ రెంటిని ఒకటిగా సంధింపజేయునుండును

- క తగి నగ్గెరుగని బాబుడు
మగువల కవగూడె ననుచు మాటికి నాతో
తెగువగ తెప్పెడ రిల, బలు
ఎగునా టిది విన్నవారు ———
- ద నగుదురు గదరే ! మీ యిండ్లకై — నను వేగ వడరే !
దిగులు లేకను నాతో — జగడమునకు నచ్చి
వగటు వల్కులు¹ మీరు — పల్కులే, విను వారు
నగుదురు గదరే !

2

- క మెరు గొక మందరి జిలుకగ
మెరసెడి సర్పమును దాని మెది నేసిన, లొం
దర నది యురుకగ, తా సట
వరువడి నావెన్న మెక్కి ———
- ద ఎరువిడెనమ్మా ! న బిడ్డ డు — త్తారు డోయమ్మా !
యిరుగు సారుగుల నుండే — తరుణు లడ్డము డాకి
తరిమి పట్టగ, వారి — నొరస కరిచి ఎరికి
ఎరువిడెనమ్మా !

3

- క. ధర సామును గని పెద్దలు
వరువెత్తుడు, రింత చిన్నపాడు దానిన్
కరముం ఎట్టునె వెరువక ?
నిరపుగ నిటువంటి ఎంత ———
- ద తెరుగము పోరే ! మ మ్మగడు మీ — రేల జేసేరే ?
సరిసరి మేల్మేలు — చార్చాలు మీ మాట
లరయగ డబ్బర — అమ్మమ్మ తెల్ల ! మే
మెరుగము పోరే !

4

1 'వగతో కూడిన మాటలు' అనగా ద్వేషముతో గూడిన పరుషవాక్యములని భావము
(చూ ఆంధ్ర వాచస్పత్యము, ద్వితీయ సంపుటము పుట 1655)

క తెరవల లోదోడలందును
కరములలో నెల్లి మంగళగల్లుల నెప్పుడో
చొరదోలుచు కరిపింపగ
సురిమంటచెట్¹ కాంత —

ద రోరయదురమ్మా ! తా నాన — బ్రహ్మ మందునమ్మా !
ఎరవకత్తిమున నం — ఎరములు విడిచి, సి
గ్గేరుగక పలుమారు — మరికి పలుకువేళ
వోరయదురమ్మా !

6

క వెరువక యి బ్బయిడు తన
కరములలో నెల్లి మంగళగల్లుల నంటున్ ?
పరువడి ఎంటిక ఎనిని
గరువక యీ ఎత్తుల తోడలు —

ద గరచినదేమే ? యీమాట తె — క్కడనైన నిజమే ?
ఒక్క కానక అల్ల — నంటిన బిడ్డను
గరువ కారతె యుండి — కాంతల తోడలలో
గరచినదేమే ?

6

క పిరణిని ని సుత్తు మాయల
నెరుగవు నీవైత, మెము నెరుగ మిచేమో ?
మరి మరి మించిన దింతయు
తరిగొండాధీశు డెరుగు —

ద అరుణి యశోదా ! సికొడుకును — దండించరాదా ?
మురిసి మురిసి, పీ డె — మెరుగడనుచు, మమ్ము
తరుమచుగ్గుల నీకు — ధర్మము గాదమ్మ !
అరుణి యశోదా !

7

1 'శరిమునట్టి మంటలు' ఉరియు — కాలు, ఎరించు (మా నూ రా. ఆం విమం
టాపు, ప్రథమ సంపుటము పుట 691)

అకగా మెరుచున్న మంటలవలె ఎరించుమ అతియెంచు దాధలని భావము

2 'కరచి విడిచు వెట్లు ?' అకగా 'పిలాగున కరచుచు ?' అని యర్థము

క అను వారల సదలంపుచు
తనయుని దగ్గరికి బలిచి దయ దళుకొత్తన్
మన మురగ రాల్పంపుచు
సెనలేని ముదంబు మీద నిట్టని నలికెన్

యశోదా కృష్ణుల సంవాదము

ద్విపద ఇది యేమిరా కృష్ణ ! — యీ పూరి ఎటులు
కొడుకక నీ మీద — చొదన లెంచెదరు ?
దబ్బుల్, నిక్కవెనో — తద్దంబుగాను
తల్లియై నొందక — తగి డెల్లు ఎవరుడు
శ్రీ అరిగొండు న్న — సింహుని లోడ
ని తప్ప తప్పా — నేడు శ్రీకృష్ణ !

(న అని ఎల్లిన గోపన్నుతో శ్రీకృష్ణు డిట్లనుచున్నాడు)

దర్శన, ఆదితాళం

అమ్మా ! నామాం నితమె గోపమ్మా ! నారి మాతలు దబ్బరలమ్మా !
నే నిందె పుందిగదమ్మా ! నారిం డ్డే పెరుగుదునమ్మా ?
తేరకు నను దితేరమ్మా ! అరిగొందాపుతోరమ్మా !
నే దురుకుశాయులేదమ్మా ! నను 'కొత్త'వొద్దు గోపమ్మా !
నను కొత్తనద్దు గోపమ్మా !

1

నేనూ నిన్ను గొడ్డుమీరి కన్నానూ, యెంలో నిత్తేపముగానూ
నిన్నొందు జూచుకున్నానూ, నిను ఎరులంటె పినలేనూ
పొరుగొండ్లకు నిక బోలేనూ, నిను బూచికి పచ్చివైనూ
అరిగొందాధిప ! యింట్లోనూ, నీవుంటె నిన్నేమననూ

4

నీవుంటె నిన్నేమననూ

2

నేనూ యెనరింతికి చొలపె, బోనూ, యింలోనే రామునితోనూ
నే నాల్గారుతు పుండానూ, బూచిక్కర పచ్చితేనూ

* త. దరువుతో యశోదాకృష్ణుల సంవాదము అప్యాయకమగు రీతిని మనోజ్ఞముగా కూర్చుండినది

నన్ను దాచిపెట్టె' దాహ, తరిగొండెఱకనై వేనూ
బూచిక నిండా వెరవేనూ, నను నీవు గావు దయతోనూ
నను నీవు గావు దయతోనూ

3

పేరూపెంపై సట్టి యాహూరూ, రోనుండె గొల్లావాటూ
బూచిని దాచినారూ, నిను బట్టిచ్చేమన్నారూ
నీకై సొంచుచున్నారూ, తరిగొండెఱకా | హారూ
బెట్టాకుం పె యెవ్వారూ, నిన్ను బట్టియ్యలేరూ
నిన్ను బట్టియ్యలేరూ

4

లమ్మా! బూ చెల్తా వుండునమ్మా? ఆ[రి]తెప్పవమ్మా!
తెలిశితే మంచిదమ్మా! వాని రూ పెత్తిదమ్మా?
చేచినా మనిబ మ్మా? లేక పెద్ద గంగమ్మా?
తరిగొండా హరితోరమ్మా! దాచకా చెప్పవమ్మా!
దాచకా చెప్పవమ్మా!

5

చూడు కృష్ణా! యా బూచినాడూ, పండ్లిగిరింపుచున్నాడూ
బలు వాకి నోటినాడూ, గోరులు బించినాడూ
మించినా గారడీడూ, తరిగొండెఱకా! వాడూ
ని వారకే పొందినాడూ, నిను బట్టుకోకపోడూ
నిను బట్టుకోకపోడూ

6

యిత్తూ బూచివారంతా మత్తూమీరి యిందె పున్నత్తూ
వెప్పేపు, సన్ను గుత్తూగా నింతో దాచిపెత్తూ
తరిగొండెఱకా దేతత్తూ జనెనో లే రిందన్నత్తూ
వెదకింతో వాందా దిత్తూ, బూచిని వెళ్ళగొత్తూ
బూచిని వెళ్ళగొత్తూ

7

- 1 'వేవంటి పెద్ద మ్రానితో తయారు చేసిన తొమ్మియూ' అని యుక్తము తిరువతి గంగనాతరలో వేషమ్రాని కాండముతో గంగమ్మ ఆకారమును గొప్పగా తీర్పులు ముద్ర సీదము
- 2 'వెదకింట్లో వాండ్లా దిట్టూ' అనగా బూచిక పట్టియ్యడందలి వచ్చిన వాఱినిగాంచి, యుకోర వారి యెఱుగు కృష్ణుని కొరకు ఇంట్లో వెదకినట్లు నటించి, యింట్లో లేదని చెప్పి, ఆ వచ్చిన వారిని తిట్టివంచనలనది కృష్ణుని తిట్టిననమ

నేనూ నీవెంద్రు బ్రతుంటేనూ చ్చుని బాలా బోనేనూ
 బంగారు వల్లె గట్టేనూ, సొమ్ములు తానా బెట్టేనూ
 కొండెకు పువ్వులు జాట్టేనూ, తరిగొండాధిసి ! నీవేనూ
 నిందా గంధము బూసేనూ, నికు పాల్బువ్వు బెట్టేనూ

8

నేనూ యిక వెచ్చందరికి హానూ, బహుధీతి నొందునన్నానూ
యంతోనే రామునితోనూ వెచ్చల దాతె యంతోనూ
నేదొగి నే దాగివుంటానూ, బానిసరికి వచ్చితోనూ
తరిగొందాగిల దంతోనూ లే రాను బోపామ్మానూ
లే దావల బోపామ్మానూ

9

పూనూ ధైర్యము నా కొడుకా ! మేనూ వణకించే దింకా నూనూ
నె నిందె యుండగనూ ఉచుమేరె యింట్లోనూ ?
తరిగొండోళీకా ! నేనూ బంగారు తొట్టాలనూ
నిన్నుంచి ముద్దుగానూ జోలాపాటూ బాడేనూ
జోలాపాటూ బాడేనూ

10

† చూరూ మనవూరి యారావారూ, తేరకు నన్ను
జారురంతా నిందించినారూ

నే నింతో పుంతె పోరాణితైల్ల, గిచ్చినారూ!
నిను గానకుండా వారూ, నన్నెత్తుక పొయినారూ!
పాచాలూ! దెచ్చినారూ, రామరచమూ! చేసినారూ!

1 'నేదాది' (వేదు + దిది) అది గ్రాహ్యము
 † ఈ సుబ్బగతి వరణములలో నాలుగువన్నె విష్ణులగా పాదములు బుండులు గమవించవలెనని
 2. 'పాదాత్మేష్ట్య గిచ్చినారు' అనగా పాద బెట్టుకలుల గిచ్చినారని భావము
 3 'పాద' అనుటకు భాగ్యము
 4 ఇది యొక రహస్యము పాదీయము భారము వస్త్ర, సారవస్త్ర, గడ్డిసేదలు, సుధాపూజ,
 ఎందు ప్రార్థన, ఏలవలు, లవంగములు, వస్త్రోత్తర, గంధాలు పూలు మొదలగు దివ్యులగు
 వస్త్రోత్తరీకై సూరి లభ్యపాదో కవీ, అందులో సారమును వదులుగొల్పుదురు ఆ
 సారమునకు 'రామ రవ'మని పేరు కలిపిం జేయునది - అనగా, వరవశించియున్నది -
 అనంతరమున ఈ పేరు దీనికి సార్వత్రికము

Contd

నాకూ దాగించినారూ తానుదీ తాగినారూ
చాలా ముద్దిల్లినారూ, 'తరిగొండాధీశా! నూరూ
కే' చుట్టమన్నారూ, తామేమో జీచినారూ
తా మేమో జీచినారూ

11

వోరీ నుద్దు కృష్ణ! యీవూరీ గరితాలు నిన్ను డూరీ
ఎల్లచు బల్ వెసారీ నిందించి రిందా చారీ
పడుచూ బుండా దారీ పోవద్దు వెన్నా గోరీ
పాతె కొట్టి నీసారీ తరిగొండా నరహారీ!
తరిగొండా నరహారీ!

12

† మత్తా బుద్ధించి నన్ను బత్తాకోని తాము నాచుత్తా
నీర్చి గిందాము బూత్తా, మెల్లో పూసకులు వేత్తా
నెత్తినా పూలు బత్తా, వెన్నా నోతి కందిత్తా
వేరిపాలు దాగిత్తా, నాకు వక్కాకు లిత్తా
నా శిక్కిచ్చు గరుత్తా, నాగుత్తు బల్లి చూత్తా
నిన్నూరకె నప్పిత్తా, తరిగొండాహరి నూ పాత్తా
కుదారీ నన్నూ పత్తాకోవోలే నే వెరుత్తా
కూగూరాలు నే గూత్తా, లేదీ నే పరిగెత్తా
కో రాబోతే నాజుత్తా బత్తి రేమేమో తేత్తా

వుంరె నే పురికెత్తుకుంతా యింతికి వొత్తా
నావెంబరీ నరుత్తాన చ్చిందు నన్ను రత్తా
చేచినా సతుల బత్తా, వెంపా లదరగొత్తా
వెంపా లదరగొత్తా

13

సోధువులు, నవ్వుములు, లైలాలు, మహింతులు, యోగులు మున్నగువారు రాత్నాలికము
గా ప్రావేదిక విషయముల కతితులై తన్నయూ భావముతో నుండు స్థితియు రామ
రసమును పేదించెడివారు

1 'నూపాత్తుకురా+అని' అని విభజనము

దీరా! నాముద్దుతల్లీ! దేరా! యిట్లా మాట్లాడకూరా!
ని న్నున్నతించేరూరా! హాళ్ళ నేర్చకూరా!
నీకు దృష్టి తాకిరా! నేనేమి పేయదురా?
తరిగొండాదీశా! రాదా! మంగారతిచ్చేరా!
మంగారతిచ్చేరా!

14

ఆ వె అని యశోద మంగళార తిచ్చిన, కృష్ణ
దగ్గియే నిట్లు, గొల్లవనితల్లె
నన్ను నువ్వుతించినారు గావున పత్తి
కొత్తు కొత్తు కొత్తు గోపిదేవి!

క అని గోపాలుడు తల్లికి
వినిపించగ, గోపనతులు వెరగించుచు
తనయుని మాటల కిప్పుడు
కొనమొద లేదమ్మ! నందగోపాలసతీ?

(న అనిన విని యశోద వారి కిట్లునుచున్నది)

క నా కొడు కుండిన చోటను
మీ కూతుల జేరనిక మెలుపుగ మీ మీ
వాకిండ్లందును (భద్రము)
గా కావలిబెట్టు, దేల కలహించెదరే?

న అని పతికి యశోద గోపనతుల సముదాయించి పంపించె, సంత మరునాడు
గోపనతులు గుమిగూడి పెరుగు జిలుకుచు తమలో దా విట్లునుచున్నారు

దర్శన (కావీరి)

చిలుకరమ్మా! బిరబిర పెరుగుగా చిలుకరమ్మా! ||పల్లవి||
చిలుకరమ్మా! ము - ద్దుల గోపాలుడు

1 'దేరా' అనగా 'దేరతు' (శిరశ్) అని యర్థము

2 'కొన మొదలు+పదమ్మ' అని విభజనము అనగా 'చివరలెమ్మ మొదలు లేదు' అని భావము

- బలులై కుండలు — ద్రోయక మునుపే ||విలుకరమ్మా || 6 ||
- సందుల గొందుల — యందుల పొందుచు
ముందర కృష్ణుడు — మొనయక మునుపే ||విలుకరమ్మా || 1
- దాగుచు మూగుచు — నాగదనరుచుచు
మీగడ గొని వాడు — మెక్కుక మునుపే ||విలుకరమ్మా || 2
- కిరికిరి నవ్వుచు — శేలం జూపుచు
బలు కవ్వంబులు — బట్టక మునుపే ||విలుకరమ్మా || 3
- గిరగిర కవ్వము — లరిముది దిరుగగ
నొదవిన మెరుగుల — నురుగులు గరగా ||విలుకరమ్మా || 4
- లరిగొండాళి — శృంగుడగు వేంకట
గిరి నిలయుండగు — కృష్ణుడు వచ్చి ||విలుకరమ్మా || 5
- వ అని యిట్లు పెరుగు పొలుకుచున్న సమయంబున కృష్ణుండు క్రమ్మర
గోపతలమీద దాడివెడలి, యాడుచు పాడుచు, చల్ల చిల్లార్ల నుల్లాసం
బున కొల్లకాడై రాగా, నల్లనయ్యను జూచి వల్లనల్లనాధరలు చెల్లలే |
యని తనుబో దా మిట్టనుచున్నారు

దర్శన, ఆదిత్యం

- తిరుగా వచ్చెనే! కృష్ణుడు — తెరవలారా! వాకిండ్లాకు
కరుకు! బీగమూలు వేసి — కావిళ్ళం¹దామే | 1
- చుట్టుపట్ల పొంచి విని — పట్టి కట్టివేసి, పూని
గుట్టుగా యశోదకడకు — గొంచూసాదామే | 2
- తన చెంతా శ్రీతరిగొండా — భము దున్నాడను గోపమ్మా
కళవందాగా విని మాయ — లపుడూ దెలుసనానే | 3

- 1 'వచ్చిని' అనగా 'దాగలచు' అని దుర్భాసు
2 'కరుకు' మొక్కు వ్యావహారిక రూపము 'కరివపైస, గట్టి' అని దుర్భాసులు
(చూ శర పుట 168)
- 3 'కావలి'కి వ్యావహారిక రూపము 'కావిలి' దానికి బహువచనము 'కావిళ్ళ'.

చ అని పలికి, వాకిండ్లు వేసి కృష్ణునిచుట్టు పరివేష్టించిన గోపికలతో కృష్ణుని డిట్లనుచున్నాడు

దర్శ్య (ద్రువం)*

పత్తుతారా ? (మీరూ) నన్ను పత్తుతారా ? ||పల్లవి||

గుత్తు గుత్తుగా మాతూరు — కుంతా పున్నారీర మిరు||పత్తుతారా ?||ఉ ప ||

మీ కందలికిని నేను — మిందగారనై వొత్తిరీ

నాకు¹ వేలుపిక లేదు — నంగనాచి తొట్టలాట | ||పత్తుతారా ?|| 1

పెద్ద పెద్ద వాకిందాకు — బీగమూలు బాగా నైచి

పడ్డుపత్తి మీలు నన్ను — పత్తుతామంతి రత్నైతె ||పత్తుతారా ?|| 2

తరిగొందా నారాచిమ్ముని — దాచ్చిన్యము మీకు లేక

పరగా మాయమ్మ చెంతాకు — పత్తుకొనోతామంతారు ||పత్తుతారా ?|| 3

చ అని కలహించినట్లుండి అంతరిక్ష మార్గంబున వారిండ్లలో జొరబడి దధిక్షీర నవనీతంబులు మెక్కి, కొల్లబెట్టి, నానా విచిత్రంబులైన దుడుకులు జేసి, యొక్క ముద్దుపాపని వొజ్జనిండ వెన్నగూరి, వాడు గ్రుడ్లు వెలి కురికి యూపిరి ద్రిప్పలేకున్న సమయంబున కృష్ణుండు అంతర్ధానంబున వచ్చి యుకోదచెంత నుండె, నంత గోపసతులు కృష్ణుని గానక, పోయెనని¹ బీగంబులు దీసిపోయి, తమ యిండ్లలో నడిచిన విచిత్రంబులకు వెరగుపడి, యూపిరి ద్రిప్పలేకున్న బిడ్డను గొనివచ్చి యుకోద ముందర లెట్టి యిట్లను చున్నారు

* ఈ 'ద్రువ' మనునది 'జాది'వలె దరువులతో నొకరకమని తెలియదగును 'ద్రువపద' మని దీని నామాంతరము

చూ 1) స్మృతరత్నావళి 7వ అధ్యాయము, 65 శ్లో

11) భరత కోశము, పుట 299

1 'నాకంట' అని యర్థము

2 'అచటినుండి వెళ్లిపోయెనని' అని యర్థము.

గోపికల ఫిర్యాదు

ద్విపద, ఈ పాప మేమమ్మ — యింతి గోపమ్మ ?
 నీ పాప డివ్వుడు — నీ చెంత నిలిచి
 యున్నాడనుచు జెప్ప — చున్నావు నీవు
 ' వెన్ను డివ్వుడు నిన్ను — విడిచిరా జూచి
 ' వెరచి నాకిండ్లకు — వేవేగ మేము
 కరుకు బీగంబులు — గదియింప, జూచి
 మాతోను కలహించి — మమ్ము బొంకించి
 యే తీరుగానా తా — నిండ్లలో జొచ్చి
 పాలు ద్రావియు చట్లు — పగుల నడంచి
 బాతామణుల గూడి — బాలుని సొట్ట
 విరియ కుత్తుకబంటి — వెన్న దా గూరె
 నరయగా నాదాలు — డవ్వుడు గుడ్డు
 చాల వెల్గురుకగా¹ — సంకటపడుచు
 లీల నూపరి ద్రిప్ప — లేకయున్నాడు
 ఈపాప డేమైన — నిది నీకె సెలవు¹
 నీ పట్టిచేతను — నేడు మా పటి
 యీ తెరువాయె — వింకేమనవచ్చు ?
 శ్రీ తరీగౌండ స్వ — సింహుని తోడె!
 కాపురములు జేయ — గాజాల మిచట
 మీ పల్లె జూలించి — మేము బోవలసె

(వ అనిన విని యశోద గోపవతులతో నిట్లు పల్కుచున్నది)

ఈ నాపాపడ నా చెంగట
 నీ పగిదిని బలునితోడ నిండాట్లాడున్
 మా పిన్నవాని కొరతై
 యీ పల్లెను మీరు విడువనెందుకు ? బోరే !

1 'వెల్గు (చెలిక) + ఉరుకగా' అని విభజనము,

2, అనగా 'ఆ పాపపుణ్యములు మీవే నుమా !' యని భావము,

[వ అనిన ఎని గోపికలు యచోదతో నట్లునుచున్నారు]

ద్వీడు, ఆపథ్యం

గోపమ్మా ! యేమె గోపమ్మా ! "పల్లవి"

గోపమ్మా ! మావల్ల - పాపములేదు నీ
నీ పల్ల మామీద - కోపము జేయకు "గోపమ్మా" || ఉ ప ||

యిట్టి లోకానీతు - డివూరిలో బుట్ట
బట్టి మృత్యుకులు - బంగారమై పోయినే ! "గోపమ్మా" || 1

బాలకుడని నీవు - భావింపుచున్నావు
బాలుడు గాడు నీ - పాదములొన వో "గోపమ్మా" || 2

చిన్నికురలను - జూచితిమమ్మ ! భూమిలో
నిన్ని నేర్చిన క్కుర - నెరుగ మెచ్చటను "గోపమ్మా" || 3

రమణిలో ! యివి మత్స - రంపు మాటలుగావు
క్రమముగా నడుగు మీ - క్కడివారి నెల్లను "గోపమ్మా" || 4

పాదై నా తరిగొండ - పతితోడ ! నీ బిడ్డ
మీద దట్టరచాడి - మేము జెప్పలేదే ! "గోపమ్మా" || 5

ద్వీపద వెంది ! నీ కడుపులో - వ్రేలేదు బిడ్డ
కలుగునా ? యని మేము - కన్నదేవళ
నురుభక్తితో వేడు - చుంటి మీవరకు
తరిగొండవారి మీకు - తనయు నిచ్చుటకు
ముదమందుచుండగా - మొనసి నీ కొడుకు
విదితంబుగా జూడ - వివరీతుడయ్యె
వీడు జేసిన పనుల్ - వివరంబుగాను
చేడ ! నీతో మేము - చెప్పనేలేదు

1. 'నిలుకడమైన' అనగా 'శాశ్వతుడైన' యని భావము.

కొడికొడిగా నిండు - కొన్ని జెప్పితిమి
కడముట్ట నీటని - కార్యంబులన్ని
జెప్పితివైన¹ బర్ - సెగ్గులచేటు
జెప్పనేటికీ ? మాకు - సెలవియ్యవమ్మ !

(వ అనిన విని నందనతి వారితో నిట్లునుచున్నది)

క ఇక్కడ నుండెను చాలకు.
డక్కడి కెవ్వడు వచ్చె ? రా పనులెల్లన్
తక్కక నెవ్వడు జేసెను ?
దిక్కే దీమాయ మాకు తెలియదుగదర !

(వ, అనిన విని యాగోపిక నిట్లునుచున్నది)

దర్శన

ఇక్కడా వీడుండె నంటినమ్మా !	
మా యిందాకు వే, రాక్కా దేననుండి వచ్చెనమ్మా ?	1
నల్లముగా వీడె వచ్చెనమ్మా !	
నగలెన్నో జేసి, నతుల కురములా వచ్చెనమ్మా !	2
అందారిండ్లపాలు ద్రావెనమ్మా !	
యింటింటి కుండ, అడవియడచి పాకవైచెనమ్మా !	3
బాలామణులను బట్టెనమ్మా !	
పసిబిడ్డలాకు, భావజనికేళి నేర్చెనమ్మా !	4
వీ దెక్కాడి చిన్నవాడోయమ్మా ?	
తరిగొండవారికి వీచి, వింతాలన్ని దెలుసునమ్మా !	5

క తక్కక కృష్ణనిరుడుకులు
వెక్కసమై తోచె గనుక, వీనివలన మే
మెక్కడనైనను ఎఱియెద
మిక్కడ నిక నుండవెరలు మిదె సెలవు సఖి !

1 'చెప్పినవైన' అని యర్థము

౨౪ అని వారు బల్కగా - నపుడా యశోద
 విని యిట్టులనియె నో - విరివోణలార !
 హక్కునుచే మాట - లని యూరూ విడిచి
 యొక్కడ బోను మీ - కేల ? నానుతుని
 ఏయెడనైన నే - నేమరకుండు
 మీయిండ్ల కెటు నన్ను - మించి రావచ్చు ?
 వచ్చెబో సతుల నె - వ్వరి నేల వచ్చు ?
 వచ్చెబో మీ పాలు - వాడెన్ని ద్రాగు ?
 వ్రాగెబో కుండ లెం - డరివని నీగు ?
 నిగెబో మీరన్న - నేర్పు లే మెరుగు ?
 ఎరిగెబో స్మరకేళి - నేరితి మరుగు ?
 మరిగెబో సతుల నె - మ్మాడ్కిని బట్టు ?
 ఎల్లెబో రతి నల్లు - బుమెట్టు బుట్టు ?
 పుల్లెబో యిట్టి య - ద్దులము లిక్కడను
 ఇలువెల్లి నా కొడు - కెందు రాతేదు
 పరియక మీ రుప్పు - తించకురమ్మ !
 పుట్టి పుట్టక మున్నె - బుడుతని రచ్చ
 బెట్టిన ఫలమేమి - ప్రియమెల్ల చూని ?
 తప్పు గల్గిన నేనె - దండెంత సుతుని
 ఇప్పు డెక్కడ బోకు - డిండ్లకు జనుడి !
 చరిగొండహరితోడ ! - దాక్షిణ్య ముంచి
 పొరుగూళ్లకును మీరు - పోకుండరమ్మ !^౧

అనిన విని గోపిక లిట్లనుచున్నారు)

మెలత యశోద ! నీ కొడుకుమీదను సారెకు నిందమాటలన్
 నలనుగ జెప్ప నిందు వగవారముగాము, నిజంబు జూచితే

'అక్కసు'కు పూర్వరూపము 'అగహము, కోపము' - అని యుక్తములు
 నీగు = నివర్తించు (తొలగించు) - అని యుక్తము (చూ ౪, ర, పుట 438)
 'శక + ఉండరమ్మ !' అని విభజనము.

నలరగ పీరు మాదొరలు, నాల్గులు గొవున మామనంబులన్
కలుగునె యెంతకైన పగ కంఠదరాక్షునిమీద ఛామిని ?

[వ అనిన విని యశోద యిట్లు మృదువుచున్నది]

సీ ఓ చిన్నవానికి మా చిన్నపాపడు
వెన్నగూరెనటంచు వెక్కిరిముగ
పతికితి రా మాట పాటించ దబ్బర
మరి యిది యక్షిణి మాయగాను
తోచుచున్నది, మంచి నీచిన్ని పాపని
కడుపెల్ల నిపురుచు నుడుకునీకు
బోయుచు, కరిగి తెచ్చన వెన్న డిగిపోవు
పాపని కట ప్రాణభయములేదు

గీ పసుధ యక్షిణి యనెడు దేవతకు సురు
శాంతిగా జాతరలు జేయు దంత నివట
చున్న చిట్టి చిత్రితముల్ పొలకులార !
వెగ బోరమ్మ ! యింద్కకు వెలదులార !

అ వె అని యశోద ఎక్కునాకోమ్మ లిట్లని
రమ్మ ! కృష్ణు డివట నెమ్మదిగను
మమ్ము ఎల్వసిడు, మా కింక నెరివియ్యు
దనుచు నడుగుచుండి రబ్బములు

గొల్ల గొడు

ద్విపద ఆ లోన ముసలివా - దగు గొల్లగొడు¹
పాల కావడి మూపు - పైన నుంచికొని
గొంగడి మునుగుతో - గూను వంచికొని
యుంగరము కట్టె - యూరజేసికొని

1 'గొడు' అనునది ఒక పట్టపుపేరు కొంత స్థితిమంతులైన గొల్లవారిపేళ్ల చివర
'గొడు' పదమును చేర్చుట నేటికిని రాయలసీమ ప్రాంతమున వ్యవహారముతో నున్నది
అట్టి 'గొడు'లు గొల్లవారిలో కులపెద్దలుగా వ్యవహరింతులయు గలదు

కనరుచు రెండు కు — క్కలు వెంట రాగ -
ముసలిది యున్నట్టి — ముంగిటి కవుడు
పోయి, తా దాన న — వ్వుడు గాన కలిగి
యాయెడ తరిగొంగ — నారి నేయు పనుల
కొరకు గొప్పమ్మతో — కొట్లాడువోటి
కరిగి యిట్లుయె కో — పావేశమునను

దర్శు, ఆటతాళం

వోళ్ళో ముసిలాపె | — వోళ్ళో ముసిలాపె |
వోళ్ళో ముసిలాపె | — వో ముసిలాపె |

||వల్లవి||

కూకికూకి మన — గోపమ్మతోడ నా
క్రొశముతో నీవు — కొట్లాడెదెమే ?

||వోళ్ళో|| 1

కమ్మగా నంబీలి¹ — గాళి కోడండ్లాతో
నమ్మెలు శేనూత — నిందుండావేమే ?

||వోళ్ళో|| 2

నాకు కడుపుతోన — నాకీతా²తుండాది
నీకు భయము లేక — నే యుండావేమే ?

||వోళ్ళో|| 3

సక్కుగ తరిగొండ — సామిపూట తెయ్య
కీక్కుడనే వుండా — రీ పావమేమే ?

||వోళ్ళో|| 4

గీ. అనిన విని గొడసాని యిట్లనియె ముసలి
వాడ ! కృష్ణుడు రేపల్లె వాడతోన
పుట్టి నప్పుడె కాపురంబులు మునింగె
నావిధం బెట్టు లన్నను నీవు వినుము

దర్శు, ఆటతాళం

ఇంకేటి కాపురమురా? వో ముసిలోడ | '

యింకేటి కాపురమురా ?

||వల్లవి||

1 'అంబిలి' ఇది 'అంబలి'కి వ్యావహారిక రూపము

2 'అకలి' ఇది 'అకలి'కి వ్యావహారిక రూపము.

యింకేటి కాపుర ? — మీసాల్లో క్షిప్తము
మంకువాడై నాతో — మల్లాడవచ్చినా

॥ డింకేటి కాపురమురా ? ॥ ఉ ప ॥

సాలాకుండలు గొట్టి — బాలామణుల బట్టి
ఫీల్ల ! శిగ్గాలు — జెరచి గాబరజేతె

॥నింకేటి॥ 1

యెరనాగి స్వలనాగి¹ — స్విరుకుమానికాడ
కరిచి బరికి ఆట్ల — గా² జేగివాడంట

॥యింకేటి॥ 2

తరిగొండ నరహరి — దాడి మెండైనాది
సారుగూర్ల కై నాను — పోదాము వలసగా

॥నింకేటి॥ 3

ప అనిన విని ముసలివాడు గోపిదేవితో నిట్లునుచున్నాడు

గీ అమ్మ ! గోపమ్మ ! మీకు మే(ం) మన్నవమ్మ³
నిచ్చి కాపుర మిందుంటి, మింక నుండ
చెరతు, మాపులతోడ వేవేగి కృష్ణ
మన బోయెదమమ్మ ! యీ వాడులే ?

క అనిన విని యుకోడ యిట్లునుచున్నది

ఆ వె గాడ ! నీకు ఇంత కోవమేటికి ? (మీరు)
వలస బోవనేల ? వలదు నిలుపు,
డక్కకుండు మీ గృహంబుల కిక రాడు
పొందు ! వీనివలస బోవనేల ?

చ అని పలికి, గానితోడ నందరికి వీడెంబు లిప్పించి యాడరించి గోవకాంతల
నిండ్లకు వంపించి, తదనంతరంబున

1 'ఎరనాగి, స్వలనాగి — అను పేర్లుగల గోపికలను' అని భావము

2 'అటలుగా' అని యర్థము

3 'వేవమ్మ (నివాస తల్లిమయ)' అనగా ఒకరి స్థలమున వసించుచున్నందులకుగాను
ఆ స్థలము స్వంతదారునకు చెల్లించెడి వసల్లు నందగోవుడు వ్రేవల్లె కథివతి గనుక
అందు నివసించు గొల్ల లెల్లరు యుతోచితముగా ఆతనికి మన్నవమ్మ చెల్లించుచుండిరి,

నందనతి సందియము

ద్విపద అనుమానమున బొంది — యపుడా యశోద
 భవయుని తొడమీద — తగ మంచి, నుంచు
 చేతుల దువ్వుచు — చెక్కిళ్ళు నిమిరి
 'నాతండ్రి! యీ చిన్న — నాడు నీకింత
 యూరడి వచ్చె, నే — మందు నావిధిని ?
 యూరివారెల్ల ని — స్తుప్తతొంచినను
 నే వివలసె, నీ — నెత్తిన ప్రహ్లా
 దేవు ఓరీలి మో — దింపుచు! వ్రాసె'
 నని యిట్లు తరిగొండ — పారి నాదరించి
 చనుబాటు ద్రావించి — జాలితో ననియె

దర్శన, నీలాంబరిరాగం, ఆదితాళం

నాతండ్రి! యిందిరికి వెరచి, భూ — తాతిత! నే నిన్నెందు దాతురా ?

॥హ॥ యేమిసెతురా ? 1

— మెచ్చుతున్న నతులకు ని — మీద నింత మాతృర్యాను హెచ్చెరా!

॥హ॥ యింత వచ్చెరా! 2

శ్రీకర తరిగొండ నార — సింహుతోడే నీ వింకెందు బోకరా!

॥హ॥ దూరు బేకరా! 3

గీ. అనుచు కృష్ణుని నీరీతి నాదరించి
 కన్నులను నీరు నింపు, ముఖంబు నిమిరి
 యేమి దోచక రోహిణిన్ టిలిచి (మిగుల)
 జాలితో నిటుబత్తె నాశ్చర్యముగను

సీ. ఓ రోహిణిదేవి! యొకమూరుగాకుండ
 పలుమారు నా గొల్లభానులెల్ల

1. 'మోడుచు (కొట్టుచు)' అని యర్థము

పలికిన పల్కు లేర్పడ దబ్బరనరకు
 బుడుత డాయిండ్లకు బోసులేదు
 కావున విజమేది ? కల్లయే ? దీమాయ
 తెలియ దెవ్వరికి, దేవు డెరుగు
 ఎన్నాళ్లకో నేను కన్న బిడ్డకు లేని
 నింద నచ్చుటకు నా డెందమెల్ల

గీ వెన్నకై చడి గరగును నున్నదిప్పుడు
 గోపికల నేరమందునా ? కొడుకు నేర
 మందునా ? రెండు తెలియలేదమ్మ ! నాకు
 తెలుపు నీవైన నొకమాట తేటగాను

(న అనిన నిని రోహిణీదేవి యోడతో నిట్లనుచున్నది)

ఏలలు*

దబ్బరా లాడారు గోప - తరుణాలూ, పీ డెందుబోలే
 దబ్బప్ప ! యిదేమో తెలి - యానే వోహో యోహో !
 యద్భుతమై తోచుచున్నాడే ! 1

యీముద్దు కృష్ణనివలెనే - యేభూతమో యీపూరిలో
 తా మహిమా జూపూరు - న్నారే వోహో రోహిణీ !
 తథ్యానిది దబ్బరా గాడే ! 2

ఆ మాయా నివారణా మిం - దయ్యేటందూ కందారామూ
 గ్రామాతాతర జేయిం - తామే వోహో యోహో !
 గంగాకు బోనామూ లిర్తామే ! 3

ఉరగాల్లా తీపుడైనా - తరిగొండా హరికీ మ్రొక్కి
 త్వరగా నట్లానే జేయిం - తామే వోహో రోహిణీ !
 తనయునీ నిండా దప్పంతామే ! 4

* ఇందు రోహిణీయోడల సంభాషణ కలదు

వ అని నిశ్చయించి యా యశోద కృష్ణుని యెమరక నాదరింపుచుండగా,
అందొక్కసాదు కృష్ణుడు ప్రేమలెలోకి దాడివెడలి పోవుచున్న జూచి యశోద
యిట్లనుచున్నది

దద్దు

ముద్దుకృష్ణా రారా! వెన్ను - ముద్దు లిచ్చే కోరా! "పల్లవి"
హద్దు పడిచి నీసెందు బో - నద్దు నద్దు రారా! "ఉప,"
పారుగిండ్లాకు బోయి లేసి - పోరు దేక రారా!
యిన్న, దరిసి యింటన్ రామునితో - నాట్లాడుదు రారా!
"ముద్దుకృష్ణా!" 1

పారుగిండ్లాలో పొంచి పెద్ద - బూచి వుండి రారా!
గోళ్ళ, బరికి బరికిని పొట్టంతా - కరిచిపోయ్యి! రారా!
"ముద్దుకృష్ణా!" 2

బొజ్జ వాడెను, ఏచాలు - బువ్వా బెట్టే రారా!
మొల, గజ్జలు పడలివాపి - గట్టిగ గట్టే రారా!
"ముద్దుకృష్ణా!" 3

పరువు తెత్తితను నిన్ను - పట్టెను రారా!
గొల్ల, గరితలు గొట్టేరు, బొజ్జ - కండవాడా రారా!
"ముద్దుకృష్ణా!" 4

తరిగొండహరితోడే కడప - దాటిపోక రారా!
వోరి, దురుఘాగా పరువులెత్తక - తులువాదిడ్డా రారా!
"ముద్దుకృష్ణా!" 5

వ అని పలికి కొడుకు నొడిసి పట్టికొని, బలభద్రునితో నాట్లాడుమని
నియమించిన, రాముణ్ణి జూచి కృష్ణుం డెట్లనుచున్నాడు

1 'కరిచిపోవును నుమా!' అని బెడలింపుతో కూడిన సావ్యరిక

దర్శన*

అన్నా! యింతో కన్నముచ్చి — లాటదాము లాటా! ||వల్లనీ||
వోరీ, చిన్ని తమ్మురా! — కండ్లూముఖీ నిందు లాటా!

||అన్నా! యింతో|| ౧, ||

ఆడరగా నిట్టోట చిడుగూ — డారుకుందాము రారా!
గుడుగుడుగుంతా మారుకుందా — కూచుందాము రారా! ||అన్నా|| 1

చిట్టబట్టా కాయారాసు! — చేతులు జాచీ రారా!
గిరి, గిట్లాడుద మిందూ — గిరగిర దిరుగా రారా! ||అన్నా|| 2

కుందికుంది యాట లారు — కుందా మిందు రారా!
మన, మందమైన గచ్చకాయ — లారుదాము రారా! ||అన్నా|| 3

పరుపూ రెత్తి వోకరీ వోకరు! — పత్తుదాము రారా!
ఎన, తరిగొందా నారదిమ్ముని — తాకుదాము రారా! ||అన్నా|| 4

మృద్ధక్షణము

౪. అని యివ్విధంబున రామకృష్ణ లొట్లాడుచు ముద్దులు జూపుచుండీ,
రంత నొక్కనాడు కృష్ణుండు పృథ్వీక్షణంబు జేయుచున్నం జూచి, రాముడు
యకొడతో నిట్లనుచున్నాడు

ఉ తల్లి యశోద! కృష్ణ డల తాపుల తాపున జేరి ముదంబుమీరగా
నల్లని మంటపెళ్లలను నప్పును వెక్కుబునుండె నిప్పుడే
కల్లని నన్ను దిట్టకుంఱు, కంజదళాక్షుడు వెన్నదీన్న నో
రెల్లను మన్ను మెత్తికొనె, నీడకు బిల్వనె! నీవు జాడవే!

౪ అనిన విని యశోద కృష్ణుని చేరబిల్చి యిట్లనుచున్నది

* ఇందు శ్రీకృష్ణ బలరాముల ముచ్చట (నల్లావము) కలదు

1 'చిట్టబట్టాకాయారాసు' — అనగా 'చిట్టబట్టకాయ' అను అట అడుటకు,

2 'ఒకరి నొకరు' అని యర్థము

పాటలు*

మన్నా నీవూ దిన్నావాని — మన రామూడూ జెప్పినాడూ
నన్నుగా నిక్కమేనేమిరా ? వో ముద్దాకృష్ణా !

— భయపాడాకా నాతో జెప్పరా !

1

జాన్నా పాలూ నెయ్యి వెన్నా — తిన్నా నోతా చీ ! పీరా నే
మన్నా కోరి తిందూనరానే ? వో యచోదమ్మా !

— అన్నా నూరి కృష్ణాలు పోవే !

2

నోరి ! రామూడన్నామాట — పుత్రామాటంటి వల్లెవే

భోరూనా నీ నోరు దెరువారా ! వోముద్దాకృష్ణా !

— పాలుపూమీరా నేనే చూచేరా !

3

శ్రీ తరిగొండా వరానారా — చిమ్మచ్చామీతోడే ! మన్నా

నే తినాలేదూ, తిన్నానావే ? వో యచోదమ్మా !

— నీవూ నానోరంతా చూరావే !

4

వ. అని కృష్ణుండు నోరు దెరుచి అనేక కోటి బ్రహ్మాండంబులు తన నోట
జూపిన, యశోద భయభ్రాంతయై రోహిణితో నిట్టనుచున్నది

ద్విపద ఇది యేమో రోహిణి ! — యీ చిన్ని శిశువు

వదనంబులో ధర — వన వహ్ని వనను

లాకనంబును, మహా — త్యాహంకృతులును

లోకపాలకులును — లోకముల్, నదులు

వనధులు, దీవులు — నన పర్వతములు

ఘన సూర్య సోమ న — క్షత్ర పంక్తులును

పానగ చరాచర — భూత జాలములు

వనమీర గలిగిన — బ్రహ్మాండ తతులు

చూచితి, నటుగాన — సుతుడు వీడనుచు

* యశోదాకృష్ణుల నందర మిందు పల్లెంపలదినది

1 'శ్రీ ! పీద' అవి యర్థము

2 'తిన్నానావే ?' — అనగా 'తిన్ననే తిన' నని భావము

చూచుట దోష, ను — చుక్క వీడు పరమ
పురుషుం యనుచు వెంచి — పూజించి మ్రొక్కి
పరమ పదంబున — ప్రాసంపవచ్చు
చర్చకుడని వీని — నల్లి బిల్లిగను
నిర్భయంబున నెత్తి — నే పాకుచుంటి
నాపాలి తరిగొండ — నరసింహ డీతడు
పాపడుగాడన్న — బలభద్రు తల్లి
తనతోనె తా నద్యు — తంబు నొందుచును
దనరార నాయకో — దకు నిట్టు లనియె

ఆ వె భ్రాంతిపడితివేమో బాలుని వదనసుం
దిన్ని గలిగియుండు టెందు గలదు ?
పరమ పురుషు డేడ ? పసిబిడ్డ డేడ ? నీ
పుష్పలింపవలన దో యకోద !

చ అని పలుకుచున్న తల్లులమీద వైష్ణవమాయ గప్పి పూర్వ నిశ్చయంబును
మరపించి, కృష్ణుం డాట్లాడుచుండె, నంత నొక్కనాడు యుకోద పెరుగు
జిలుకుచుండగా కృష్ణుం డిట్లుచుచున్నాడు

దయ్య (జాబిడి)

అమ్మయ్యా చావీవే ! నా బా — జ్జంతా వారెనూ ! "పల్లవి"

పెరుగు, గుమ్మ గుమ్ముచుంతా చిలుకు — కుంతాపుంతే యెత్తనే ?

"వా యమ్మయ్యా" ॥ ఉ ౩ ॥

మళ్లీగా చిరాకనద్దు — మంచాముమీదా గూచుంది" ॥ యమ్మయ్యా" 1

పులులుక్కి పానాలు తేల్తా — పుంతే కోపాము వత్తుంది ॥ యమ్మయ్యా" 2

తరిగొండచావీతోదే ! నే — తాళలే నాకాటిచాత ॥ యమ్మయ్యా" 3

1 'వాడెను' అని యర్థము

2 'గూర్చుండి' అని యర్థము

వెన్న దొంగ

న అని కన్యంబు బట్టి చిలుకనియ్యక చంబుజేసిన, కొడుకును తొడపై నిడికొని చన్నిచ్చు సమయంబున పాలు పొంగిన చల్లార్పుటకు కొడుకు నందుంచి యశోద లేచిపోయిన, కృష్ణుండు దధికుంభంబులో వెన్నమెక్కి తత్కుంభంబు పగుల నడంచి, పొరుగింటి కురికి వారి వెన్నచుడ్డలు మెక్కుచు కోతి కిచ్చుచున్న సమయంబున పోయిచూచి యశోద యిట్లును చున్నది

ద్విపద ఓరి ముద్దులవార! — యోదుండగీడ!
యోశోరి! తరిజాన — యొప్పులు¹ జేసి
వచ్చు సప్తమ నూరి — వారింటి వెన్న
ముచ్చిలింపుచు కోతి — మూతి కిచ్చెదవు
చిన్నవాడని కొట్టి — చెయ్యాడ కేను
నిన్ను మన్నింపగా — నీ వింత మించి
తలకొని గోపకాం — తలు జెప్పినటుల
చెలరేగి దుడుకులు — జేయుచున్నావు
సహజ బాలుడ వీవు — సర్వదా గావు
మనీషుల పోకిళ్ల — మారి వై నావు
గుణము చేపట్టక — కొడికెక్కినావు²
గుణశాలి³లికె — గునిసియోడెదవు
గుణవియు గావు, వి-ర్గుణుడవు గావు
గుణహీన! నిష్పెట్ల — గురిసేయవచ్చు?
గణుతించి యేవేళ — గాచుకయుండి
క్షణ మేమరితివైన — జరిగిపోయెదవు

1 'ప్రవృత్తులు' అను దానియొక్క వ్యావహారిక రూపము 'వృత్తులు' అనియు నందురు ఉదా 'ఁంకాయ వృత్తులు'

2 'కొడి' యనగా 'అగ్రము, పై భాగము' అని యుద్దములు (చూ. శ్రీమద్భాగ్య నిఘంటువు ప్రథమ ముద్రణ, పుట 272)

'కొడికెక్కుట' యనగా 'పరాకాష్ఠ నందుట' యని తాత్పర్యము.

చిక్కించుకొనను పొందిన వారికెల్ల
చిక్కుదురా నీవు ? — చిక్కులమారి !
చిక్కితి విపుడు నా — చేత బొంకించి
యొక్కడ బోయెద — వింక మీదిటను ?
పెట్టు పంజీవియో — లిడ్డలకెల్ల
పెట్టు(న) గాని చె — ప్రిసమాట వినరు
తాళుతాళుక ! నిన్ను — తాటించునట్టి
వేళ వచ్చునటంచు — వెరపించి పతికి
తనచేతి సెలగోల — తగ్గ యుతిపించి
పనిబూని కృష్ణుని — పట్టబోయినను
తరిగొండసారి యశో — దళు చాల వెరచి
పరువు బాగుచు, బగ్గ — పడుచు నిట్లనియె

దధ్దు

అమ్మా ! నన్ను కొత్తరాకవే ! ॥పల్లవి॥

అమ్మమ్మ యశోదమ్మా ! నన్ను కొత్తరాకవే !
నేను, సమ్మతిమునా యింతోనే చాచి దాగుచుంటాగాని

॥అమ్మా ! నన్నూ ॥ఉ ప ॥

పొండుగా పాచాలుబువ్వా — బొజ్జనిందా జెత్తిచే నే
నెందు బోకా యింతో వుంటా — నే ! అమ్మ యశోదమ్మా !

॥అమ్మా ! నన్నూ ॥ 1

‘చిన్నారా ! రమ్మనిను — చేతిలో నీవు జెత్తినా
వెన్నాముద్దా దిండావుంటా — నే ! అమ్మ యశోదమ్మా !

॥అమ్మా ! నన్నూ ॥ 2

వూలివారి యింతికి నే — నోలల్లా ! పోలేదుగాని
వూలికె యింతోనే వుంటా — నే ! అమ్మ యశోదమ్మా !

॥అమ్మా ! నన్నూ ॥ 3

1 'ప్రిసమాట' అని యర్థము ఈ యర్థమున 'బంగసోపు' అను వ్యవహారము నేడును కలదు

మార్తామృత అన్నతోను — చిర్తాబర్తా కాయారూప
తొల్తాన నూగుచుండ — శే! అమ్మ యశోదమ్మా!

||అమ్మా! నమ్మా|| 4

నా తోరే! శీతరిగొంద — నారచిమ్మవ్వామి రోరే!
న తోరే! నే దురుకు చాయ - నే! అమ్మ యశోదమ్మా!

||అమ్మా! నమ్మా|| 5

5 అని వెరచి యురుకుచున్న కొడుకును తరిమిపట్టి, కొట్ట చెయ్యడక
రోటికి కట్టి నేసిపోయి, గృహంబులో ఎదులు జేయుచున్న సమయంబున

సలకూబర మణిగ్రీవులు

ద్విపద పారి రోట బద్దడై — యుండిందు చాచి
వెరచినట్లనె యుండి — నేగ రో లీడ్చి
మునుపు నారదు శాప — మున మణిగ్రీవు
డనువాడు, సలకూబ — రాశిథానుండు
సంగడి సుద్దులై — జనియించియున్న
సంగజగురు డన్న — డా రెంటి నడుమ
డూరి రోలీడ్చు, మ — ద్దులు గూలె నందు
నేరుగా నమ్మహ — వృక్షరాజముల
లోనుండి సిద్ధు లా — లో నచ్చి మొక్కి
యా నీరజాక్తున — కన్న డిట్టు అనిరి

దధ్వు

దండమూ స్వామి! దండమూ "మృచ్చి"
వుండరికొక్క! బ్రహ్మాండ భాండోదర! "దండమూ"ఉ వ ||
సీపాదములు సోక — గా పాప నిదాగో మా
శాసాము దీరె నో — గొపాల వీగ్రహ! "దండమూ" 1

1 'కొట్ట' అని యర్థము

మునుపు నారదు శాప — మున వృక్షరూపము
 లను బూనియున్న మ — మైననీ ప్రేమి స్యామి ! ||దండమూ|| 2
 తరిగొండొధిప ! శేష — గిరివాస ! వీచిక
 స్మరణ మా కొనకు భా — స్వర సచ్చిదానంద ! ||దండమూ|| 3

వ. అనిన గిరి హరి సిద్ధులతో నిట్లనుచున్నాడు

ద్విపద వినుడు గుహ్యకులార ! — విదంబుగాని
 మనుజులు దుర్మదో — నృత్తులుగాక
 తమ తమ ధర్మముల్ — దృష్టక సర్వ
 సముద్రము నను నమ్ము — శాంతచిత్తులకు
 అలర సొక్తార్థార — మై శర్యబంధ
 ముల ద్రెంచి, పూపుడు — మోక్షంబు, సన్న
 తలచనివారి కె — దలచ సన్నటికి
 సలలిత హృదియుడై — చరియించు దెసి
 మునివాక్యమున జేసి — మొనసి నర్ దలచు
 మనము మికబ్రె, ని — ర్మలులైతి రింకి
 జనుడన్న, తరిగొండ — స్వామికి మ్రొక్క
 చనితి వారలు ధనే — శ్రుతుని దిక్కునకు

వ. అప్పుడు వృక్షంబులు పడిన చప్పుడు విని వచ్చిన సందాదులు అందున్న వారితో నిట్లనుచున్నారు

ఆ వె గాలి వీచలేదు, ఖండింపగా లేదు,
 నేల వృక్షయుగము నేడు పడుట
 కేమి హేతు ? విప్రు డ్డుట జూచిన
 బాలులార ! తెలియబుక్కు డిప్పుడు

వ. అనిన విని ఆందున్న బాలకు లిట్లనుచున్నారు

ఆ వె బాలకృష్ణు డిప్పుడు రో లీడ్చుకొని చెట్టు
 నడుచు దూరి రాగి, నుడవిమీద
 గూలె మద్దు అన్న కుర్రల వాక్యముల్
 దబ్బరనుచు నవ్వె తడయ కప్పుడు

ద్విపద అ నందగోపకు — ఓబ్బా క్తు ఖరి
 పూనిన జాలితో — పొసగ నిట్లనియె
 చక్కని తండ్రి ! యి — చ్చట పీపు వెలిగి
 చిక్కవం ద్రెవ్వరి — చే, తల్లిచేత
 చిక్కితి నే నేడు — చిన్నారి కృష్ణ !
 ఇక్కడ రమ్మంచు — నెదను జేర్చికొని
 నెనరు రెట్టింపగా — నెమ్మోము నిమిరి
 తనయుని కట్టు న — త్తరి తాను పీడ్చి
 ప్రేయము దీపింప నా — బిడ్డ నెత్తికొని
 దయమీర నా యశో — దాడెని కిచ్చి
 జగిమీర పృష్ఠని — చెక్కిల్ల నిమిరి
 నగమోము దీపింప — నందు ఓట్లనియె

దర్శన*

- దిట్టాతనమున ముద్దు — పట్టి మొలక తాడు గట్టి
 కట్టాడి !¹ నీవెందు కిట్లా — కట్టిస్తేవే ? 1
 వాదీవీరి యింట్ల జేరి — దూరు దెచ్చితే నే నీని
 గారావింపక నీ రోట — కట్టిపెడిలిని 2
 తాడూ గట్టిన బొజ్జంర — దద్దు గట్టె నిందూ తాడు
 చేదో ! యింత టగ్గా గట్ట — చెయ్యెట్లాడెనే ? 3
 దుందాగీడై పొరుగిండ్లాలో — దొంగిలింపితే యీ సారి
 గంబాజీను లుండే మాన — కట్టివేతునా ?² 4
 నన్ను గన్నారండీ ముద్దు — చిన్ని బొజ్జ నాడివుంది
 మన్నించి నీ వింకనైన — వెన్న బెట్టవే ! 5

* ఇది నందయశోదా నందాదాతృకము

1 'కట్టాడి !' — 'కరిసుతాలా !' అని యర్థము

2 ఈ ప్రశ్నార్థకమునకు 'రప్పక కట్టివేయుదును' అని భావము

పప్పుగ యెవ్వరిండ్లకు — నన్ను విడిచిపోవ్వంజె

వెన్న చెట్టెగాని, పోతే — వెన్న బెట్టనా

6

నా పాల్ క్రీ కరిగొండ — ఏరచ రివలముచేర

నీ పాపడు బుట్ట - నా డిట్టెంబుకనెనే ?

7

ద్విపది ఎనుడు ఎందుడు బుట్ట — నా గోపదేవి

కనుగిటి కని పలి — గాంచె యిట్లనియె

ఎరు దున్నె నున — నెన్న బానంత

నేడు నవ్వులు పేసి — నిగుడుచు పిరుగు

వారి యింటికి బోయి — వైపుగా చేతి

కూరటగా వెన్న — యుట్టండకున్న¹

రోలు రిలుగవేసి — రూఢిగా నెక్కి

మేలుమేలసి యిట్టి — మీదటి నెన్న

ముద్దులు మర్కట — మున కిచ్చి, దాని

ముద్దు జూచుచు ఎందు — మురియుముండగను

వెనువెంట నే బోయి — వేగ జూచిచిరి

ఎనియూరి గరితలు — మాటి నూటికిని

క్రమముగా పీచి దొం — గతనంబు నాకు

ఎర తెప్పచునుండు — రదియెల్ల కల్ల

దూరుచు విన్నాళ్ళు కొ — న్నాటచునుంటి

కనగొంటి పీచి దొం — గతనంబు నేడు

కావున బూచి కే — క్రమముననైసి

కే పీచి ఎట్టల్లు — నిప్పుయంబుగను

హెచ్చరికై జెప్ప — డొంక మీరనుచు

ముచ్చటగా బుట్ట — ముదితను నాచి

తనలోన నగుచు మో — దమున నంధాండు

ననునెడ కరిగొండ — హరి కెట్టు అనియె

1 'ఉట్టి+అండకున్న' అని విభజనము

బూచివాడ

నీ ఓ చిన్ని కుక్క! యీ యూరితోకి బూచి
నాడు ఎక్ వెదకుచు వచ్చినాడు
పొరుగుగడ్డలో నీకు! పొందుచున్నాడు
అలా! నిన్ వట్టు పొకపోడు
మిరుమ్మి చెంతనె వెలుగుచు నీవుండు
హస్తరిండ్లకు భోక్తు మీంకుండ
సోయి నె బాచి ముచ్చి నీ మీద
తెగచి కరిపెచ్చి యెలక - ౧

గీ హులు! ముచ్చి కుక్కని ముచ్చిగించి
ప్రియ[ము]హార యితడ గోపించి! కండు
రచిగె, కటు మీద ప్రభుష్ట శుభ్రచెంత
నోనర నాన్మడుచుచో యుండొక్కనాడు

చంద చిన్నా కుక్కం ౧ - సంగోలచేత
వన్నగో స్వ యం - అయి ౧, కుండు
వలకుచు రోల మూల - నదిగి యుచ్చోట
జల గ్రాహ్యమగు చు - అమమోచ వంగి
అన ప్రతిబింబంబు - తా బాలి వెరచి
అం వెల్ల కంపించ - అభ్యుప్రసాదం
అనగల్గి చెంతకు - తడయు వచ్చి
కరు బాప్తము రంగ - గా నిట్టు అనియె

దర్శ (జాబిదీ)

బూచి రీరకు వచ్చెనమ్మా!
యిచో! నన్ను దాచితే దాగియుంటున్నా!

- 1 'నీకొర' అని యర్థము
- 2 'యశ' ను కోపడి' అని యర్థము

- నే నప్పితే తా నప్పుతారమ్మా !
 నే కొత్తతోతే, తాను నన్ను కొత్తవర్తారమ్మా ! 2
 నే నొంగితే తా నొంగుతారమ్మా !
 నేను తేల్తేను, తాను లేట నిటవరతారమ్మా ! 3
 నెను ఊల్తే తానూ జూల్తారమ్మా !
 నే వెక్కిరితే, తాను నన్ను వెక్కిరిస్తారమ్మా ! 4
 అరిగొండ నారచిమ్ము రోయిమ్మా !
 యా బూచాని, తరిసి తరిసి కొత్తవారెమ్మా ! 5

ద్విపది అమ్మయ్య ! బూచివా - రా సిక్కిరోను
 వెమ్మడిలో నేరు - నిలిచియున్నారు
 ఆల మాయమూచీని - అరం బోగొత్త
 సాలసికి యానీళ్ళు - జూసవే నాకు
 అందు వారుండక - నావల ఒనిన
 నిందు నే నుండు, వా - రిందుందెన్నెస
 నిక్కంటుగా నిందు - నే నుండ వెరతు
 తక్కుక శరిగొండ - దాముతోరమ్మా !

దర్శు

అబ్బబ్బ బూచికి వెరతునమ్మా ! - యిచోడమ్మా ! వో యబ్బబ్బ ! "ఎల్లచి"

యో బూచివా రింత వుంచే - యారానైనా సాంచి వచ్చి

నా బొమ్మలా కరిచిపోయ్యా - నమ్మా ! యచోడమ్మా ! వో

"యబ్బబ్బ" 1

నామీదానే కన్నీ జెల్లి - నన్ను వారు చూచుతారు

రా మేనంతా ఎనుకూచున్న - డమ్మా ! యచోడమ్మా ! వో

"యబ్బబ్బ" 2

నాపాలి శరిగొండ - నారచిమ్మచ్చమీ వాని

చూపురోనే కానిపిత్తా - రమ్మా ! యచోడమ్మా ! వో "యబ్బబ్బ" 3

అ వె అచుచు భితి నొందినట్లే కృష్ణుని జూచి

నచ్చి యా యశోద 'నన్ను గన్న

వాడ ! నిన్న గొట్టవచ్చిన బూడిద
డెట్టనాడు ? వెరచి పురు జెప్పును'

ద్విపది అని గొప్పదేవి అ — స్వదగిన, కృష్ణ
వసుంద నిట్లనె — నా బూడిద
అన్నపై పడువంటి — యాజ్ఞములముల
చిచ్చులు, అంగరు — కుచ్చులు మెరుగు
కరమొప్పు నొక కొండె — గత్తుకున్నలు
తరుమగా వెళ్ళు ము — క్కొలలాపంబు
ధాత్యముమీరి — ధరియించినాడు
జాళవా తలుకుల — నిందించును
దినరార నాగిలం — ధములు, కంకణము
లను, మణిముద్ర — లను దాల్చినాడు
వరప్ర సుణివార — వారింబు తోడ
సరిపాణ పులిగోరు — సవరింప, బొట్ట
వెలిగింప మెరిసింది — వేసుకున్నాడు
లలంబు లోగిలుగా — దిద్దుకున్నాడు
బంగారు 'రికత్తు' — బంధించి, దాని
మంగుల పూల కు — చ్చులు గట్టినాడు
తోచు యుగిరి వి — లోలర చిన్న
మూలవారిని తాను — చూచుచున్నాడు

1. రాలు రోవగువారు మొగముకట్టి వేసికొనెడు వెండ్రుకల ముడి (చూ 48, పుట 197)
నిప్పుపల్లెలకు ముఖముపైపు వేసి చుట్టడి అడను 'కొండె' యందురు 'కొండెజడ,
కొండె' మొదలగునవి దీని అర్థము 'పదములు
- 2 'పులిగోరు' అనునైన సరిపాణ (అగారు గొలుసు)' దీనినె పులిగోరు పరిశ్రమనియు
నందురు
- 3 ఇప్పుట 'వెలిగింప' ప్రేరణార్థకము కాదు ఇది 'మేలిల్లు, రంపిల్లు' అనునవి
స్వర్ణకల 'ప్రకాశంపా' అని యర్థము
- 4 'సడికట్టు'

కన్న మెయినాడు - నవ్వుచున్నాడు
 చుట్టగా చెలగల - చేత్తుచు
 కట్టబోయినారీ - కత్తుచున్నాడు
 ఎట్టబోయినవారి - ఎత్తుచున్నాడు
 వా రెపు రెండుండు ? - వా రెమి శేయు ?
 నా రె యింటికి - ఎచ్చయినాడు ?
 మొసే తెల్పుమటంపు - ముద్దుగా నడుగి
 నిని, బల్ల నగి ముత్యం - నీక్తింబు ఎలికె

దర్శు, కాంభోదీ(జి), రాగం, ఆట తాళం

నర్తకం దింబ - నిలిచి దింబ[రీకి] ముద్దుక్రష్ణ !
 వాడు, పూర్వమందె నూరు - బూబు గన్నాడు ముద్దుక్రష్ణ !
 రాని రాచిని మెను - వారింపినదూన ముద్దుక్రష్ణ !
 చూచుచున్నా - పోనచ్చినాడు ముద్దుక్రష్ణ !
 - బాబు చిగింబ - నాది వా మెయింది ముద్దుక్రష్ణ !
 నా చూడు ! నీ వెందు నను పీడింబు ముద్దుక్రష్ణ !

ద్విపది రు బూచిప్పల్కంబ - మపు దా యకోద
 తనయిన కెరిగింబ - తగ నిట్ట లనియె
 ర యిప్ప ! విమంబ - నను నీపు ఎడిచి
 ఎయివైన ని - ముదు నీళ్ల కడవ
 రోనల నీపు వి - రోకించుట్టి
 గోపాలబూబ నిన్ - గొట్టు కనోడు
 లరిగొండవారి తోద - దబ్బరగాడు
 రెరుగింబ కి క నీపు - పోకూరా క్రష్ణ !

(ఎ ఆనిన రిల్లితో క్రష్ణ రిట్లనుచున్నాడు)

ఆ వె నీళ్ల కడవలోను నేడున్న బూచిని
 చూచి వెళ్లగొట్టి, బూచి లేని

పట్ట పట నావు, నెడముగా నందాక
నమ్మ యుచుట సుంజనమ్మ ! నేమి

(అ భగ యకాది యుల్లసమున్నది)

అ వె పట్టకడప నారల పుచ్చ బాచెన, భూల
వాడల పట్ట కనుచున్న నీకు
గన పట్ట కడనతో పుచ్చ జూరక
అమండ్లవైన భూల యురుకు కృష్ణ !

అ సె ఎలిక కొడుకు రాడరించుచుండె నంత నె క్కనాకు యింతతో కృష్ణుల
రట్ట సుమచ్చాడు

దర్శ్య (జావీదీ)

సీతా సమ్రా సెలందెన్ — కావచ్చునా హా
యింతో నేనెగారు పడూగూక — దేమి యంతానా ? 1
పచ్చంద హాకున పట్ — కావచ్చెనె !
సె, సెచ్చందెనె కంక పట్ — యిందె సుందానె ! 2
అరిగంద ధిమని కత్త — అగ తెప్పవే !
అందా, పరతెరా యిందెనా న — కావచ్చెనె ! 3

ఉత్పాదం పాట

దీపద అల కల అల — అని కృష్ణ దాడుగ
అసె యకాదాదెన్ — నేడ్క నిట్టనియె
అంద పుత్రక ! పూ — పుత్రాంత మొకటి
యిందుపంద ధిమ రామ — ఉను మహారాజా
సరులెన్న దేశరథు — అకు పుత్రుడగును
ధరణపై ఉనియించి — రా బాల్మమందె
1 'హితుడు కథ' ఉ కట్టయి విన్నెడు కథకు 'హితుడుకథ' అను వ్యవహారము చిత్తార్థ
నుండలమున శానాటికిని కలదు

యురురాళ్ళ పొంగన - నొక్క భావమున
 శరిగొప్ప లగ్నాధి - బ్రతుకు జేయి
 నడంబు కట్టించి - జనకుని యింట
 శివుని చావము ద్రుంచి - సీత జేకొనియె
 పసి(సి) కృష్ణుడు ముది - మంది యూకొనియె
 ఎరుకుడు ఎరివగా - ఎని పార్శవండు
 ఎరకులమున చావ - ఎరవూర్చి, యాత్మ
 పురిజేత అగ్నిగడి - జోయి యచ్చట
 పిక్కాజ్జ గైకొని - జనక నందనయు
 పుచ్చు గొప్ప మ - చొరణ్యమునకు
 పరిగెచ్చు మే - చుచు నూకొనియె
 పిమ్మనలకు 'దైత్య - పిల్లల నందరిని
 లు ద్రుంచి మిమ్ము బ్రోతు -- నమమానవకు'
 పిమ్మ క్రమంబుగా - నభయం బొసంగి
 పిమ్మ పడి నా - నమ్మ జేసియుండె
 పిమ్మ పిల్ల రింద - యనుచు నూకొనియె
 పిమ్మ పిల్లలకు - హరిహరై పంచ
 పటిక చూరచుండు - వచ్చిన, సీత
 మృగము గావలెనపు - మేలు గ్రహించి
 తగి ధనుర్వారయై - తమ్ముని నచట
 కావలి పెట్టి, స్వ - గంట వెన్నెంట
 శాపుచుండెను కుటు - శ్రుంగిన్మం దనుచు
 చెప్పి నా పిమ్మ - చెంగి యూకొనియె
 పిమ్మ పిల్ల ప్ర - యుత్తిముల్ జేసి
 ఎట్టచోరిగె, పట్టు - ఎడనెట్టయుండె
 ఎట్టచోరిగె, పట్టు - ప్రకటించుకొనుచు
 పోరలై పిమ్మకు - గొనిపోన, నతడు
 పొరలై, యిది యెందు - చొరగల ? దనుచు
 పట్టులరాంబకముచే - ప్రాణముల్ గొనగ
 పుట్టిన రుదు మే - గూలుచు నొరలి

'హ' లక్షణా! సేత! - యస పిల్వ, సేత
యా పక్షణాని జూచి - 'యన్వ'! మియన్వ
అదేగ' మన, ప్రాప్త - కాంరాజ్ఞ బాని
యిదివిరోజనుచుండె - నన్నకై యునుచు
తెలిపిన, మదిని చిం - తించి యొకొనియె
వెలయుగా నచ్చొప్పి - వేసింబు బాని
దశకుండు డరుదెంచి - తన శతభాగ్య
అశకుండు వెలించ - అరిమిడి ధరణి
అయియు బట్టిరి - యింమపై బెట్టి
కొనిపాయె, ననిచి ప్రభా - కుటి కుటిలంబు
గాజేసి, రోషనం - కలిల రక్షాక్షి
తేజ సరంబరత్ - దిక్కులు నిండు
గా మించి రేల హం - కరంబుజేసి
'హ'మ్రతి! రెండు - చెప్పెయి' అనుచు
నట్లున ననుచు, - యున్నది యుక్తోద
పట్టిం నిల్వ - చారు పట్టనియె

దర్శన, అది భాగం

తేరా లక్షణ! - తే నిర్మములు "అర్హ" ||
ధారుణిమత గొని - దనుబింబు పనె నిలు "తేరా లక్షణ! || ౧ ||
దనుబింబు ని - ద్వరపై గూర్చెద "తేరా లక్షణ! || 2 ||
శిశుభముఖియగు - జానకి దెచ్చెద "తేరా లక్షణ! || 3 ||
అదె పరుచున్నా - అదిగో! దనుజుడు "తేరా లక్షణ! || 4 ||
కొడుకు ధరపై - గూర్చెద నున్నా "తేరా లక్షణ! || 5 ||
అదిగొండవృత్త - సరి వేస్తె ననుకొ "తేరా లక్షణ! || 6 ||
నుదిరిపు నిక్కడ - నూచిగ గూర్చును "తేరా లక్షణ! || 7 ||
'నకునబెట్టి' అని యుక్తుము (చూ ఆంధ్రప్రదేశ్ భాగములో దీపిక, పుట 479)
'క్రమముగా' నని భావము
ఇది చరిత్రాత్మకము

దృష్టద తని యిట్లు బొలకా - దాద్రప్రేమియను
 మొససి పిరావే - ముససి సెలవిమను
 ఉట్టవోనిముడేయ - సెట్ట వందలని
 ఎట్టవొక భీలి వడి యా యిది
 యిట్ట ఎరావే - మితని ఏ వేళ
 మిట్ట నింకట్టని - బుట్ట చింతింప,
 బరిజొత్తుడు రంతి - అరిజొత్తు ఎటుని
 తినుతొ రిల్లోడి ఉండ్ల రిచివరా
 రంక మిట్టగెట్ట - అట్ట దొనిమని
 నంబ రక్కమను - ము గూరినె
 ప్రేమతో నచట - ప్రియ మెంబ
 గామజ గైకిని - పొని సేకేల
 మృగమని వేరి - దీరతి చింతి
 ఎక్కడికియై - నుంబ పొలిందె
 ఎక్క ను కంఠ - అగ్రు కృష్ణుండు
 తన తల్లి ఉండిది - తాని గొర్తుండె

౪ ఇట్లు హొర్పు ముద్దుకృష్ణుని ఇచ్చి యుగళ యిట మునున్న

ఎలలా*

రావాని దాపాహించె - నా నైదని ననిగానే నీ

వానెకమాశీరెలారా / నా ముద్దుకృష్ణా |

- పిచ్చ రాముడ నేనేమిరా

1

అక్షాహ గంభాయానూ - చుటామిటా ఉండా నివూ

అనాకా నానా ఎగ్గారనే! నా యువోదహూ |

- అవురె రాముని చివరూ ఎచ్చెనే!

2

* ౩ మీయ యిదొక్కన్డ పం నాదొక్కము

నదిగా నీయి పట్టిపట్టె - చాగ నాటాడెదె
అటుగా ముడుచుచు నాటెనురా వో బాంకెట్టె !

- లెటగానె నాటెదరా !

3

ఆ రాముని దానెచున్నా - తా నా లాటెదరా
నోరూ నా బిడ్డలూ పలకెదె ! వో యుని దమ్మా !

- నీ నీవు దాగె దెచ్చినే !

4

నే నెంతా బిడ్డలగనీ - నీటా నోరూ పిరుగాలెదరా
పూని మగదూ నేటానెనురా ? వో బాంకెట్టె !

- నీగె నీటా నెనెదెదరా !

5

నీ బిడ్డలగనీ - నీ యూగా నాతో గట్టియె
నే నెంతా బిడ్డలగనీ ! వో యుని దమ్మా !

- నీతో బిడ్డలగనీ నాటెదరా !

6

నీరయ నాటిగెందా నీవో - మీదానే భారము నో
మరునా కె నుంచెనా జేసెదరా వో నాటెట్టె !

- మందు నీటా నెనెదెదరా !

7

నీ నీవు మందునీరు నిజముగా నెచ్చక

మందు తినునా నాకు మనమే కాదు

కనుక బెచ్చు మనుచు కుమలాకు భారముగా

నా రోగము యిట్లులనియె నగుచు

దర్శన*

నా యన్న ! నీవు ఎట్లెనా - నులెనటరా కృష్ణా ?

నీవు, నమలేనటరా కృష్ణా ?

నా యన్న ! కంపు వణ నే - నాల్గనే గోపమ్మా !

1

లెచ్చే నీరసంబయ్యా - తినేనటరా కృష్ణా !

నీవు, తినేనటరా కృష్ణా !

ఎట్టి యీకు తింటే చేదు - నాగుండా దోయమ్మా !

2

1 'వెలుకల అడవి' అని విభజనము

2 ఇది యశోదాకృష్ణుల సంవాదముగల దగును

3 'లెచ్చేను' (లేగలను) అని యర్థము

- తా, చింతమానీ తేనైని - త్రాగేవటరా కృష్ణా ?
 నీవు, త్రాగేవటరా కృష్ణా ?
 తీసుకగా తేనె, వెన్నితై - తిరిరానే గోపమ్మా ! 3
- వెన్నా వర్క, తేనియ ద్రా - వించే రార కృష్ణా !
 (తా, వించే రార కృష్ణా !
 యన్నా ! వాల్మీ లేన దాగే - దెత్తానె గోపమ్మా ? 4
- పిట్టలతోడి తనె దిని - వించే రారా కృష్ణా !
 (తిని, పిం రారా కృష్ణా !)
 అవున్నా ! కారము దిందు - రంతానే గోపమ్మా ? 5
- గురుమాగా పీగడ, పాలు - గ్రోలేవటరా కృష్ణా ?
 పాలు, గ్రోలేవటరా కృష్ణా ?
 రదిగొండపారితో లేనది¹ - లాగోనే గోపమ్మా ! 6

కాళీయుడు

- ః ౧నిన విని నప్పుకొనుచు యశోద గారివింపుచుండె, నంత కృష్ణుం యిట్లనెక
 వాలింబు జాపుచు, బృందావనంబున లేగల సేపుచు, వత్సభకాసు ప్రముఖ
 రాక్షసులం బంపుచు విహరింపుచుండి, యొక్కనాడు గోగణంబుల దోలుకొని
 కాళింది మడుగునకు బోయి, కాళియ విషకలితతోయంబులం ద్రావి
 సోలిడియున్న గొల్లల, బాలకుల మరల బ్రతికించుకొని మందకు పెచ్చనం
 జూచి, తద్వృత్తాంతంబు వివరించుకొని బీతిల్లి యశోద కృష్ణునితో
 గొల్లనునున్నది

పలలు*

మాతండ్రి కృష్ణా ! కాళింది - మడుగూదిక్కూ పొవడందూ
 పారాకాళర్న మున్నాదిరా ! వో ముద్దుంకృష్ణా !
 - కైకీ బుస్సూమాని యిగిసిరా !

1

1 'హరికృష్ణ' పదము

* ఈ యేల యశోదాకృష్ణ సంవాదాత్మకములు

వమోహరూ విచాగనే -- తయమూ నీందుచుండగానా

నేమింటి యందేలా పొన్నేనే వోయక దమ్మా!

— ని వాల్చల్ దగ్గర, ౧౯౧౯-౧౯

2

పిరికివాడవూ నాతండ్రి! — వరగ పనుల మేపే నంటా

వరుసాదారుచూ సవద్దురా! వోమందూక్కుష్టా!

— పట్టుగా నా వెంట నుండరా!

3

తరిగొండ నాకొంపూన — పరుగూనా నే నుంతా గానీ

పెరుగూడువూ కాన వెన్నానే! వోయకదమ్మా!

— పెద్దచెట్టిగా నే పెరిగి!

4

ద్విగద అమర మాయలమాట — యిది, గొనెమ్మ

నునము రంజితేసి — మరుసూ దనుండు

పరురాడు నేడ్క న— మృదువుల కరిగి,

తెరచి వాలకులు ని — ద్విగ్ధులై చూడ

వరిలేని బంగరు — చలదంబు దొడిగ

నరిగి కుచ్చులతోడ — చల వెల్గుచును

దట్టమై తల ఎక్కు — ధన్య బిగించి

దిట్టమై మించి ల — తరంబునందు

ప్రపలిన సున కదం — బక బూరమెక్కి

వలర కంఠీరన — ఎమున నెగిసి

క్రొధంబుతో మహా — కుధరం బుసూర్కి

చూడపు డప్పుడ మృదువుతో దుమికె

7 ఇట్లు దుమికిన వాలకృష్ణుని కాశియోరగుండు గరచి యతని దివ్యదేహం

బునకు చుట్టుకొనియోండా, నలల యిదొదలులు అచటికి వచ్చి, పాముతో

చిక్కి కదలకున్న హరిని జూచి, అందు గొనగొప్పవాతంబులు వాపోవుచున్న

జూల రోహిణీయోదలు తత్తరంబును నిట్లనుచున్నారు

దర్శన

పామునేత చిక్కినాడు — బాలుడూ, మెదల డొంక

రొమ్మి సేతామమ్మా? మన — మేమి సేతామే?

1

కల్లకల్లాపిము నేను - చుట్ట చుట్టవారి, కీర్తి
 నే నా యింకగలు పైట - కల్లకల్లాపి ?
 కల్లకల్లాపి నీ - దయతోన రక్షించు' మి
 నురువొప్ప కరములెత్తి - మొక్కుకొందామే ।

2

3

"నంద" అని పల్కి మరియు దుః - భావ్రాంతుగురు
 కనుమూసి మెడలని - కనులొచ్చను
 గనుగొని పల్కి ర - క్కట ! పుష్ప ! నీకు
 మునున వచ్చిన గండ - మును దప్పిపోయె
 కనుక కీ పాము - గామకయుండె
 గండ నేటికి చ్చవ - మైన తేడయ్య
 చాక ! నిన్నది - ఒక్కన నేళ
 చాల కితిలివ' - సంతకటవరి త ?
 తామరదండర ! - తలచిత మున్ను ?
 ఏమి నేయుదుము ? నే - మెట్లు తరించుదుము ?
 పాంపు మొదము - పట్ట నున్నె
 తనెంబ కరువక - కుర్ర ! నిన్నే
 గరచె' నిపుండినా - క్రమ్మర మున్ను
 కరుణచే ప్రతికింప - గలవు మేముండ
 నిను బ్రదికింపగా - నేర మో తండ్రీ !
 యశమాత్మ ! తరిగొండ - హరియైన శేష
 తెలనాయకుడు మా - జాలి తా నెలిపి
 బాలక ! నిన్నందు - బ్రదికించవలర ।

న అని పల్కి రంబ తిచ్చి యశోద యిట్లుచూపుచు

దర్శన, ఆదితాళం

రా చిచ్చి కృష్ణ ! - రా యన్నా !
 యీ చందిలిన - నీ నీరముతో
 నీ చెలపమున - కెట్లు జిక్కితివ' ?
 " నా చిచ్చి కృష్ణ ! "

"పల్లవి"

"ఉప"

1. 'నక్క' అని యుండిన అర్జును మురిత సుగమ ముచ్చొడిచి

కట కట ! ని స్నీ - కాకోదర సుపు
డిటు చు ట్టెను, నె - నెటు విడిపింతుర ?

॥ నా చిన్ని కృష్ణా ! ॥

1

నీ ముద్దులు, మరి - నీ జగి సుద్దులు
నీ మరిపెంటులు - నే నెటు మరతుర /

॥ నా చిన్ని కృష్ణా ! ॥

2

తరిగొండ నృతే - సరి కరుణను మా
చెరపు దీప్తి నిను - విడిపింపగలె

॥ నా చిన్ని కృష్ణా ! ॥

3

ద్విపద అని యివ్వఁబడున - నపుడ యశోద
యిందు నెందు లా సుతు - నోయ్యన గాంచి
'హా పంశ భూషణ ! - హా నోముఖమ !
హా వీర ! హా ధీర ! - హా సత్కుమార !
మున్ను రాక్షసి వచ్చి - మోసంబు జేసి
చన్పు బాంనుడు వి - షంబిద్వినృత
విష విజయుండవై - చెరవని నీకు
విషధియన ! సర్ప - విషవాక్కు నెకట !
నీ మంజు భావలు - నీ వినోదములు
నీ మన్ననలు జూడ - నే జెందు బోయె ?
మా జోలి లేక ని - మ్యాడ్ల మైపురచి
యో జల మధ్యమం - డిట్లన్న నిన్ను
కనుగొనుచుండెయ - కాయముల్ విడువ
మనఁడు ! మాయంత క్రూ - రాత్ములు గలరె ?
బిడ్డలు లెకనె - పృథ్వీతలమున
గొడ్డాల¹ చునించు - కొనియిండి, తుదకు
నీవంటి సత్కృపా - నిదిని పుత్రకుని

1. 'గొడ్డ + అలము' అని విభజనము ఇది ఉత్తమ పురుష బహువచనము 'అలు' శబ్దము వరమైనను, రుగాగమము లాకుండ ట ఇందలి ప్రత్యేకత

గా వేర్కొనో మేము — గన్పందరు కేమి
 గట్టు కొంటమి ? యిందు — గతిగ నీవేమి
 గట్టుకొంటివి ? కట్టు — కడ కట్టులయ్యె
 మా ముద్దులయ్య ! వా — మన్నన కృన్నా !
 ఏమి నేరముదము ? ని — స్థి చిన్నివాడె
 పాపాత్ములము మేము — పలువుల వెంట
 నేవ నంజితిమి నీ — నే నొక్కతెడ
 మాకేట పలువులు ? — మాకేట బ్రతుకు ?
 మాకేట జనువులు ? — మాకేట సుఖము ?
 'కడుకక వెంటనే — గొనిపాపు నమ్మా'
 లని పల్కి యురువురు — హా ! యి యొడ్డు
 మనములు పొరియందె — మగ్గుముల్ జేసి
 'పడపడ ముడుపులో — బడుద' ఎటుంచు
 పడరి పోవుట జూచి — బలు డిట్లు అనియె

ఆ వె తల్లి కంద్రులార ! తత్తరమున మీరు
 మడుపుల నె యట మందిదగునె ?
 పాము నదరకట్ట పడ్డాకుడిక వచ్చు
 చూచుచుండు డింక శోకపదక

దివ్య నాట్యము

గ్నివన అని పలుకుచుండగా — సంగమజ్వలంబు
 కన వేహమును బెంచి — దండశూక్తంబు
 చుట్టిన మట్లు పీ — ధ్యులును, తత్పాచు
 మట్టపొంబుతో — నలరి చెట్ల

† ఈ పంక్తికి ముందుండ వలసిన సాదమొకటి శిఖరుని ఏమరుపాటువలన బుద్ధిమై నట్లు,
 ప్రాసమట్టి స్పష్టమగుచున్నది

గిట్టడై గిరగిర - (దిప్పి యున్నట్ట
 గట్టెగా బువ్వైచి - మనతర యుముడ
 తోపల మించు క - రోల ఘోషంబు
 చాలితము ముద్దు - శ ధ్వనిగా
 పుండవనముతోగి - బృంగళిమోత
 క్రంచెని గాయక - గనంబుగాగ
 కలహంస శుక సిక - కలకల ధ్వనులు
 సలలితమగు తాళ - శబ్దముల్ గాగ
 నాకమందుండి యా - నంద మింపొంద
 జోకతో జూచెడి - ముత్రామములు
 నరులులై పీక్షింక - ఎద్దులుగాగ
 సురుదివ్యమణిపట - ల్ జ్వల కాంతి
 మహాళ కాళీయభంగి - మంటనమందు
 బహువిచిత్రంబుగా - ఎటునటుభంగి
 నటయించె వేల్పు లా - నంద మింపొంద
 తటుకున భేరికా - ధ్వనులు మ్రోయించి
 కుసుమముల్ వర్షించి - కొలాహలముల
 వెన ఘటించిరి తాళ - విధి దప్పకుండ,
 వర తరిగొండ ని - వాసుడై శేష
 గిరివాసుడగు బాల - కృష్ణుడు సల్పు
 వింత నాట్యమునకు - వెరగు నొందుచును
 సంతోష మొందిరి - సకల యాదవులు

దర్శన, ఆదిత్యం

అడవే! కృష్ణ - దానే!

||వల్లవి||

పాదు నా గో - పకు గందరూ తన

చేరుక బాదగ - వింతగ నగుచూ

4 అడవే ||శ్రీ ప||

- రతకిం రతయుం — తది ౪ ధిమిత యని
గతుం¹, చల్ల² లతు — రితముగ మెరయూ || ఆడనే! || 1
- లరుచు పేరు గ — స్త్రీలు, నూపురములు
ఘట ఘట ఘట — ఘటని మ్రోయూ || ఒడనే! || 2
- ధాను ధణందలు — ధాత యనుచు గీ
ద్వలులు నభయన — వరసగ బొగడా || ఆడనే! || 3
- మణిపూషణ ములు — మరి మరి కడలగ
ఘట ఘట ఘట మెల — ఘంటలు మెలయూ || ఆడనే! || 4
- తారి తకిణయుం — తకిణ తకయుం
తారి తకిటతక — తాతై యనుచూ || ఆడనే! || 5
- వర తరిగొండ ని — వాసుడు వేంకట
గరి నిలయుండగు — కృష్ణుడు చెల్లి || యాడనే! || 6

శరణాగతి

- ఉ అప్పుడు కళయోగగుని యంగన లా విధమొ జూచి, బల్
తప్పెన, కార్తవంచు పరితాపము నొందుచు కృష్ణపాత్రికీన్
చెప్పెన వచ్చి నిచ్చి, ఒహదీసెన నొందుచు పల్కరియ్య మా
అవ్వ సహించి, కృష్ణ! యిక తాండవమాడక నిల్చి నవనె!
- ఁ అని మరిన్నిట్లు నుచున్నారు

1 నాట్యమున తాళానుగుణముగా ఆరుగు చేయుటకు 'గతి' యని పేరు ఇది 1 వికసరగతి
2 ద్విసరగతి 111 త్రిసరగతి యని ప్రధానముగా మూడు విధములు ఈ త్రివిధగతుల
లక్షణములకు చూ స్మృతరత్నావళి, VIవ అధ్యాయము, 181-184 శ్లోకములు

112 'తొల్' అను ప్రాచీన శబ్దము దీనికి మూలము 'చొల్ల' అనగా 'తకిట, తగిగణ'
వంటి వాద్యజతులు (Rhythm-syllables) నాట్యసందర్భమున వీటిని ఉచ్చరించుట
(Oral recitation)ను స్మృతరత్నావళికారుడు 'వక్తరాద్య' మని పేర్కొనెను
1 నాట్య (చూ స్మృతరత్నావళి, VIIవ అధ్యాయము, 12 శ్లో.)

దర్శన (జావీద)

శరణు శరణూ సందాక్షమారా !

శరణు శరణూ

॥వచ్చె॥

శ్రీకృష్ణ! దుర్జయ - ఓకర! పరి మో

వైకర! పూర్వ ని - శాకర పదినా !

॥శరణు॥ 1

సందర సగహ! - మందరధర! ముచు

కుందపరద! గి - వింద! ముకుందా !

॥శరణు॥ 2

వరతలిగి ండ ని - నాని! ఎరాల్పర!

గురుతరి వేంకట - సెవరినిలయా !

॥శరణు॥ 3

ద్రవ్యద శ్రీరమాహృదంశ! - శితరానివేశ!

నారాధకుణామ్యుత! - సందకుమార!

నిగమాంత సగహర! - నిరుపమాకార!

సగపంతుడగు నీదు - ఎదిమలక్రింద

వాడియలె యుతినిక - మంచిది, మాకు

కడలేన శోకంబు - గల్గున గని

ముము జూచి ఎరికించు - మాప్రాణవిభుని

కమలేశ! నీ ఎరి - ఎట్లనిచెతి

కడు దిస్సి రక్తంబు - గ్రెక్కుచున్నాడు

తడనాయె నిప్పు నీ - లాంఛన ఎంక

నాడు జేసిన పెండ్లి - నైశంబుగాదు

నేదు జేయము తండ్రి! - నీస్థ సూపెండ్లి

నీరాన రోవుచి - నిన్ ఎట్టడింక

నీయూర్జున నుండు - నేడగొను

మా మొరి లాలించి - మ మూడరలించి

ప్రేమరొ నిక వది - ఓక్కి నూ కొంగు

మని శరణార్థులై - యందరు పేద

వనజాచములమీద - వ్రాలిన జూచి

కరుణించి, బెమ్మని - కలియోరగుని
 కిరములపైనుండి - చెన్నైరు దుమికి
 యలసలశాంతి వహించ - యాత్మ మోదించి
 కిక్కిరిస్తూనే ఉన్నా - కడ నిల్చియుండె

న అంత కాలియోరగుండు హరిక మ్రొక్కి అపహంక్ష మజెసికొని తన
 కొంతలతో సజన్మనంబు జేరె, నంత రామకృష్ణులం దోడ్కొని నంద
 యశోదాబులు గొప్పంబునకు జని ముఖ్యుల నుండి, రందొక్కనాడు హరి
 బృందావనంబులో నిల్చి వేణుగానంబు జేయుచుండగా ఎని గోపకాంతలు
 వారి కెదురుగా బోయి తనుచో దా మిట్టనుచున్నారు

మురళీగానము - గోపికల ఆరాటము

ద్వీపద సుందరీపణులారా! - చూడు న దిక్కు
 బృందావనంబులో - క్రియింపైన నంద
 సుందను ప్రియ డా - నందించి, ముంకు
 కందర్పుడై శూర్ప - కళలతో వాచు
 భాగావతానని - పద్మంబు గదచు
 బాగుగా డాకారి - పై సోచనట్టి
 చరణావళిద్యుతుల్ - ఒగితపై నిండ
 శిరమున నవరించు - శిథిలించుమాం
 అల్లాడ, ఘనకంఠ - హారంబుతోడ
 మల్లాడు' నవనూన - మాలిక్ వీడు'
 చెరిగి కర్ణావతం - పీఠ కర్ణికాం
 కళ దివ్యగండవా - గ్రహభ మేరయ
 కళపంక జాంగుళి - క్రమనటనంబు

1 'మల్లాడు' అని విభజనము 'వెనగాడుచున్న' అని యర్థము (యా ౩౦౯ పుట 609)

2 'విద్యుకానగా' అని యర్థము

సరస స్వరౌఘ భా - స్వర సర్వవరః
 జాప, భూయగళంబు - శ్ ఖిల్ల, వారి
 మాపులతో¹ రోక - సుందరమూర్తి
 యిందమై తగ నేడా - ఎడతంబునందు
 పొందించ యూడుచు - భూ రిశ్యంగారి
 రస ముప్పటి, వన్న - రాగానునరణ
 సుమరి నటియింది - ఒహు-భగతుల
 మనమీది నత్కిన - మానుసుమందు
 కనకాన కన్నులు - బెళికిం¹ నగుచు
 చూచుచున్న డు - సోమ చూచిలిరె²
 చాలి వ దిశరే - సుందరులార³
 శ్రీ తరిగింద స్వ - సెంహుచి మోచి
 పీ టిరుగా నంచ - యెడబొడుకుల
 మురలి యూచునతలు - మున్ను నిచ్చ మున్ను
 చిరుముగా తవమేమి - తేనె⁴ యుచ్చు ?

దర్శక*

ఎమి తవము తేసెనమ్మా ? - యీ మురళి పూర్వ
 మేమి తవము తేసెనమ్మా ? "వల్లవి"
 సేపూంబరు నెఱు - దొడబొడుక తగ
 నేమరు హరిహర - విని లొండెదనని "యేమి తవము" 1
 మునులకై నను లొండ - రాని సునతరవదని
 మురిచి తెక్కిరి వచ్చె పూని ?
 వననిచ్చి నురకై - నను గలుగుట లరె
 ఎని జను లెన్నుదు - రెమరిగ ధర్మసై "యేమి తవము" 2

1 'వల్ల (పీఠ) చూపులతో' అనగా 'కడగంటి చూపులతో'నని యర్థము.

2 'త, తళపని ప్రకాశింపజేయుచు' అని భావము

* ఈ దర్శక ప్రశ్నలు చరణమందలి తొలి రెండు పాదములు పల్లవిగను, మిగిలిన రెండు పాదములు ఉపపల్లవిగను పేర్కొనబడియుండుట గమనింప దగినది.

తరిగొండ నారసింహ - డైనా శేషాద్రి విభుని

కరుణ దానికి గల్గెగానా -

హరి యుధరామ్బుత - మిగవుగి గోతెడి

గురుతర భాగ్యము - దొరికెను నరామంగి

॥ నెమి తపము ॥ 3

ద్విపా ఓయమ్మలారీ | యిం - కొకమాట వినుడి
 మాయా ప్రపంచ భ - ర్మముల ఎనాడి
 సారంబులెని నం - సారముల్ ఎడచి,
 శ్రీరమాధిని జేరి - సెగ్గులు విడిచి
 'యెలమి పద్మాక్ష' మ - మౌనయ రి' ప్పానును
 పలుతమా సఖులార | - ప్రియభావణముల,
 కామమార్గముల - కనులతో నుంచి
 నావరకకట్ట చి - త్తము గలిగించి
 మాతమా సఖులార | - సాగెను మింగి,
 నూతనమైన ఎ - నొడంబు కొంత
 జేతనగా సఖులార | - చిత్తము డలర
 ప్రీతితో కృష్ణుని - బింబాధరంబు
 గరుతమా సఖులార | - కాగలిగియును
 కరములుసాచి య - ఘనని చేపట్టి
 మురుతనూ సఖులార | - ముగ్ధులుబెట్టి,
 నరసంబు లాడుచు - జుజాక్షు వెంట
 పాదమా సఖులార | - భూధరంబులకు
 నేదియు వెలియ కె - ట్టమ్మహామహాని
 చెనకిన, మనల మ - చ్చిన్ గమనట్ట
 తనవారమని చల - దయజెనెనెని
 నరి దయలేక ర - ప్పుల బెట్టెనెనెన
 వరుణగా మన మగ - వారు వ్రాణములు
 ఆంతురా మన - మటు జేయదగునె

1 'ట్టమ్మహామహాని' అని యుంకిన యతిమైత్రి కుడుకును,

యాశయు మెరిగి ప — ధృక్కుడు దానె
 మనల మోహించి న — స్మరించుదనుక
 మన మూరికుండుట — మధ్యద విజము,
 తమకముల్ మానుడి | — తాలస గోవు
 లమరంగ తెట వీ — శ్లావ గ్రోలు
 నంబుజానలార | — ఎరిమధ్వలార |
 బంబోవ్వ — యీ — వీతకేయ
 గాను బండుట మన — వరలటముల
 చ్చానియిండుకనడు — పనల ఎంబుడు
 కున్న నెడల — గలుగు నిచ్చట
 మీకు నలయము లే — ముందు ? బొమ్మనుమ
 కొండలు బల్కుగ — కంద ర నంద
 ఎంబిలితల్మై — కముముగా నట్టి
 మగువలు తమ తమ — మానసిబ్బముల
 నగధరః చాలింగ — నంబు గావించి
 ధానించి తత్పర — తంత్ర చొక్కి
 మానసిల్ అనుటలు — మందిరంబులు
 చొయి బ్రక్కుప్పని — బందెడికొరకు
 పొయిని నిష్కలో — పార్వతి ప్రణమ
 తాము సంకల్పించి తగ నాదరించ
 యీ మదనతు లను — ఉగళ కిట్లనిరి

పార్వతీవ్రతము

దర్శన ఆదితాళం

తైలజాలా ! దేవి తైలజాలా !
 తైలజాలా ! నిన్ను మేవనా — సతతామా కొలిచేము
 బాల సోలూని మాకు — పతిని జేసి రక్షింపవే |

|| పల్లవి ||

|| తైలజాలా ||

శౌరిని మోహించినామూ - జాలిచె రాళలెము
 పింజాక్కుడు మా పా - నిలిచే చండ మూహింపవే !

॥ శ్రీ లక్షాతా ॥ 2

శ్రీకృతా యగ్గిందా - శ్రీ నరహరి యుండ
 మాకు నీ సా గుణగణేపి - ముచ్చించు మ్రొచ్చుము పికు

॥ శ్రీ లక్షాతా ॥ 3

చ్చంద ఓ తల్లి ! శ్యామ ! - యుక్తిభరేంద్ర
 చాత ! సాక్షాత్ ! - సద్గుణోపేత !
 భగవతి ! మా వల్ల - వర్మహిమని
 మగనెగా బెంబుము - మధుసూదనుండు
 ముగ్ధుని వెనుక ని - సురుల న్నూచించి
 ఆగ నేతతో వనం - అంబు లాచులు
 చెలగి బాచరి ! సిట - జెనెది మనుచు
 ఎలికి, హవియంబు ! - భక్తింబు లుట్టు
 మరువం నచ్చరి - మానప్రతంబు
 నరనాథ ! యుండొక్క - నాడు ప్రాప్తినవే
 క్రిమమొప్పుగ - గోపరామిరులె
 యుమునా అరంగిడ - కరిగి యెక్కెడను
 ఏకాంతమున వేడ్క - నెనె చేయులు
 ప్రాకటంబుగ తీర - భాగంబునందు
 రాశిగా నుండి ని - ర్చుణులై, వరి
 డసె శున్యస్య వి - డంబనంబులు

1 ఇది 'యూత్రా' శ్లోకవసమ 'శక్తియుత్పవము' అను నర్థమున ప్రధానముగ భాధి గాంచుచున్నది (చూ ౩ క పుట 312)

2 'వేతితో గలిపి దేవతకు వివేదించిన అర్చము' 'దేవతాప్రసాద'మని లాభ్యర్థము

3 ఇచ్చట 'యన్యస్య' నిలంబనంబులు 'అని యుండదగును 'గృహీతాన్యస్య హస్తాబ్జలై' అను పాతన ప్రయోగ మిందుల కాధారము (చూ అంధ్రమహాకవళము X వ స్కం , 313 వ)

రథసంబుదే సూత - రజ గ్రహకర
గుభూత గుభుల్లస - క'రి దుంకురుసు
వరతరిగొండ ని - వాసుదై క్షీ
గిరివ నుడగు వాల - కృష్ణుని ప్రియ
పాటు బాడుచు - ఎరిగ నొందరులు
మోటలాడుచును స - ఎల్ల విల్లు లనిచి

జలక్రీడలు

రక్ష్వ (ద్రువం), అధితాళం

- చేడలంద రీడ లు - క్రిడ లాడరే ! "వల్లస" 1
 ప్రస్థ, డామూ నీడకు న్న - డాడ 27 డరే !
"చేడలంద రీడ" 2
 పొలతులక | డామోల్య - పూలు గొయరే !
 యిందు, కులుకూచు నాడ తుమ్మర - సుముు దోలరే !
"చేడలంద రీడ" 1
 ఓమలనామూల మెల్ల - గ గ్రహించరే !
 పెద్ద, కమలమూలు గొసే కోసే - గట్టు యిలరే !
"చేడలంద రీడ" 2
 సల్లకలువా లందు గొసే - నాకందియ్యరే !
 లల్ల, తెల్లకలువాలన్నీ ఎట్టు - తిసే యొసగరే !
"చేడలంద రీడ" 3
 దురుగాగ తరంగములు - ద్రెయ్యులున్నరే !
 మి రు, పెరువా కక్క రొక్కతీని - విణువకుండరే !
"చేడలంద రీడ" 4
 యిప్పుడు కృష్ణ డిటకు ప - యొట్టు పుండునే ?
 మన, తములన్నీ వరుగా ని - ధరను ఎండునే !
"చేడలంద రీడ" 5

'గట్టున+ఉంచరే!' అని విభజనము.

అరిగొండ నానసింహుని — అరణ్య బొందలే !
మనకు, సారిదీగ కృష్ణుని దెచ్చి — చూపుమనకే !

॥పెదలెండ బంద॥

దర్శ్య (కోలాట), అటాళం

హరికృష్ణ ! హరికృష్ణ ! హరికృష్ణ ! అరణ్య
యలరుసు కోలాట రాదుదామా ?

॥మృచ్ఛి॥

యూమ్మని మన చీటు — రమ్మలవలె — కుంఠే
టమైద కొడకుల — తోలుదామా ?

1

ఎన నడకముం కన్నులు — ఎంచేవని యుండే
పండుముం గొళ్ళ — వచ్చుదామా ?

2

కళశచే మనకై — కుల ధిక్కరించు ని
కలువరేకుల ఎట్టి — పలుముదామా ?

3

పావనము మన — మోపితేనెంపంటే
శాపముకుండము¹ — ద్రావుదామా ?

4

యొకప్పని మన జ — హువులను హసించు త
మరినాళముల ద్రెంచి — మరలుదామా ?

5

గుర్రాలరముగ మన — కుచముల గెలించి²
మెరయు ఎక్కువలకు — అరుముదామా ?

6

ముదమొచ్చి మనపల్ల — ములవలె దగు కొక
నదిమూల గదలించి — బొడుముదామా ?

7

ధరి మన చెక్కిళ్ల — కరణ ఎట్టువగాను
లిరుగు శక్తి సుళ్ల — నొరయుదామా ?

8

1. దానిగల మకరందము

2. 'పరిహసించి' అని యర్థము

వట్టుగ మన నితం — బసుల పిలికె నుండు	
నట్టు పై కతములం — దాడుదామా ?	9
లలరాగ మనపాద — ములవలె నిచ్చుట	
కులికె కురుసులాను — గొట్టదామా ?	10
రంగుగ [సాం]గు ల — రంగమాతికలపై	
రంగి వుయ్యల లాగు — చుండుదామా ?	11
సమ్మతిగా నలి — లమ్మ నొండొరులపై	
చిమ్మన గ్రోపుల — జమ్ముదామా ?	12
బొడిమి యాలలు — బాడుచు బోడుగా	
పేడుకగా నీదు — లాడుదామా ?	13
ఉల్లాసుమలర యీ — చల్లాని జలమెత్తి	
చిల్లాపొల్లగి నెగ — జల్లుదామా ?	14
దిట్టముగ ని — నది నీరు పై కుట్టు	
నట్టుగ పేరున — గట్టుదామా ?	15
శేషేంద్ర పరియైన — శ్రీ తరిగొండ న్న	
సింహాని కృష్ణుని — జీరుదామా ?	16

స్వేదక అనుచు నొండొరులు గో — పొంగన మణులు
 గోనకొని చిమ్మన — గ్రోపుల నిండ
 నలిలంబు వించి యీ — పుర్యంబుగాను
 చెరిగి యొండొరులపై — జిమ్మి నవ్వునును
 శ్రీకృష్ణ బాడుచు — చలరేగి మురిసి
 పికతో విహరించు — నేళ కృష్ణుండు
 వారిఁనేత్రలు — వారి పేడుక
 వారి మధ్యమున ని — రాణాలై యున్న
 సరణి వ్రాంచి యు — కృడికేగి, వారు
 చరియించు టేక్షించి — సరితిరి దుసుచు

1 'సంక్షోభగునట్లుగా' అని యర్థము (పూ 3 ల పుట 270)

2 'యచ్చట్టి శ్రీ' అని యుండిన యుతిపై 4 కురుగున

3 సరియైన సమయము,

శ్రీరాంధ్ర కనుసన్న — లోయందందు
 నిలిపి, తానొక్కడో — నిపుణుల మెదడు
 సుదతు లెక్కడ తను — జాతుల ? యుచుచు
 పొదలమాటున డాగి — పొంది లో నగుచు
 సల్పితిచ్చు శీ — కృతులనై యుండి
 మెల్లన నడచుచు — పేను వంచుచును
 బాలుని భంగి న — పద్మలోచనల
 చేలంబులెల్ల మ్రు — చ్చిత్రి వానిపోయి
 తరిగొండపారి పాన్లు — తరువుపై వెక్కి
 తరుణుల చిహ్నమున్ — తగి జూచుచుండె

ఇట్లు గోపకాంతలు జన్మక్షీణుల వారించి, కట్టు పుట్టంబులు గానకా
 చరిత్ర వలంకుచు తమలో దా మిట్టమనువ్వురు

చీరలు వేదకుట

దర్శన, అటాళం

- మనచీర లెవే వోయమ్మా ?
 ఇమ్మా ! యాచాయ యేమే వోయమ్మా ? 1
 యింకెట్ల జేతా మోయమ్మా ?
 అమ్మా ! యిందెప్పుడు రోయమ్మా ? 2
 యిందె వుంటి మోయమ్మా !
 అమ్మా ! యెవరెత్తుకపోయా రోయమ్మా ! 3
 సుడిగారి రాలే దోయమ్మా !
 అమ్మా ! మట్టుకపోలే దోయమ్మా ! 4
 ముచ్చు లెత్తినా రోయమ్మా !
 అమ్మా ! యీమూల జూడూ దోయమ్మా ! 5
 ఆ దిక్కు వెదకూ దోయమ్మా !
 అమ్మా ! యీదిక్కు జూడూ దోయమ్మా ! 6

అలక్ష్మీదా విలాసము

శాడలు ట్టా డోయమ్మా !
 అమ్మా ! యేడ జాడా లే దోయమ్మా !
 చోరు లిందున్నా రోయమ్మా !
 అమ్మా ! కోడించిదాడూ డోయమ్మా !
 తరిగిందహరికీ వోయమ్మా !
 అమ్మా ! తక్కుక మ్రొక్కు చోయమ్మా !

ద్వీపద ౧ని గపికలు చీర — అందండు నెడకి
 కనలేక భీతిచే — కళవళంబంది
 తక్కుక తమలోను — తా మిట్టులనిరి
 ఎక్కడ వోయె నె — డీ చీరలన్ని ?
 నాచీర యెట్టిద — న్నను విచిత్రముగ
 పూచిన ఎంగరు — పువ్వుల చీర
 నెలతరో నాచీర , — నీదెట్టి ? దను
 తులుకుల నొప్పి [ర-క్త]పు వనై చీర
 కమలాక్షీ ! నాచీర — కరకంచు చీర
 రమణి నాచీర వా — ర బవంతు చీర
 సఖియో ! నాచీర — సరిగొంచు¹ చీర
 ఎకవాణ ! నాచీర — పెనుబాల చీర
 మినాగ ! నాచీర — యెర్రని చీర
 సలువొప్ప నాచీర — నల్లని చీర
 అలన ! నాచీర చె — ల్లని [చాయ] చీర
 కలకంఠి నాచీర — పునపట్టుచీర
 అని తమతమ నీర — లట్టిట్టి వనుచు
 నొనరగా నిలితి — నొక్క రొక్కరికి
 జెప్పుచు నోములు — చిన్నజేసికొని
 తప్పక తరిగొండ — ధామ ! నీవైన

1 'సరిగొంచు' అని విభజనము

మాపాటికి వచ్చి - మాచిరలన్ని
జూపజే! మానముల్ - [చూర] బోనియక!

వ ఇట్లు పారికి మొక్కి, మరిన్ని లమచోదా విట్లునుడువ్వారు

సీ ఈరీతి వెరవగానె ? యిచ్చోటనే
చోరుల వెడకరే సుదతులార !
పూరపుడై నట్టి చోరుని ఎట్టిరే
సిగ్గులు దక్కువా తెలియలార ?
కోకలస్థయు సీగికోసి దిగింబ[రలమై]
యిక నెందు నోదమో యింతులార ?
ఇండ్లలో నుండువా రీరీతి తెలిసితే
నీరు దెరురే చేడవార !

గి వారి కిది యెట్లుదెలుసునే వనితలార ?
తెలిసితే తిట్టకుందురా తెరవలార !
మోంపోయితి మికనెట్లు ముదితలార ?
ఇంత బయ మెప్పుడెరుగమో కాంతలార !

వ అని స్వామి సుద్దేశించి యిట్లునుడువ్వారు

దర్శన, కాంధోడి(జి?) రాగం, ఆది తాళం

మాతవ్య సున్నించి - మానము గావనే దైవరాయా ।
నీకు, జాతర జేసేము - గద్దక్కితో నేము దైవరాయా । 1
యిచ్చోటికి పురుషు - [లవరు రాక] మున్నె దైవరాయా ।
నీవు, చెచ్చెర వచ్చి మా - చీరలు జూపనే దైవరాయా । 2
వరతిరిగొందని - వాని ! నీ పుణ్యము దైవరాయా ।
వరగ కొన్నాళ్లంక - బ్రతికేట, జూడనే దైవరాయా । 3

1. 'లరికే+అట్లు' అని విభజనము,

నినద లని యిట్లు తరిగొండ — హరించి ప్రార్థించి
 [తమ]పులు గంపింప — తమకించి, యొకరు
 ఒక్కరి నిక్షించి — యో యుక్కురారి !
 ఎక్కడ బోయె నే — ధీ యంబరములు ?
 నుడిగాలి వచ్చి దా — చుట్టి వే చనెనా ?
 జరియక ముచ్చట — చ్చట డాగియుండి
 కొనిపోయిరో గాక — కోమలులార ?
 పురమెగు [క్రి] చటి ధీ — మ్యాక్కి వచ్చితిమి ?
 వచ్చువార మా వనసముల్ విడిచి
 యుచ్చట బెట్టి ధి — యుంజేమి లేక
 నిచ్చట నుటిరో — శేట శాచ్చితిమి ?
 చొచ్చివార మా — చొటి చేలములు
 ఎచ్చట బోయిర — దెరుగ కందగము
 ముచ్చట లాడుచు — మోసపోయితిమి
 ఇచ్చట తెవరైన — నేతెంచి మనల
 చుచ్చికలో జూడ — మనకేమి చెరువు ?
 మందబుద్ధులు బుట్టె — మర కందరికి
 ముందర గతి యెలా — ముద్దియలార ?
 యునుచు నొందోరులు క — యాకాంతలగుచు
 తనువులు గంపింప — తమ సమివమున
 చేలముల్ గొని సాన్చ — చెట్టెక్కియున్న
 బాలకృష్ణుని జూచి — బాగాయె ననుచు
 సాలతులు మొగిమొగం — బులు జూచికోసురు
 తలకొని తరిగొండ — ధాముని మాయ
 కనరాదునుచు చాల — కళవళంబంది
 గునిసి¹ కొందరితోను — కొంద రిట్లునిరి

1. 'గోపాలు పరస్పరము పీక్షించి' అని భావము

2. 'గొడగి' అని యర్థము (చూ అం శ్రీ సృ మా దీపిక పుట 374)

మ్రానిపై తృప్తుడు - కొలనిలో గోపికలు

దర్శు, ఆది తాళం

అదిగోనే నూనిహిత కృష్ణుడమ్మా!
 నేడెంతవాడు? కుదురుగా గూచొస్తా డోరామ్మా!
 యేడెంత ఎదు వచ్చెనమ్మా?
 చూడకపోతి, మీదనే వుంటిమిగదరమ్మా!
 నీడు చోరబద్ధవాడే నమ్మా!
 లేకుంటే వచ్చి, జాగ గానిపించరిచరమ్మా?
 వేడుకోని చీర అడుగురమ్మా!
 కృష్ణుని మోయి, చూడ సిగ్గయ్యని గదరమ్మా!
 సిగ్గు పోనేసోయే గదరమ్మా!
 తరిగొండ నార, సంచాని భజన జేయరమ్మా!

క ఆని కొంతలు లబ్ధింపుచు
 గొనకొని నదిని కదిల కుత్తుకదనుకన్
 తమపులు దాపుచు, కృష్ణుని
 కనుగొని యిట్లునిరి చాల కళవళ పదానున్

ప్రార్థన

హే|| సూర్యాది గ్రహ తారకాంతరగతం సూక్ష్మాదిసూక్ష్మం, జగ
 త్కార్యకార్య వివేచనం మునియతం కారుణ్యసద్యారిధిం ।
 తుర్యాతీతమాదిపూర్ణ మనలం దూరీకృతాఘం, మహా
 వైర్యం శ్రితరిగొండ కేవలధరాద్వైతం బజ్జేఽహం సదా॥

దీపవద ఓముద్దుగోపాల - యో శర్మచేరి
 ఓమన్మథాకాశి - యో మేరుదీరి
 తోయజ్జేక్షదా! - నీవు - దొంగనై వచ్చి
 మా యంబరంబు లే - మరిన, మ్రుచ్చిలుచు

గిక్కున చెట్టెక్కి - కదల కిచ్చోట
చొక్కి మ ప్పొరీల - జూచుచున్నావు
మానిసును జేరి - మద్యధ విడిచి
మానముల్ జాతురే - మగవార లిట్లు,
మనవర్త! నీకు గా - గా శెట్ల, వింత
వని జెల్ల దెవరికి - పదికించి చూడ,
కోరి మా [సిగ్గులు] - గొంటి వింకేల?
చీరలనైన మ - చ్చికతోడ నొసగు
మని తరిగొండేతు - నహితైలనతిని
మొనసి ప్రార్థింప, ని - ముక్కి కృష్ణ, దనియె

ఏలలు*

- యీ రీతివీ వోరుడాని - డూరుమన్నా రంతెగాని
చీరలు నే నెరుగాను పోరే! వో కొమ్మాలారా!
- విడిముడిచూచా లాడకూరే! 1
- చీరా రెత్తకాప్రయినా - చోరూడాస్తూ నీవేగానా
చీరాంబి మా కందియ్యారా! వో ముద్దాక్కుష్టా!
చేరి నిన్నూ సేవించేమూరా! 2
- పీ చీరలు గానాత - మింట తెగిరి పోవుచుంటే
చూచి తెచ్చి యిందుంచినానే! వో కొమ్మాలారా!
- తేచివచ్చి గైకోసి సారే! 3
- తగ్గి తగ్గి నీట లోనూ - తనువూలూ దాచినా మేమూ
సిగ్గులేక వచ్చేదెచ్చారా? వో ముద్దాక్కుష్టా!
- చీరలూ దెచ్చి మా కియ్యారా! 4
- తరిగొండా నారాసింహుడూ - దండ్రింటినీ మిమ్మిప్పుడూ
నరగునా రేచిలుకి రారే! వో కొమ్మాలారా!
తప్పగ చీరలూ గట్టాకోరే! 5

*4 యేలలు మొదలుకొని, చెట్టుపై నున్న కృష్ణనకు, నదిలోనున్న గోపికలకు నడచిన
సంవాదము విపులముగా వర్ణించబడినది.

ద్విపద అని నల్కొనిని కంఠ — అంబ రిట్లనిరి
 వనజాక్ష! మేము ని — ద్వాదశమైన
 కంచును లేచి చ — క్కగ నిత్యలేక
 అరిజ్ఞతో తోయ — నుండుస్థ మయు
 లేచిరస్కంటిని — తెస్తాయె నీతి!
 చంచలమునను మ — అయిట అపు
 నిగమముల్ దెచ్చుటో? — నిర్దురుల ఎగడ
 పగము భరించుటో? — పరుల బోచుటక
 అరినా పై కెత్తుటో? — దైత్యుని ద్రుంచి
 కరుణదే బాలుని — గానుటో? ప్రబలి
 బలిని ఎంధియుటో? — పాశ్చాత్యేయు
 చలమున గెల్పుటో? సద్దిర్మ పరణి
 ఎరగ భూమేలుటో? — ఒలకతి పగుటో?
 కరుణదే మెరయుటో? — కల్పించి గొములు
 జేసు పె యెము? నా — నీగ్గులు బయలు
 చేరి వేసేమె — నేయివానుటకు
 సరి సరి! మేల్మేలు! — చాల్చాలు, మాకు
 తరిగొండనా! ఎ — స్తంబు అయి!

(వ అనిచ ఎని అనుకృత్య డిట్లనుడునాడు)

దధ్య (తావిడి) ఆదితాళం

మీ వస్త్రము రందియ్యను¹ — మీకు కూలివాడగాను

కావలెనెను వచ్చి — గైకొనిపోరే!

1

అక్కట! దిగంబరం — మగుచు ఎందుండి నీ మ్రోల

నక్కడికి లేచిపోరే — నుంబుజేక్కణ!

2

సెమ్ము నేను చూడలేదు! — మీకు నా కిదేలివాడు

కొమ్మలారా! చీరలు గై — కొని కట్టరే!

3

1 'అందియ్యటకు' అని యర్థము

యెగ్గింత¹ చెలియకు నీ - వెంట రేచరమ్మను

సెగ్గు మమ్ము లేవనిరు - చున్న కృష్ణుడా

4

ఎనితలాదా ! తరిగి ండ - వానుడు మీ సెగ్గులు గై

కొనకముందె మీ చరలు - కోరి కట్టరే

5

ఇది లని పల్క విని భామ - రా హరి జూచి

ఉను త్తెరజేసి త - క్కక నిట్టు లనిరి

సరి సరి, మేల్మేలు - నరసిరువాక్ష

సరగిన నీ ముచ్చు - డిలు దెలిసె

శరణుచున్న మా - సంసారములను

వరియింప దలచెద - వార ! నీ విం

గుణవిహీనుడవౌట - గురు వెరుంగకనె

గుణాలివి నమ్మి - కొనియింటి మకట

నీకు హెయ్యులేక - నేడు మామై

చోల్చి లిష్టములయ్యె - కనక² నీరీతి

మానహీనుడవని - మాకెల్ల దెలిసె

[గని యిం] తటనైన - గౌరవం వెలి

మాయంబులబలు - మాకు దెచ్చుము

మాయావివై మారు - మనలంద్విని

తరిగొండవారి గొవ - తరుణుల జూచి

యిరవైన దిలు దాచి - యిట్లని శ్రీకె

ఏలలు

అకాశానా నెగిరిపోయ్యె - కోకలు నాకూ దారి కేసా

మాటా నే నేమిటి కిచ్చేనే³ కోకా మాటారా

- రూకారాకే సముక్తాకూనేనే

1

'ఎగ్గు + ఇంత' అని విభజనము 'ఎగ్గు కొంచెమైనను' అని యర్థము ఎగ్గు = తప్పు, అవమానము (చూ సూ రా అం నిఘంటువు, ప్రథమ సంపుటము పుటలు 766, 767)

'చివరకు' అని యర్థము

రాజాసామూతో నీవూ చీ - రా లమ్మేసించెనూ మెము

రాజాతో జెప్పికాపోమారా ! వో ముద్దూ కృష్ణా !

- రవ్వలేరా ? చీరా లియ్యారా !

2

రాజాచో [జెప్పా] నూ మీ - రా రంభించియున్నా రజైతె

రాజెవ్వడో నాకూ జూపారే ? వో కొమ్మాలారా !

- రాజుకడకూ పోదామూ రారే !

3

రాజుకడకూ లిరలిత్తారే - రమ్మనె వచ్చితే మేలే !

నా జాగా, దీ నూటా లనకారా ! వో ముద్దూ కృష్ణా !

- వచ్చి మా చీరా లందియ్యారా !

4

మీకెందూ రాజున్నాడాని - నోకగా నంటరి పూనీ ?

నాకూ మీరాజూనూ జూపారే ! వో కొమ్మాలారా !

- నాటికి మీ చీరా లిచ్చేనే !

5

[శ్రీ తారీగొండ మా నరా - పిండా] మాకూ రాజావీనే !

భృతిగా నన్యూలా లే[రారా !] వో ముద్దూ కృష్ణా !

- కాపునా మా చీరా లియ్యారా !

6

ద్విపద అన విని శ్రీకృష్ణ - డతివల జూచి

కుమగీటి పలికె నా - కామినులారా !

ఎవని వీక్షించి మో - హించితి రిచట ?

ఎవడు మీ హృదయంబు - లెల్ల హరించె ?

మరున కే పురుషుని - మగనిగా దించి

మురియుచున్నాడు ? మీ - ముచ్చట లెల్ల

తెలుపు డన్యడగాను - తెలియ బాధ్యుడను

తలపులు మీరేల - దానెదరింక ?

మొనసి చల్లకు వచ్చి - ముంత దాచినను

1 'బంధువు' అని యర్థము 'వాధ్యము, బాధ్యము' అను పదములు సన్నిహిత బాంధవ్యమును తెలుపునవిగా చిత్తూరు మండలమున నేటికిని వ్యవహారములో నున్నవి

ఎని యోనే ' దెల్పి, యం - బరము నామిద
[సడిగితే లేదన, - నటమోర వేసు
నడిగిన ఎచ్చెద - మని మాటచేసే!
ఎచ్చి కైకొనుడు మీ - వసనంబులన్ని
యిచ్చెద, నీటలో - నిటు నానవలదు
చలిచేత నాతంబు - సంభవించిన
కలకంఠులం ! శీ - స్రుమె రాతె ! యిసును
నలికిన అరిగొండ - వతిని వీక్షించి
అలిరాకు బోలు లం - దరు నిట్టు లనిరి

దర్శన, ఆట రాళం

చిరాలు కట్టన - నె రీతి ఎత్తుము బాలకృష్ణా ?
మీ రీ, వారి వెడలివచ్చి - చీరలు గట్టరె చెలియలరా ! 1
చేరవచ్చేము మా - చీరలు ముప్పీర ! నాంకృష్ణా !
నన్ను, వేరేతెగాని మీ - చీరలయ్యను పోతె ! కొమ్మలారా ! 2
ఆరిగొండవాం ! యెం - ఆట ఎత్తయుడవురా ! నాంకృష్ణా !
నన్ను, దురుసుగ మీరింత - దూరితే నెరతునా నొమ్మలారా ? 3

[వ లని పట్కిన పిని గొవకాంత కట్టనుచున్నారు]
గీ లయ్యయో ! నిటు దెహించు అదిరిసాగె
చేసుకుమురా కృష్ణ ? యిచ్చటి ఇంక
మారి మగవారు రాకము ప్పై రయమును
తెచ్చి మాచీర మీర ! సంజూమేల ?

ద్వీపద, లని పిని శ్రీకృష్ణ - దతివల ఎచ్చె
తనతోన నగుచు న - త్తరి నిట్టు లనియె
ఎనిలలాన ! మగ - నారెవ్వరైద
మొనసి ఎచ్చిన సిగ్గు - మోసయో నగుచు
దిగును నొందెదరైతె - తెలిసి చూచినను

మగువనే నేనైతి ? — మగవాడగానె ?
 మీదగ్గరికి వచ్చి — మీకు నన్ చీర
 రాదరంబుగ నియ్య — మనుటకు మీకు
 సిగ్గులేకను, నచ్చు — చెరవచ్చుటకు
 సిగ్గుంటి రటుగాన — చీర తెత్తికొని
 మీకూలివాడనై — మీకిచ్చి పనికి
 నాకు సిగ్గుయ్య [ని — నా] తల్లిదండ్రు
 యిది నన్ను చిట్టదు — రింక మీతోను
 మదవటులాక ! నే — మాటాడ వెరతు
 మీ చీర లివ్వలేదు — మీ మగల్ వచ్చి
 మీ చేతులందుంచి — మీ సిగ్గు గావ
 చలె, నిండు పర మగి — వెడలె నెను
 చెలగి మి చీర ల — పుస సగ్గు చాడ
 కొంటెలై ఎడవి
 ఇంటగా నుర లి — చుట నుండు నేళ
 నొంటిగా నివట్టనే — నుండితినేని
 కంటు దొచును మీ మ — గండ్ల కందరికి
 కావున నాతోడు — గా మీ మగండ్లు
 వావిరి నిరటికి — పచ్చిన, నాకు
 భయము దిరు సటుచు — పలికి, వెణువును
 రయిము మధురాధ — రంబునై నుంచి
 తగ నూది తరిగొండ — ధాము డా చెలుల
 మగలను బిలిచె న — మృతి నిట్టు రనుచు

పీలలు

కియ్యో ! యీని ఎనునా వెల్లా — గెంటా కీ దిక్కా మల్లించి
 చయ్యానా నింటూ రండ్లండ్లా లా ! వో గొండ్లా లా !
 — సరవినీ జాడుడి [సెండ్లా లా]

బిరబలాల్ బంముల్ నూ — చొరబాడియున్న రీడానూ
సరగూనా సింధూ రంధ్రండ్లాలా! వో గండ్లాలా!

— చక్కగా బంధుడి పెండ్లాలా

2

తరిగొండా నారాహరి మీ — ఆరుణాలా సిగ్గు లివ్వుట
చెరనకామండే రంధ్రండ్లాలా! వో గండ్లాలా!]

— చేపట్టి యెలుడి పెండ్లాలా

3

ద్విపద, ఓ లిమ్మిగొడ! యో — హో లిమ్మిగొడ!

ఓ లిమ్మిగొడ! యో — హో క్కమ్మిగొడ!

ఓ చక్కగొడ! యో — హో చుక్కగొడ!

ఓ చ్చిరగొడ! యో — హో క్కురగొడ!

ఓ బాలగొడ! యో — హో బుచ్చగొడ!

ఓ బ్రయ్యగొడ! యో — హో కియ్యగొడ!

ఓ కోనగొడ! యో — హో యెర్రగొడ!

ఓ కానగొడ! యో హో కంటగొడ!

పండురం బోహోహో! — రాండ్రో! యిటంచు

దండగా ధ్వనిజసి — లరిగొండ స్తువారి

సిలిసి చెరచి యీ — టంబోన్టు లెల్ల

వ్రేలవై లబోవయ — కేగ నిట్టారి

దర్శన, (ప్రథమం), ఆదితాళం

పిలువచచ్చరా! మా ఎలల పిలువచచ్చరా!

|| ఎం.సి ||

వారీ! వెలువాళ్ళస్తే! వారిండు ఎచ్చితె మమ్ము కొట్టే రయ్యో!

|| పిలువచచ్చరా || || ౧ ||

గుట్టగా సోనిండు ఎచ్చి — కోస లియ్యుమం, గట్టి

రట్టవెట్టి మా మగం — రమ్మూసి పిళ్ళే ఎయ్యయ్యో!

|| పిలువచచ్చరా || || ౨ ||

1 'వెలువము (అంటము)గు కృష్ణా!' అని యర్థము. ఈ ప్రయోగము 'ఆతి కృష్ణుడు' పంటిది చూపుట 6.

యీ రఘుపామెల్ల నారి - వారందరూ విల పరువు
 బరి ఎచ్చితే మేమెట్ల - (ఒత్తుకుడు) మయ్యయ్యో! యింకా
 || పునావద్దురా || 2

సవ్యగడు తొరిగొండా - [సరి] హరితోడే! మమ్మిందు
 గవ్వ జేయవద్దు! మా చీ - రా లిచ్చి సిగ్గా నిల్పారా!
 || పునావద్దురా || 3

(ఎ లనిన గొనికలతో పుష్పం డిట్లనుచున్నాడు)

ఏలలు

మగలాసు నే బిల్వేనాని - విగులు నొండేరైతె గాని
 నే గట్టేగా సిప్పట మానేనే! వో క్కొమ్మాలారా!
 - వేణునాదామైనా జేసేనే! 1

పొండూగా వెణువూదీనా - అందరు ఎత్తారుగనా,
 నెండూకూ రచ్చవెట్టేస్తారా? వో ముమ్మాక్కప్పిస్తా!
 - యింకా నిక్కయ్యా నీకలారా? 2

యెంతా నే బిల్వినా లాక - పంలాముతో నందె యున్నా
 రింతా నెనరూ లెదేవే? వో ఘామాలారా!
 - యేను మీకూ నన్నుడానేమే? 3

బరబిత్తలే రమ్మానూచు - తరుణారాసు చేరా బిందె
 పురుషూ తెండున్నారు తెలుపారా? వో ముమ్మాక్కప్పిస్తా!
 - ఘాటెరి మదిలో ఉలపారా! 4

అబ్బి చిరాలు విదచి - ఇలమూలాలో నీదులాడె
 తరుణాల మీరెండు గన్నారే? వో ఘామాలారా!
 - అవ్వ చిన్నే తెన్నె ఎన్నేరే? 5

సమ్మతముగా తొరిగొండా - స్వేషా! నిర్వాణముగా నీవూ
 మమ్మా చూడావలె నెమిరా? వో ముమ్మాక్కప్పిస్తా!
 - మంచి, దైవ వత్తామేమిరా? 6

నిర్వాణులు - గోపాలుడు

ప్రద ౧ని పల్కి యాకాంత - అందరు ధైర్య
 [ము]న కృష్ణ నిక్షించి - 'ముద్దుగోపా' !
 అచ్చుగా నీవంట - యభిమానవారి
 రచ్చు బిట్టనే - రమణీమణులను ?
 ఎమ్మిట్టు గనుట నీ - మానసంబునకు
 నమ్మితమైన న - చుటకే వచ్చెదము
 లోకాత్మ ! నీ యాజ్ఞ - లోనె నిల్పెదము
 'మాకెల మానవ - మానయు ?' అనుచు
 మానీరీమణులు వా - మ కర్మాత్ములను
 మానరక్షణము క - మ్మతిని గాంచి
 పాలిండు దక్షిణ - పాణిపద్మము
 చాల గప్పుచు జలా - యుమ్ముద్ర వేరితి
 ఎచ్చిన వారి ని - ర్వాణ చిహ్నంబు
 అచ్చగ తరిగొండ - హరి హరి పాపు
 చెట్టుపై సుం [చిన - చి] రల మూట
 దిట్టడై తొని మ్రోడు - దిగి యుట్టు అనియె

రథ్య, ఆదితాం

నమ్మకమాచునే ముద్దు - గుమ్మలాదా !
 నే మీ, సామునైతి నె బంగలు - బొమ్మలాదా ! 1
 మీరు రెండు వెతుకెత్తి - మెలతలాదా !
 నాకు, నెరుపుతో మొక్కారె - నెలతలాదా ! 2
 అరగం దా వాని తోడ - తరుణులాదా !
 మీకు, అరగూనా పీర లిచ్చేసె - నోయిలాదా ! 3

'వె చిన్నికృష్ణ ! రెండు చేతులతో నీకు
 మొక్కనున్న నిపుడ మొక్కలేము,
 మొనసె యొక్కచేత మొక్కనునన, మేము
 నీకు మొక్కగలము నీరజాక్ష !

[ఆ వె వడెతార ! యొక్క] చేత మ్రొక్కిన మ్రొక్క
 లెందు కిప్పుడ మెచ్చు నిశ్చయండు ?
 లెందుచేట లొక్కరీతిగా పైకెత్తి
 చిలిచి మ్రొక్కుడిందు నెంతవార !

జంపె

- ఁటునంటి యున్యాయ — మెందైన గలదటరా కృష్ణా ?
 కటకటా ! కృష్ణ ! మా — పటము లందియరా ! 1
- న్యాయంబుగా [వేసు] — సింహ, మిద ల
 న్యాయమిది యని నలుక — స్వర్ణమగుకటరే ! 2
- యిప్పుడు వెతుకు పై — తెత్తుడని సరికేపు
 కపటాత్మ ! నీకు కని — కరము లెడలరా ? 3
- కనికరము నామదిని — కుంగునా, నచ్చ
 మునసి నాకెటులైన — మ్రొక్కుమునానే ! 4
- ఆదిగొండవారి ! నీకు — కగ మ్రొక్కుకైమాక
 విరవంద నారాయ — మేమరా కృష్ణా ? 5

దయ్య, ఆదితాళం, మధ్యకాలం

- శ్రీకరముగ నా చిరిసి నిచ్చిలె — నా కాదాయంబెవే ?
 మరి, నా కాదాయం చేయె ? 1
- మా కి చిరిసి చోకగ నిచ్చిరి — నీకూ పుణ్యమురా కృష్ణా !
 మరి, నీకూ పుణ్యమురా కృష్ణా ! 2
- చిదల మా కిప్పుడ నా కాదల — ను రేమిత్తురె భామా ?
 (మరి, మా రేమిత్తురె భామా ?) 3
- తరిగొండవారి ! చి చిగిసి — దిరపుగ నిత్తుమురా కృష్ణా !
 మే, మిరపుగ నటు నురా కృష్ణా ! 4

ఏలలు

ఎవడూ మగిడూగా దలంచి — యిలచి గౌరిదేవీవ్రతము
సవిసయముగా జేయూచున్నారే ? వో ఘోషాలారా !

— సత్యముగా నాతో జెప్పారే !

1

లంతటికీ పరుడై విక్య — సుంతా రక్షింపుచున్నా శ్రీ
కాంతు పొందూ గొరినామూరా ! వో ముద్దు కృష్ణ !

— గౌరినోమూ నోమినామూరా !

2

వ్రతమూ సాంగమూగాకానే — వననమూలూ విడిచి, నీటా
హితమూగా బొచ్చుతిరందునా వో ఘోషాలారా !

— యీ వ్రత మింకా ఫలించునా ?

3

చెలయూ గౌరివ్రతమూ జేయూ — ఫలియించే పాట వుపాయూ
మెలమితో నీ విపుడూ డెలుపారా ! వోముద్దుకృష్ణ !

— చెలగి మే ముల్లగ జేసేనూరా !

4

కరమూలూ పైతెత్తి మీరూ -- అరిగొండా నరాహారీ
వరుసాగానూ నిలచి మ్రొక్కారే ! వో ఘోషాలారా !

— వారూ వ్రతసలామూ నిచ్చానే !

5

అ వె మొససి యొక్కచేత ముందుగా మ్రొక్కెద
మంబరంబు లియ్యు | మంది కట్టి
యవల రెండు చేతు లమరగా పైతెత్తి
నీకు మ్రొక్కెదముర నిరజాక్ష !

(ప అనిన శ్రీకృష్ణు డిట్లునుచున్నాడు)

అ వె ఒక్కచేత మీరు మ్రొక్కిన నే నీర
లియను | రెండు చేతు లెత్తి మ్రొక్కి
నీరందుగని జెను చెచ్చెర నిచ్చెది
నెమి మ్రొక్కెకున్న నియను పోరె !

ప, అనిన విని గోపకాంతలు తమలో దా మిట్లునుచున్నారు

దద్దు, అటతాళం

దొంగోపూడు — పద్మాతో నున్నాడు
చేలము లీయ జేసు — పేయదామే ? 1

తిన్నతిన్నగ బోయి — చిన్ని గోపూని
పన్నగ నిక పొంది — పట్టదామే ! 2

పట్టబోయిన పీడు — పటమూలు గొని మంద
కట్టె బోయిన, వీని — కడ్డమేమే ? 3

కూరిమితో వాని — జేరి, చుట్టును పొంది
కొరి చీరలు నాచి — కొందామేమే ? 4

లరిగొండ నరహరి — దండపాధ్యుడుగాడు
శరణులే మంచి — సదుపాయమే ! 5

క ఆని పల్కిన సుందరులను
కరుగొని దరహసవదన కలితుండగుచున్
కనకాంబరు డంబరముల
గొనిపోవుచునున్న జూచి గోపిక తె. మిన్

చ శ్రీ కృష్ణుడు బసుమన్న మార్గంబున కడ్డంబుగా బోయి యిట్లు ముచున్నారు.

దద్దు, అటతాళం

గోపా ! మందకు బోకురా ! సుగుణాకరా !
నీవుద్యామ, మమ్మా

రాపూరవ్వలు సేయవద్దరా ! యేటి పద్మరా ?
మేము బ్రదికే వుపాయ

మీపట్ల నిపు చింతించరా ! కరుణించరా !
మాచీర బందిచ్చి

యాపాద వారింది క్రోవరా ! నీగ్గుగావరా ! 1

[అగ్గ] రా ! యిది యేటి సద్దురా ? యేమి రద్దురా ?
యీ సందా విసి

మగవాం డ్దింకెనరై న వచ్చేరూ . మమ్ము శూచేరూ
నారు జూచిం మేమూ

గతి నెవ్వరి నెట్లు జూతూమూ ? యేమి సేతూమూ ?
మా కిప్పు డంటియుండే

దిగులు దీరిచి నీవే ప్రోవరా ! సిగ్గు గావరా !

2

యేమూ నేరము జేసినామురా ! వెరచేయరా !
కట్టు చీరలు విడిచి

మేమూ నీళ్లలో చొరరాదురా ! బుద్ధితేదురా !
యీ తప్పు మర్చింది

మామీద నీదయ నుంచరా ! పరిపాలించరా !
వో తరిగొండనగరా

రామా ! మమ్మొదైన ప్రోవరా ! సిగ్గు గావరా !

3

ద్విపద 21 బంగపడెడి¹ గో — పొంగవామలు

గని హరి దరహం — కలితుడై పలికె

పలిని గోరును రతి — పలిని గెల్పుటకు

ప్రతనిష్ఠతోనుండి — వసనముల్ విడిచి

నీటిలో జొత్తురై — నియమంబు లేక ?

నేటికి కాయాయ — నీ దేని వరము

కల్ల జేసుటెగాని — కల్గినె వలము ?

పల్లవాధరలార ! — పాణివద్దము

1 'భంగపడెడి' అని యుండదును 'బ్రతిమాలుచున్న' అని యర్థము ఈ యర్థమున
రామునియందులి కొన్ని ప్రాంతములలో 'భంగపోవు' అను ప్రయోగము నేటికిని
వ్యవహరమున నిలిచియున్నది

నెత్తి మ్రొక్కిరిలెను - యీ వదనము
నిత్తు, మీచేయి - తిత్తు నటంచు
వలికిన తరిగొండ - పలిని నిక్షింపి
పలివాక్కు లందరు - కగి యిట్లు అనిరి

దశ్య, ఆదితాళం

- సిగ్గు తె చెరునయినాగాని - చిన్నిక్కున్న
కిచ్చోట, రగి చేతులెత్తి మ్రొక్కు - దామె నేడ్చునా 1
- లెండు చేతు లెత్తి మ్రొక్కే - దుండకుంటెమానె
పెద్ద, కొండగిరి తపనూజెండు -- చుండచచ్చునే! 2
- ధైర్యమాన మ్రొక్కకుంటె - కార్యముగా దింకవీర
నార్కు లిచ్చోటికి వచ్చే - రమ్మా! జిల్వారే! 3
- వదలి చేతు లెత్తలే - కదిసిపుట్టి సిగ్గుచేద
వదలి, గుండె ఒడరూచున్న - విదిగో చూడారే! 4
- యేమెచ్చినాగాని చేతు - లెత్తి తారినొండానారికి
క్షేమముగా మ్రొక్కకుంటె - సిగ్గు రిక్కారే! 5

5 అనిన విని మరిన్నికొంద రతివ లిట్లుచుచున్నారు

ద్వంద కాంతలార! యంత - కళవరపద్యంబు
నెంత సేపుండిన - నీ మాధవునకు
దయబుట్టి మనకు న - న్నెంటు అందియుడు
రయమున మన మంద - రము నొకమాటు
కనుగవల్ ముకులించి - కరముల నెత్తి
తనువుల వంచి నం - ద రమాజుమోము
మొనసి చూడక వేగ - మ్రొక్కి కూర్చుండ

- 1 'మ్రొక్కినచో' అని యుక్తము
2 ఇది 'పురే! బాపురే!' - మొదలగువానివంటి ఆశ్చర్యదృశ్యములకు అవ్యయము

మని నిశ్చయింపుచు — వాకాంతలెల్ల
వరతరిగొండ నీ — వాసుడొ శేష
గిరిధాము నీక్షించి — గెంటు కిట్లనిరి

ఆ వె వివర కృష్ణ ! మేము కనుగవల్ ముకుళించి
కాయములను వంచి, కరచు రెల్లి
తనర నీకు మ్రొక్కెదము నపు మాదిక్కు
చూడ కంబరంబు లిడ నుంచు

ద్విపద అని గోపికలు బల్కు — సంబుజోక్మండ
విని, వారియుక్తికి — వెళునొందుచును
కలము ద్రిప్పచు గర — కంపంబుచేసి
వరిహంబుగా — పలికె నిట్లును
నెరజాణవార ! మీ — నిపునాత నేను
నెరుగుదు కొంతైన — చూటలేల ?
చక్కగా లేచి నా — స్త్రీములు పైకెల్లి
మ్రొక్కకుండిన, చేరి — ములను మీ కియను
మీ కన్యకనగాను — మిత్రుడ గాని
మీకు సంకోచ మే — మిటికి నాచెంత ?
నయము[తో] నే చిప్పు — నాటినుండియును
ప్రియుడనై మీతోడ — మెరుగుచున్నాడ
మెరుయుచు మీలోనె — మెరుగుచున్నాడ
మరి నేను చూడని — మర్మంబు లేని ?
ఇచ్చట మీకన్య — లెవ్వరు లేరు
ముచ్చటగా నాకు — మ్రొక్కి చేలములు
[ధరియింపుడ]ని చల్క — త[రిగొండ] హరిని
చిరునవ్వుతో వచ్చి — చేడె లిట్లనిరి

పలుకు

ఎంతా నేడినానూ చెటూ — లెట్టి మ్రొక్కాడొన పలికె
ఎంతానూ వీడ ఎంతెట్లా ? నో ముద్దుకృష్ణ !
— బ్రతుకూ బయలుజేసేవేమిరా ?

తక్కాకొ కరాము లెత్తి — మ్రొక్కమంటె నన్నా మీరు
చిక్కా[లు బె] ట్టానున్నారే! వో కొమ్మలారా!

— తక్కా లెప్ప నేర్చుకున్నారే!

2

తరింగొడవాసా! పీ కిది — ధర్మానుగా దొలియుంటె
కరమూ లెత్తి మ్రొక్కేములేరా! వో ముద్దొక్కస్తా!

— నర/నానా మా చీరా లియ్యారా!

3

ఆత్మ సేవదనము

ద్విపద అని గోపభామిను — అందరు దైర్ఘ్య
మున కృష్ణదేవుని — ముందర నలిచి
తొలగక రెండు చే — తులు ముకుళించి
నటవొప్పగా 'నమో — నలివాక్ష' యనుచు
'తరిగొండపురవాస! — దండకూక్కాది
వర! విశ్వరూప! స — ర్విజ్ఞ! గోనంద!
పురుషోత్తమా! నంత — పుణ్య! భవంబు
లెరుగము మమ్ము నీ — వేరీతినెస
రక్షించు' మనుచును — రాకేందువదన
లకీణ భక్తితో — నప్పు డిట్లనిరి

శ్లో॥ ఆధారాది పయోరహానది సహస్రాల్ప మధ్యస్థిరం
బోధానందఘనం వికారరహితం పూర్ణానుభావోజ్జ్వలం ।
రాధానందనైరవాప్యతకరం రాజపపతేక్షణం
స్వాధారం తరిగొండశేషకుధరాధ్యక్షం ఘజేఽహం సదా ॥

మాత్రిక

శ్రీమదఖండ బోధనద సకల నిగమ నిగమాంత శాస్త్ర పురాణేలిహస
వ్రతిపాద్య సచ్చిదానంద సత్య పరిపూర్ణ దివ్య మంగళ విగ్రహం,
కమలా సర్వగ్రహం

1

- ఉరులర పారీస కమర వరాహ సరకంబీదవ వటుక పరశుధర చోదంద
 ఘట సీరహస్త బుద్ధ కల్పి ప్రముఖ వివిధావతారం, సుజనమందారం 2
- సనక సనందన సనత్కుమార సనత్కుజాతాఽధాన పరమ] యోగింద్ర
 కోపాదిత శాప సంజాత హేమాక్ష హేమకళివు దశకంఠ కుంభకర్ణ
 శిశుపాల దండెక్త భీకర గర్వంధవార ప్రహలం, బృందావక ఒన
 శ్రీకరం 3
- కమలగర్భ రుద్ర కశ్యప వర్షి శక్తి ఎరాకర వ్యాస బల శౌఘాచర
 రాత్రి భరద్వాజ నాంద్ర శ్రీవత్స] కౌత్య యుగ జుదగ్ని రాంభిల్వ
 వాల్మీకి శిశుమిత్ర యుగ్య ఎత్తయింద ఎందిల చరణాంబులం, ఒగ
 స్మృతలందం 4
- సూరన మార్తాంధ్రప్రభా భాసమాన నాగముగణానంత హుపుర కింకిణీ
 మేఘం స కంకణ హస్త శ్రీ శ్రీ శ్రీ శ్రీ] హల కుండల మకుట దివ్య
 కనకాంబరాలంకురం, దూరీకృత ప్రాకృతం 5
- శంఖ పక్ష గదా ముసల కక్షేయక ధను ర్యా ముద్గర భండివాల పరశు
 పట్టన పరిసూర్యనేక దివ్యాదుభధరం, శ్రుతజననాచూంప[హేధరం] 6
- మగధ మాళవ మళయాళ చోళ నేపాల కొంకణ ద్రవిడ టేంకణ
 సాళ్య సౌరాష్ట్ర సావీర కురు కుకురు కోసల పుళింద లాట ఎరూట
 ఘోట కర్ణాట కాంభోజ కృష్ణిరాది నకల దేవధీర్యాదీన సమస్త విత్తాప
 హరణం, సే[ధు సంపత్కారణం] 7
- నిరంతర కింకరు పత్ర కోటిక కుసుమ ఫల మిళిత విలసత్పీజాత
 పరివృత శేషతైలాగ శాతబంధకలశోన్మత్ గోపుర ప్రాకార మంటపాలయ
 ద్వార కపాటభీతానందనియ నివేకం, శ్రీవేంకటేశం 8
- [నిరసమ నిరుపాధిక ని]రాంబ నిష్కళంక నిరామయ నిర్వికారాది
 మద్భాంతరహిత స్వయంప్రకాశం, తరిగొండ పట్టాభీరం భజేఽహం,
 భజేఽహం, భజేఽహం 9

అని మరి పైటనుచున్నార

1, 2, 3, 4, 5, 6-ఈ శ్లోక భాగములు 'విష్ణుపారితో' మంజుగల గుర్రే చూర్ణిక
 నమూరించి పూరించెడివి

దత్తు

దండమూ కృష్ణా దండ [మూ]	పల్లవి
[అండజవాహన]	
కుండలికయన బ్ర — హృండాశీరా	దండమూ 1
మందరగిరిధర — మందర విగ్రహా	
నందతనయ గో — వింద ముకుందా	దండమూ 2
గురుతరవేంకట — గిరివరనాయక	
తరిగొండాశీ — శ్వర నరసింహ	దండమూ 3

వస్త్రధానము

- గీ అనుచు మ్రోక్కుచు బలికీన, నంబుజాక్కి
 డిట్టులని పత్మా మీచీర లెట్టె విపుడు
 దెలువరే! యన విని గొల్ల తెరక లెల్ల
 బాకృష్ణుని పీక్షించి పరికి రిట్టు

దత్తు, ఆనందశైరవిరాగం, ఆదితాళం

నా చీర యెట్టిదన్నను — నందనందన వినరా	
పూచీరట్నండు	లా చీరరా 1
నెళపుగా నాచీర మరి — నీ వెట్టిదనిన విను	
కలచే నొప్పు చందరు — గాచీ చీరరా	2
శ్రిలనాదీశ! నాదు — చీర యెట్టిదంటే వీను	
మేలు కమ్మిన మరు సెను — బాలా చీరరా	3
చిన్నికృష్ణ! నే గట్టిన — చీర యెట్టిదంటే విను	
పన్నుగా మెరసే లింగాల! — పట్టాచీరరా	4

- 1 'పెనుబాం (పెనుబాంపేట?) అను ఊరిలో తయారు చేయబడిన మేలు కమ్మిర' అని యర్థము 'మేలుకమ్మిర' యనగా అంతు మూడంగులముల దెబల్పు ఉండునటుల రాయనూరితో నేసిన పెద్దంతులు గల కోక (మా శిర పుట 643)
- 2 'లింగాల' — అమనది చీరల నేతకు ప్రసిద్ధి గాంచిన ఒకానొక గ్రామం పేరు కావచ్చు

వేణుగసహల ! నీవు — విను నా చీర యెచ్చెడంటె
నాణెమైన యెర్ర బా — బాహా¹ చీరరా ! 5

చాచ్యస్య ! నా చీర యే — పాటి చీరంటెను వినుము
లాలితమైనట్టి కలిః చీరరా ! 6

కలికిక్యస్య ! నా చీర యే — ఘడమైన చీరంటెవైన
బలు మేలైనా కంబాన — ఎట్టా చీరరా !¹ 7

నీరజాక్ష ! నే గట్టిన — చీర యే చీరంటెనైనా
కోరి కొన్నట్టి ప్రాస — తక్కువ చీరరా !¹ 8

లనుచు తనుతమ చీర లట్టిట్టివని [గోపక] ఎందరు వినిపించి నన్ని తరిగొండ
విని డిట్లుగెను

వె గోపకాంతలార ! కోకి లిచ్చెడగాని,
నాయెడుటను మీరు నగరు నిలిచి
మీరు కట్టివోగుడ వియాలబరంబులు
మరుగు కేగవలసి మగు[వలంబ !]

అనిన విని గోపకాంత లిచ్చునిని కృష్ణ !
యలను మానవమానంబులెల్ల సీకు
శ్రీతి లెక్కవగా నమర్చించి మరల
మొక్కెడము వల్ల లిచ్చురా మోహనాంగ !

'బాహు' (బాహు ? లేదా బాహువరం) — ఇదికూడ చీరల నేతకు వేరుపడన గ్రామ
నామం కావచ్చు

మడుగు పస్తముగా మనమోగించుటకై ప్రత్యేకముగా రజురూ చేయబడిన ఎర్ర
పట్టు దోనలని 'కంభావతి' యందురు అటువంటి పట్టుతో నేసిన చీరయే 'కంభావ
పట్టుచీర'

ప్రాసయికుచగా వేదములు నాలుగు వేదములకు నాలుగు వర్ణములు పురాణ ప్రసంగ
ములు అందు బుగ్వేదము పసుపు యజుర్వేదము తెలుపు నామవేదము ఎరుపు
ఆధర్వణ వేదము కలుపు ఈ నాలుగు రంగుల తంత్రంతో ప్రత్యేకముగా నేయబడిన
చీరకు 'ప్రాసలక్ష్మణ చీర' యను వ్యవహార ముండి యుండవచ్చు

అని మొక్కిన గోపికను
వనజాక్షుడు మెచ్చి మెచ్చి సనము లొసగన్
ఘన
[కొని] తమవ్రసములు గట్టికొనిది ముడుముచన్

5 అప్పుడా తొలి గోపికాంతలు జూచి యిట్లునుచున్నారు -

వ్రతఫలము

- ౪ సతులారా! వరగారిదేవివ్రతమున్ సంకల్ప పూర్వంబుగా
వతి గామింపుచు జేసినారు, భరి! మేల్, బాగాను మీ కోర్కెలన్
వ్రతమున్ సాంగముగా ముగించి, యట సర్వస్యంబు నారాయణా
ర్చితమంచున్ వదిలించు డాళము నిష్పించున్ విశేషంబుగా
- ౫ అనిన విని గోపికాంతలు సద్భావనాసన్[త్రై కూర్పుండి] గారికి పోడికోపచార
స్తోత్రాలు సమర్పించి, వ్రతద్వందంబు[జేసి, గారిదేవిని] మది నుద్దేశించి
యిట్లునుచున్నారు
- ౬ గారి! పాత్యతి! చంద్రమౌళియరశీ! కృతానందాయనీ!
సారాసారిచారిణీ! కుభగుణీ! సాందర్భద్రాసినీ!
కారుద్యామృతపిత్తణీ! భగవతీ! కంకాలినీ! భైరవ!
తొరే ముమ్ము వరించు సర్వము నిప్రేమన్ కృపన్ బూనవే!
- ౭ అని ప్రార్థించి, అర్చారికంబుగైకొని మంగళంబు బాదే విధం చెలువలె

దర్శన (జాబితా), ఆదితాళం

- తైలజ తాతా గాదికి - జయమంగళం ॥ స్వ ॥
- బ్ర, కూంధరునా కభపూనకు - బభమంగళం ॥ తైలజ తాతా ॥ ॥ ౫ ॥
- మహాచినుర సందరిణికి - మౌనిజన్ ద్వారిణికి
- బహుచర వరమాతకు - భవమంగళం [శ్రీ ॥ తై ॥ 1
- సుగూణాభరణధారిణికి - సురమయూహాద్వారిణికి
- విగమాంతనందారిణికి - నిత్యమంగళం [శ్రీ ॥ తై ॥ 2

చరిగొండ చరిహరి శో — దరికి, శ్రీకంకానికి¹

మరువిర రుహానికి — శుభమంగళం

శ్రీ ॥౯॥ 3

- 1 అని గోపికలు మంగళంబు బాడి, గోరీవ్రతంబు సంపూర్ణంబు గావించి, హరిని జూచి యిట్లునుచున్నారు

ఏలలు

గోరీవ్రతమూ — సాంగమైన వెనక, వ్రాతాఫలము

నివ్వనంటి వియ్యారా! వో భాలాకృష్ణా!

— పలికి మాతో బొంకావలదూరా!

1

గోరీనిగూర్చి యీ వ్రతమూ — గావించితీరీగాడా? మీ

కోరికే నాతోనూ తెలుపారే! వో భామాలారా!

నానా సాలా మియ్యానే!

2

సారాసాక్షా! మా మాదిలో — కోరికే నీతో జెప్పిమూ

లేరా! నీవే తెలుసుకోరా! వో భాలాకృష్ణా!

— తెప్పనా తత్యార్థా మియ్యారా!

3

మానాసామూలో కోర్కెలూ — పూనీ మీతో జెప్పగాటా[కూ

నేనూ సుద్దీనా] డానూ! గావే! వో భామాలారా!

— నిజమూగా మీ రంటే వినేనే!

4

శ్రీతారిగొండా మా నారా — సింహానీతోడే! మా కోర్కె

నీతో జెప్పా సిగ్గయ్యారా! వో ముద్దుకృష్ణా!

— నీలో నీవే తెలుసుకోరా!

5

వ్రద అగోపికలు ఒక్క — నా మాధవుండు

నను గోరి] చింతించి — నారు, మేలయ్యె

సిగ్గుచే మీరది - బెప్పజాలకను

¹కంకాని అనునది దుర్గయొక్క వివిధ స్వరూపములలో నొకదాని పేరు (మా మాయుర్ విరియప్ప సంస్కృత - ఇంగ్లీషు డిక్షనరీ, న్యూ ఏజెంట్ పుట 242)

²సుద్ధి (ఎరుక)వెప్పుడునాడు' అని యుక్తము

తగ్గగా నేనె మీ - తలపు జెప్పితిని
 సారసేక్షణలార! - సంప్రీతితోను
 మీరు రాత్రులయందు - మెరయుచు వచ్చి
 అనుమోద తరిగొండ - హరి మెచ్చగాను

౪ [అని పత్నిన, గో]పకాంతలు నమ్మక హరితో నిట్లనుచున్నారు

రద్య. అటకాళం

మగవాని మాటలు - మృహ మంచుమాటలు
 వగలు జూపే మేలు - వనధిపై వ్రాలూ 1
 కామింతె విభ్రమము - గగనకుసుమము
 భూమి పురుషుని విందు - పు [లి జన్మ మందూ 2
 నీరజేక్షణ] మాటలు - నిజమనరాదు
 తరిగొండహరి తోడ! - దబ్బరా గాదూ 3

౪ అని గోపికలు సందేహింపుచున్న, నవ్వి సందకుమారుం డిట్లనుచున్నారు

ద్విపద నను నమ్మజాలక - నలినాక్షులార!
 యనుమానము
 రమణతో మిము నేను - రక్షించువనికి
 అమర మీ మధురాధ - రాబ్బులు సాక్షి
 కొదవేమి? మీ కుచ - కులగిరుల్ సాక్షి
 కదియ మీ నాభి పు - ప్పరిణాలు సాక్షి
 ఎదుట రోమారి ఫ - జీంఠులు సాక్షి
 యదిగో! మా తరిగొండ - హరి నిర్యసాక్షి
 నమ్ముడు నా] మాట - నవబోణలార!
 మిమ్ము రక్షింతు. నే - మిటికి సందియము?

౫ అని గోపకాంతుకు నమ్మిక లిచ్చి, హరితో విలాసంబుగా నిట్లనుచున్నారు

దర్శ్య, అధికారం

వేదూక గౌరవము - బాదాగా నెడు శ్రీ

1

[తూగుటు] య్యాలవలె వుండె - వుయ్యాల తీగల
నూగుదామా ? వో - చెలులారా !

2

వాడిగా తరిగొండ - వానూని సదములు
పాడుదామా ? వో - భామినులారా !

3

దర్శ్య*, అధికారం

రాశి వేడ్కను - రామలా [రా]

1

||రాశి|| 2

తుమ్మెద కొడమల - తోలుదాము రాశి !

||రాశి|| 3

కుసుమ ఫలంబులు - గోతాము రాశి !

||రాశి|| 4

శ్రీ తరిగొండ వు - సింహుని మీరే

||రాశి|| 5

[ప్రార్థింపుచు న - తృద మిమ్మునరే !

||రాశి|| 6

ఆ వె అనుచు వారితోడ వననిహా [రము జేసి]

[‘మంద క] రుగు డింక, మన ధేనువుల మేవ
పొయివత్తు నేను పొలుతులార !’

వ అని పలికిన హరిని సాధిప్రాయంబుగా జూచి గోపికలు మంగళంబు బాడే
విధం బెలువలెను

మంగళము

దర్శ్య, అధికారం

నాధవునకు జయ - మంగళం

||వల్లవి||

శ్రీమ

||ఉ ప ||

* ఈ దర్శ్య యొక్క మొదటి పాదము వల్లవి వారి అచ్చరివొందియుండు గమనింప
దగినది ఇది యిందలి కొన్ని గేయములకు సహజముగా కనబడుచున్నది

విదురవరదునకు — విశ్వంభరునకు
 మదనజనకునకు — మంగళం
 సదయచ్చదయునకు — చవలాసుర రు
 రృదభంజనునకు — మంగళం || మాధవునకు || 1
 సహజానంద ర — స స్వాంతుకును

చేతన — భరితోదరునకు
 మహిచూర్మనకును — మంగళం || మాధవునకు || 2
 గురుతర వేంకట — గిరితియై మమ
 మరువని సామికి — మంగళం
 తిరిగొండాడీ — శ్వరుడై మ మే
 మరని నృపారికిని — [మంగళం || మాధవునకు ||] 3

అనంతర కథా సంగ్రహము

ద్విపద [అని భక్తితో మం]గ — శారతు లెత్తి
 మనములు గరుగంగ — మందకు గోప
 తరుణులు జని రంతి — దనుజసంహరుడు
 పరుగెత్తి చని గోప — బాలుర గూడి
 ససుల మేపుచునుండి — బ్రాహ్మణాస్త్రీల
 పసిమీర రక్షించి, — పర్యతమై
 ఆమె
 కామినీమణులను — గలిసి, యానంద
 కల్లెలముల దేల్చి, — కరిని, చాణూర
 మల్లని, కంసుని — మరి ఖక్కినట్టి
 దుష్టరాజుల నెల్ల — యను మాడి, వరుస
 శిష్టలనెల్ల ర — క్షిం పుచునుండి
 వసధిమధ్యంబున — ద్వారక గట్టి
 సుఖా, , , , ,
 ఎహానఖ్య నొనర చే — పట్టి, పుత్రకుల

మహిమ మీరగ పెక్కు — మందిని గాంచి
వరమనంతోష సంత — భరితుడై శ్రీ
సురుచిర తీలల — సుఖియింపుచుండె

సమర్పణము

అని యిట్లు శేషించ — లాఢీబు డగచు
తను నేల తరిగొండ — ధామునిపేరగ
* వ్రాసి కెక్కిన నంద — వరకుతోడ్పుడు
శ్రీరాధాసుండు వా — సిమ్మగోతుండు
కానాలవంత సా — గర శశాంకుండు
నైన కృష్ణార్జున — కతివయ్య వెలయు
మంగంబ సుతయ్య — మహి బుట్టివట్టి
వెంగమాంబిక మోక్ష — విభవంబుకోరకు
నలునొప్ప తరిగొండ — సరిసింహ కరుణ
లలి జలక్రీడా వి — లాసమన్ యుక్త
గానంబు జేసి వేం — కటగిడిండునకు
పూసి సమర్పించె — బుధసమృతముగ
భూచక్రమందు పెం — పుగ సీత్రబంధ
మా చంద్రలారాంబ — మై యొవ్వగార]

† మూలపత్రంలో గ్రంథ మంతరరకే యున్నది తరువాతి భాగము గల చిట్టచివరి
భాగవతము లోపించినది అందు కవయిత్రి నామగైయము, అంకిత్యవస్త్ర గల వదారు
ద్విపద పంక్తులు, అటుపిమ్మట — అనగా గ్రంథాంతమున — శేఖకుడు, శేఖనకాలము
ఇత్యాది వివరము లుండియుండును

‘[]’ — ఈ గుర్తుల మధ్య గల అరు ద్విపదలు ‘విశ్వుపారిజాతము’ నుండి
గైకొనబడినవి అందు వాల్మీక ద్విపదలో నున్న ‘నల సారిజాతాపారణంబు యుక్త’
అను పాదమునకు చూరగా నిండు ‘లలి జలక్రీడావిలాసమన్ యుక్త’ అని చేర్చబడినది

అనుబంధము - (i)

Note — దిగువ నీయబడిన పాఠాంతరములు P ప్రతియందుండి స్వీకరింప బడినవి నీటితో కొన్ని మూల ప్రతియందలి శీఘ్ర భాగములకు పూరకములు

పుట	పంక్తి	పాఠాంతరము
3	9	దాం — కృష్ణుల రీతిలను
5	4	జాహ్నువి పినతల్లి మాకు
5	15	అనిన విని వారు సంతసించి, రంత విఘ్నేశ్వరునకు
8	11	అరసి గోపకులం,
10	19	బ్రతుకు మీదా ఇోలీ విడువారా !
22	7	విజిత శతకోటి మదనం, సత్య ధర్మ
25	16	గర్భమున దాల్చి
36	7	ప్రవిమలాకార !
36	4	గచ్ఛాంమారి ! సీ—కనుగవ మోద్దావు " చివ్వు "
37	16వ పంక్తికి తరువాత	} మాట యిరవై యిరుదేండ్లు తీసివేస్తాడూ
38	8	
41	20, 21	} నావలింపుచు కన్ను — అప్పుడు దెరచి
	పంక్తుల నడుమ	
45	22	యచ్చెరు విక నేమిసేతు నమ్మయలారా ?
47	2	నడక నవ్వం జూడ — నమితంబుగాను
60	2	బాలు దెరుగునటరె భామలార ?
70	8	గోపిదేవసుతుని కొట్టు మంటివి, వాడు
76	2	తనయూల గన్నవారు గదా ?
83	14	కామాక్షి ! జగదీశ్వరి ! జంబుకేశ్వరాఖిలాంధేశ్వరి !

పుట	పంక్తి	పాఠాంతరము
143	24	లంస ! నా చీర తె - లన్ని చల్వ చీర
152	14	కొంటెలై కట్టిన - కోకలు విడిచి
156	1	చెలియలార ! యొక్క చేత మ్రొక్కిన
159	1	నగధీర ! యిది యేటి నద్దరా ?
164	3	అండజవాహన ! - పండితపాన !
164	10	అనుచు మ్రొక్కిన సతులతో నంబుజాక్షు
164	16	పూచీనట్లుండు బంగారు - పూలా చీరెరా !
165	4	లాలితమైనట్టి కలిమి పూ - లా చీరెరా !
165	8	కోరి కొన్నట్టి క్షత్ర వ - ల్కాల చీరెరా !
166	3	ఘనముగ గోపిక లవి గై, కొని
166	9	వ్రణమున్ పూర్తిగ నాచరించి, యట
166	17	సద్యఃపము సత్తేమంబుతో నీయవే !
167	6	జలజా నయనా ! గౌరీవరమూ
167	11	గొబ్బానా ఫాలామూ యిచ్చేనే !
167	21	అని గోపికలు బల్క - నా మాట రెల్ల
167	21వ పంక్తికి	} విని కృష్ణదేవుండు - విక విక నవ్వి మనము రంజితేనీ - 'మదవతులార !
	తరువాత	
	22వ పంక్తికి	
	ముందు	
167	22	నను గొల్వ జింతించి - నారు, మేలయ్యె
168	5	నను బొందుదురు గాని - నమ్మి పాండిపుడు
168	11	భూమి పురుషుని విందు - పులి వెళ్ళి విందూ
168	12	నెరయ నీ మాటలు - నిజమనరాదూ
168	16	యనుమానముగ మాట - లాడనేల ?
168	22	యధిగో ! మా తరిగొండ - హరి సర్వసాక్షి
168	23	నప్పురే ! నా మాట
169	2	వేడూక గౌరవ్వు - జూదాగ నెడుటా
169	3	నా, ట్లాడుదామా ? వో - చెలియలారా !

పుట	ఎంక్రి	పాఠాంతరము
169	4	శయ్యాల పలె నుండె — వుయ్యాల లీగెల
169	9	రాఠే వేడ్కును — రమణులారా !
169	10	పూ బొదరిండ్లకు — పోదాము రాఠే !
169	16	చాల మోద మొసగి చక్రధరుడు
169	24	శ్రీమహి నీలునకు — మంగళం
170	6	మహిత చరితునకు — మంగళం
170	7	బహు విధ చేతన — భరితోదరునకు
170	14	అని కృష్ణునకు మంగ — శారతు లెత్తి
170	20	ఆ మీదటను రాత్రి — అందును గోప
170	27	పని బూని రుక్మిణి — ప్రముఖాంగవలను

అనుబంధము - (11)

శ్రీకృష్ణునకు 'జగన్నాటక సూత్రధారి' యని, 'లీలామానుషవిగ్రహ'డని పాదాక్షిప్త ప్రసిద్ధి. ఆయన లీలలతో ముడిపడిన ఘట్టములలో మిగుల ముఖ్యమైనది గోపికల 'జలక్రీడ' - ఈ ఘట్టమునకు గం ప్రశస్తిని గుర్తించిన పలువురు ప్రాచీనార్యచిన్ కవులు ఈ కథావస్తువుతో వివిధ వాఙ్మయ ప్రక్రియలలో వేర్వేరు రచనలను చెరియించిరి

తెలుగున ఆ ఘట్టమును ప్రధానీకరించుకొని అదే పేరుతో గాని, లేదా ఆ ఘట్టముతో గూడిన భాగవత దశమస్కంధ కథను గైకొని మరేదైన పేరుతో గాని యుక్తగానర చన గావించిన కవుల వివరము ఈ దిగువ నీయబడినది

కవి	కృతి	వివరములు
*అక్కయ (ప్రధానుడు (క్రీ శ 16,17 శతాబ్దిల నడిమి కాలము)	శ్రీకృష్ణ లీలా విలాసము	శ్రీరంగవతికి అంకితము ముద్రితము 'యక్షగానములు' (4వ సంపుటము), ఆంధ్రవిశ్వ కళా పరిషత్తు, వాల్తేరు (1959)
శహాబ్దీ (క్రీ శ 1684-1712)	జలక్రీడలు	శ్రీకృష్ణాంకితము ముద్రితము 'యక్షగానములు' (9వ సంపుటము), ఆంధ్రవిశ్వకళాపరిషత్తు, వాల్తేరు, (1973)
నరబాద లింగోబ్దీ (క్రీ శ 17వ శతాబ్ది)	జలక్రీడ	అలభ్యము
నిమువకవి రామయ్య (క్రీ శ 1758 ప్రాంతము)	జలక్రీడావిలాసము	విష్ణుసంవేద్యక్షేత్రమున వెలసిన రామేశ్వరున కంకితము (?) ముద్రితము శిర్సాబీ ముద్రాక్షరశాల, అమలాపురము(1908)

* ఈ కవి కాలమును తెలిసికొనుటకు ఇలరాధారములు లేకపోయినను, ఈతని రచనయందలి ప్రాచీనతను బట్టి కాల నిర్ణయము చేయబడినది.¹¹

కవి	కృతి	వివరములు
—	జలక్రీడ	తిరువల్లూరు వీరరాఘవునికు అంకితము అమృతము SVUOR Inst Library లో క్రింది సంఖ్యలు గల వ్రాత ప్రతులు గలవు D 1839 (b) (P L), D 1881 (P L), R 2421 (Paper), R 2422 (Paper) ఈ ప్రతులన్నియు అనమ్మగములు
—	భాగవతము	సత్యపుర వేణుగోపాలాంకితము అమృతము Adayar Library, Madras లో నొక వ్రాత ప్రతి కలదు సంఖ్య 74790
అలూరి కృష్ణ కవి (18వ శతాబ్ది మధ్య కాలము)	పార్థసారథి విజయము	చోళపురము పాలకుడగు వేంక నాచలవిభునకు అంకితము అమృతము SVUOR.I Library లోని వ్రాతప్రతులు D 1908(P L) R 758 (Paper), G O M, Library (Madras) లోని వ్రాతప్రతి R 1907(Paper),
భారతి రామరాజు (క్రీ.శ 1795 ప్రాంతము)	జలక్రీడలు	పొట్లదుర్తి శ్రీహరి కంకితము ముద్రితము సరస్వతీ నిలయ ముద్రాక్షరశాల, మదరాసు, తృతీయముద్రణ (1883)
రామభట్టువీరరాఘవ కవి (క్రీ.శ 1800కు పూర్వము)	జలక్రీడా నాటకము	అలభ్యము

కవి	కృతి	వివరములు
పాకనాట గణపతిరెడ్డి (గణపతి పెద్దన అని నావాంతరము 18వ శతాబ్ది)	గోపాల విలాసము (కృష్ణ విలాసము)	నీలాద్రి విలయుఁగు జగన్నాథు నకు అంకితము (?) ఇందూరు తడవలు ముద్రితము అందొకటి రాయపురం రత్నా నాయక్ శ్రీ సరస్వతీ ముద్రాక్షర శాల, మదరాసు (1886)
శీర్షాగు వెంకటరాఘ కవి	లేపాక్షి కృష్ణ నాటకము (జలక్రీడలు)	లేపాక్షి శ్రీహరికి అంకితము నూడు తడవలు ముద్రితము విశాఖపట్టణము (1931), వెస్టు వార్డు అండ్ కో, మద రాసు (1947, 1950)
కానుకొలను వెంకటదాసు (19వ శతాబ్ది పూర్వా ర్థము)	శ్రీకృష్ణ నాటక యక్షగానమహా ప్రబంధరాసక్రీడా విలాసము	ఇందు గోపికల 'జలక్రీడల' ఇతి పృథ్వము గల అశ్వాసము నే దలభ్యము 'రాసక్రీడల' కథా భాగము గల చతుర్థా శ్వాసము మాత్రమే లభ్యమై, రెండు తడవలు ముద్రితమైనది నేష నల్ ప్రెస్, బందరు (1926). వెంకట్రామ పబ్లికేషన్, హైదరాబాద్ (1948)
మతుకుమర్తి నృసింహ కవి (క్రీ.శ 1816- 1873)	శ్రీకృష్ణ జలక్రీడా విలాస నాటకము	అలభ్యము
మరింగంటి వేంకట నృసింహ చార్యులు (క్రీ.శ 1842 ప్రాంతము)	ఇందిరా భాగవతము	అమృదితము వారప్రతి హైదరాబాదు లక్ష్మణారాయ పరి శోధక మండలిచో కలదట

కవి	కృతి	వినరములు
చిలకమర్తి నారాయణాచార్యులు (క్రీ.శ 1865 ప్రాంతము)	భాగవతము (దశమస్కంధ పూర్వ భాగము)	అలభ్యము
భారతుల శ్రీ రంగకవి (క్రీ.శ 1879 ప్రాంతము)	శ్రీకృష్ణ లీలలు (శ్రీకృష్ణ జల కీడ్లు)	మార్చెర్ల చెన్న కేశవునకు అంకితము ముద్రితము వర్తమాన తరంగిణి ముద్రాక్షరశాల, మదరాసు, (1881)
మైసంపాటి వీరరాఘవయ్య (19వ శతాబ్ది ఉత్తరార్థము)	బాలగోపాల విలాసము	నాలకూరపాటి వేణుగోపాలస్వామి కంకితము ముద్రితము శ్రీ వాణీ వినోద మందిర ముద్రాక్షరశాల, మదరాసు (1887)
ద్విభాష్యం పుల్లకవి (19వ శతాబ్ది ఉత్తరార్థము)	శ్రీ కృష్ణ గోపీ జలక్రీడా భాగవతము	అలభ్యము
గరికిపాటి సూర్యనారాయణ శాస్త్రి, (19వ శతాబ్ది ఉత్తరార్థము)	శ్రీకృష్ణ జలక్రీడా నాటకము	ముద్రితము (1898), అలభ్యము
వి వేంకట నారాయణకవి (20వ శతాబ్ది పూర్వార్థము)	శ్రీకృష్ణ బాల క్రీడా విలాసము	ముద్రితము (1901), అలభ్యము
వేదంభట్ల వేంకట రాయ కవి (20వ శతాబ్ది పూర్వార్థము)	జలక్రీడా విలాసము	పూనపాటి వేంకటవతి రాజనకు అంకితము ముద్రితము శ్రీ శారదా మకుట ముద్రాక్షరశాల, విశాఖపట్నము (1906)
లంబటిపూడి అనందయ్య (20వ శతాబ్ది పూర్వార్థము)	గోపికా వస్త్రావహరణము	ముద్రితము (1908), అలభ్యము

సంఖ్య	పురి	సంఖ్య
నాగినేని వెంకటప్ప (20వ శతాబ్ది పూర్వ ర్థము)	కృష్ణలీలా నాటకము	ముద్రితము (1914), అలభ్యము
బళ్ల రామరాజు (20వ శతాబ్ది పూర్వార్థము)	శ్రీకృష్ణలీలలు	ముద్రితము, తొమ్మిదవ కూర్పు శ్రీకాళహస్తి తమ్మారావు అండ్ సన్స్, రాజమండ్రి (1945)
చెర్మిరాల భాగ్యం (20వ శతాబ్ది ఉత్తరార్థము)	భాగవతము	తెలంగాణా ప్రాంతమండలి 'చం దా' గ్రామమున వెలసేయున్న దేవుని కంకితము ముద్రి తము కొండా శంకరయ్య అండ్ కో, సిక్కిరాబాదు (1954)

Note - పై పట్టికయందు అలభ్య కృతులుగా నేర్పొన్న వాటిలో నొకటి
రెండు యక్షగానాచార నాటకము లుండిన నుండవచ్చును

పై పట్టికను బట్టి క్రింద 17వ శతాబ్ది కీర్తనాపూర్వమునుండియే తెనుగున
'జలక్రీడా' వస్తుక యక్షగానరచన సాగినట్లు నిర్ణయించి పరిగణించుచున్నది

పై పట్టిక యందలి 4, 8, 10, 11, 16, 21 సంఖ్యల కవుల
రచనలు వెంగమాంబ జలక్రీడా విలాసమువలెనే శ్రీకృష్ణ జన్మ వృత్తాంతముతో
మొదలడి గోపికల జలక్రీడల ఘట్టముతో ముగియుచున్నవి అందులోను 4,
8, 11 కవుల రచనలకు వెంగమాంబ రచనకు కథా విస్తృతిలో సన్నిహిత సారూ
ప్యము గోచరించుచుండుట యొక విశేషము

పై పట్టికను సమకూర్చుటలో ఉపకరించిన గ్రంథములు

- 1 ఆంధ్రవాఙ్మయ సూచిక (1929) ప్రకాశిత శ్రీ కాశీనాథుని సాగేశ్వరరావు
- 2 ఆంధ్రకవి సప్తశతి (1956) బులుసు వేంకటరమణయ్య
- 3 ఆంధ్రయక్షగాన వాఙ్మయ చరిత్ర (1961) డా. యస్వీ జోగరావు
ఎస్ 5, సి హెచ్ డి
- 4 మదరాసు ప్రభుత్వ ప్రాచ్య లిఖిత గ్రంథాలయమువారి డిస్కెప్టివ్ కేటలాగులు